

ISSN (Print): 2521-666X
ISSN (Online): 2706-9079

Науковий погляд: економіка та управління

№1 (77) / 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

Науковий погляд: економіка та управління
(правонаступник наукового журналу
“Вісник Академії митної служби України. Серія: “Економіка”)
Заснований Університетом митної справи та фінансів у травні 1999 р.

Головний редактор:

Заруцька Олена Павлівна, доктор економічних наук, завідувач кафедри банківської справи та фінансових послуг

Заступник головного редактора:

Петруня Юрій Євгенович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, заслужений діяч науки і техніки України

Відповідальний секретар: Деревянко Тетяна Пилипівна

Члени редакційної колегії:

Баранник Л. Б., д. е. н., професор, професор кафедри соціального забезпечення та податкової політики

Білозубенко В. С., д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій

Богородицька Г. Є., к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій

Бойко З. В., к. геогр. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Вакульчик О. М., д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування

Варава Л. М., д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування

Войтов С. Г., к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій

Гапєєва О. М., д. е. н., доцент, професор кафедри економіки та соціально-трудових відносин

Гірман А. П., к. політ. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій, Університет митної справи та фінансів

Горб К. М., к. геогр. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Горовий Д. А., д. е. н., професор, професор кафедри економіки та маркетингу, заступник директора Навчально-наукового інституту економіки, менеджменту та міжнародного бізнесу

Горожанкіна Н. А., к. геогр. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Горященко Ю. Г., к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва та економіки підприємства

Григораш О. В., к. е. н., доцент, доцент кафедри банківської справи та фінансових послуг

Джинджоян В. В., д. е. н., доцент, професор кафедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу

Дулій Т. О., к. е. н., доцент, доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики

Слісєєва О. К., д. е. н., професор, завідувач кафедри статистики, обліку та економічної інформатики

Жадько К. С., д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва та економіки підприємства

Завгородня О. О., д. е. н., професор, професор кафедри міжнародної економіки, політичної економії та управління

Кучер М. М., кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Лисяк Л. В., д. е. н., професор, професор кафедри банківської справи та фінансових послуг

М'ячин В. Г., д. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, організації виробництва та теоретичної і прикладної економіки

Малюта І. А., к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій

Небаба Н. О., к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій

Носова Т. І., к. е. н., доцент кафедри підприємництва та економіки підприємства

Павлов Р. А., к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами

Паршина М. Ю., к. е. н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій

Паршина О. А., д. е. н., професор, професор кафедри кібербезпеки та інформаційних технологій

Разінькова М. Ю., к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій

Сазонець І. Л., д. е. н., професор, професор кафедри економіки та менеджменту туристичної діяльності

Смєсова В. Л., д. е. н., професор, професор кафедри економічної теорії та міжнародних економічних відносин,

Фесенко В. В., д. е. н., доцент, професор кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування

Чириченко Ю. В., д. е. н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин та регіональних студій

Юдіна О. І., д. е. н., доцент, професор кафедри міжнародного туризму, готельно-ресторанного бізнесу та іншомовної підготовки

Язіна В. А., к. е. н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Olexandr Nekhay, D.Sc. (Economics), Professor of the Department of Economics, University Loyola Andalusia (Sevilla, Spain)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 21856-11756 ПР,
видане Міністерством юстиції України 21 грудня 2015 року.

Науковий журнал включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (Категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 17 березня 2020 року № 409 (Додаток 1)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;
072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг;
076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 232 – Соціальне забезпечення

Періодичність видання: шість разів на рік

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus

Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет відповідно до рішення вченої ради
Університету митної справи та фінансів (від 21 лютого 2022 року протокол № 11)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою
програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Видобора В.В.

КОНЦЕПТ НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
В КЛАСИЧНІЙ ШКОЛІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ..... 5

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Горб К.М., Корнєєв М.В., Горожанкіна Н.А.

ГЕОГРАФІЧНО-КРАЇНОЗНАВЧА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ
З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН..... 13

Разінькова М.Ю., Трудова М.Є., Куземко К.Ю.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ
В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ..... 20

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Воронін А.В., Панасюк П.І.

СТАН ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ.....28

Ліпич Л.Г., Хілуха О.А., Кушнір М.А.

ЕКОНОМІКА ЗАМКНУТОГО ТИПУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПАРАДИГМИ
СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....36

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Близнюк Т.П., Майстренко О.В., Андрійченко Ж.О.

БІЗНЕС-ЕТИКА ТА ДІЛОВІ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПОКОЛІНЬ..... 44

Жацько К.С., Носова Т.І., Горященко Ю.Г.

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕРЕДОВИХ СВІТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
В УМОВАХ ЦИФРОВОГО БІЗНЕСУ.....51

Зачосова Н.В., Коваль О.В., Байкер М.В.

РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ ТА КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ..... 61

Косович Б.І.

ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЛЮДИНОСПРЯМОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 67

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Роменська К.М.

ГЕНДЕРНО-ОРІЄНТОВАНЕ ТА ІНКЛЮЗИВНЕ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМИ КОШТАМИ
В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ.....74

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Єлісеєва О.К., Вакульчик О.М.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ І АУДИТУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ
ТА ЇЇ ЗБУТУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....81

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Білокурський Р.Р.

AGILE МЕТОДОЛОГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ERP-КЛАСУ..... 94

CONTENTS

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Vydobora Volodymyr

THE CONCEPT OF CAPITAL ACCUMULATION AND ECONOMIC GROWTH
IN THE CLASSICAL SCHOOL OF POLITICAL ECONOMY.....5

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Horb Kostiantyn, Korneyev Maxim, Horozhankina Natalia

GEOGRAPHICAL AND LOCAL LORE TRAINING OF MODERN SPECIALISTS
IN INTERNATIONAL RELATIONS.....13

Razinkova Mila, Trudova Marina, Kuzemko Ksenia

CURRENT TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL E-COMMERCE
IN SOCIAL NETWORKS.....20

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Voronin Anton, Panasiuk Pavlo

STATE OF RENEWABLE ENERGY OF UKRAINE AND PROSPECTIVE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT.....28

Lipych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava

CIRCULAR ECONOMY AS A PREREQUISITE OF THE PARADIGM
OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT.....36

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Blyznyuk Tetyana, Maistrenko Olga, Andriichenko Zhanna

BUSINESS ETHICS AND BUSINESS COMMUNICATIONS IN THE CONTEXT
OF GENERATION THEORY.....44

Zhadko Kostiantyn, Nosova Tetiana, Horiashchenko Yuliia

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF ADVANCED WORLD TECHNOLOGIES
IN THE CONDITION OF DIGITAL BUSINESS.....51

Zachosova N.V., Koval O.V., Baiker M.V.

DEVELOPMENT OF PERSONNEL AND PERSONNEL POTENTIAL AS ELEMENTS
OF STRATEGIC MANAGEMENT OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY
OF THE BUSINESS ENTETY.....61

Kosovych Bohdanna

ECONOMIC CULTURE AS AN ELEMENT OF HUMAN-ORIENTED ECONOMY.....67

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Romenska Kateryna

GENDER-RESPONSIVE AND INCLUSIVE BUDGETING IN HEALTHCARE OF UKRAINE.....74

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Yeliseyeva Oxana, Vakulchuk Olena

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND AUDIT OF FINISHED PRODUCTS
AND ITS SALES AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE.....81

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Bilokurskyi Ruslan

AGILE METHODOLOGY OF IMPLEMENTATION OF ERP INFORMATION SYSTEMS.....94

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-1>
УДК 330.35.01

Видобора В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної економічної теорії
та економічної політики,
Одеський національний економічний університет

Vydobora Volodymyr

Odessa National Economic University

КОНЦЕПТ НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В КЛАСИЧНІЙ ШКОЛІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

THE CONCEPT OF CAPITAL ACCUMULATION AND ECONOMIC GROWTH IN THE CLASSICAL SCHOOL OF POLITICAL ECONOMY

У статті охарактеризовано основні ідеї класичної економічної теорії щодо природи та факторів економічного зростання в розрізі фундаментальних теоретичних розробок головних представників цієї наукової течії. Виявлено, що класики політекономії ключовим драйвером економічного росту вважали накопичення та відтворення капіталу, які залежать від створення заощаджень та інвестицій, пропорційності різних форм капіталу, розвитку інституційного середовища, науково-технічного прогресу, державної політики, глобалізаційних економічних впливів та інших чинників. З'ясовано, що концептуальні теоретичні положення щодо розширеного економічного відтворення є важливою основою для розуміння детермінант та механізмів якісних змін в економічній системі, а також можуть бути застосовані для розгляду можливості економічного зростання в сучасних умовах господарювання.

Ключові слова: економічне зростання, класична політична економія, багатство, відтворення капіталу, капіталістичні відносини.

В статье охарактеризованы основные идеи классической экономической теории касательно природы и факторов экономического роста в разрезе фундаментальных теоретических разработок главных представителей этого научного течения. Выявлено, что классики политэкономии ключевым драйвером экономического роста считали накопления и воспроизводство капитала, которые зависят от создания сбережений и инвестиций, пропорциональности различных форм капитала, развития институциональной среды, научно-технического прогресса, государственной политики, глобализационных экономических воздействий и других факторов. Выяснено, что концептуальные теоретические положения по расширенному экономическому воспроизводству являются важной основой для понимания детерминант и механизмов качественных изменений в экономической системе, а также могут быть применены для рассмотрения возможности экономического роста в современных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: экономический рост, классическая политическая экономия, богатство, воспроизводство капитала, капиталистические отношения.

The article is devoted to the theoretical review of the main ideas of the classical school of political economy on the content and drivers of economic growth and the possibility of their application in the current economic environment. The main ideas of classical economic theory on the nature and factors of economic growth in terms of fundamental developments of the main representatives of this scientific trend are described in the article. It is established that the representatives of the classical school of political economy firstly provide a meaningful theoretical and methodological explanation of economic categories, laws and processes (production, circulation, accumulation, savings and investment, capital etc.) of economic growth, identifying forces influencing economic growth and social welfare outlining the mechanisms underlying the growth process of various socio-economic formations. It was found that the

classics of political economy as a key driver of economic growth considered the accumulation and reproduction of capital, which in turn depends on the creation of savings and investment, proportionality of various forms of capital, institutional environment, scientific and technological progress, public policy, globalization and other factors. It was found that the conceptual theoretical provisions for expanded economic reproduction are an important basis for understanding the determinants and mechanisms of qualitative changes in the economic system, and can be used to consider the possibility of economic growth in modern economic conditions. The acuteness of application of ideas of classical school of political economy to the analysis and substantiation of reasons and levers of economic growth in conditions of modernity is confirmed, in fact, as the example of economic theory shows, classical positions of influence of reproduction of capital on economic growth were successfully adapted for explanation of economic processes in conditions of free and planned economy in conditions of formation of capitalist and socialist economy and other macroeconomic conditions.

Key words: *economic growth, classical political economy, wealth, reproduction of capital, capitalist relations.*

Постановка проблеми. Зростання багатства народів є незмінним об'єктом дослідження вчених-економістів, починаючи з часів становлення перших економічних відносин у суспільстві. Упродовж цього часу актуальним залишається вивчення природи багатства та основних факторів його зростання. Нинішній інтерес науковців до цього питання пов'язаний із тим, що економічне зростання сприяє збільшенню багатства країни загалом, розширюючи її потенційні можливості у розвитку та забезпеченні загального соціально-економічного добробуту. З огляду на це підвищення рівня економічного зростання стає одним із найголовніших цільових орієнтирів економічної політики у багатьох країнах світу. Проте така політика не завжди дає змогу дійсно сприяти економічному зростанню, не поглиблюючи макроекономічну нестабільність, адже вона не враховує глибинних процесів та чинників, що його породжують, тому важливим є аналіз витоків теорії економічного зростання, сформованих класиками політекономії, як теоретико-методологічної основи дослідження проблем економічного росту в умовах сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні основи економічного зростання закладено в працях класиків економічної політичної теорії, зокрема в роботах А. Бузгаліна [10], Л. Жданової [13; 14], М. Зверякова [12; 15], Ф. Кене [1], А. Колганова [10], Р. Люксембург [7], К. Маркса [5], А. Сміта [3], С. Сімонді [4], М. Туган-Барановського [6]. Окремі аспекти положень класичної економічної теорії досліджували В. Видобора [2; 8], С. Дзарасов [9], В. Тарасевич [11], О. Петруні [11], О. Шараг [12]. Попри це, актуальним є встановлення ключових концептуальних засад згаданих науковців як основи для аналізу економічного зростання в умовах сучасності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних ідей представників класичної школи політичної економії щодо змісту та рушіїв економічного зростання.

Виклад основного матеріалу. Економічне зростання традиційно посідає чільне місце у роботах економістів різних часів, адже питання природи забезпечення благами і формування багатства хвилювало економістів, починаючи з XV ст. Проте поглиблені спроби визначити причини економічного зростання були здійснені класиками політичної економіки Ф. Кене (1694–1774 рр.), А. Смітом (1723–1790 рр.), Д. Рікардо (1772–1823 рр.), С. Сімонді (1773–1842 рр.), К. Марксом (1818–1883 рр.), які створили парадигмальну базу для подальших теорій зростання. Інтерес цих економістів до проблем економічного зростання полягав у конкретних умовах їхнього часу, зокрема в економічних та соціальних змінах, що відбувалися в період промислової революції, та намагання сформулювати наукове пояснення цим трансформаційним процесам.

Першим спробу пояснити економічні закони розвитку суспільних відносин здійснив Ф. Кене в роботах «Економічна таблиця» (1758 р.), «Загальні принципи економічної політики держави» (1760 р.), «Аналіз економічної таблиці» (1766 р.), у яких він розробив методологічні основи теорії суспільного відтворення або кругообігу багатства. Він першим намагався виявити, які закони повинні зберігатися в економіці, щоб урівноважити потреби людей у всіх вироблених товарах.

Ф. Кене в «Економічній таблиці» [1] проаналізував наявну економічну систему з точки зору її складових частин та суспільних взаємозв'язків між ними, фактично згрупувавши всі економічні суб'єкти господарювання XVIII ст. за кла-

сами таким чином: «виробничий клас», «клас власників» та «клас безплідних». До виробничого класу включені усі, хто обробляє землю, зокрема селяни, фермери, наймані працівники. Власниками Ф. Кене називає тих, хто отримує щорічний чистий продукт, створений у землеробстві (король, землевласники, церква тощо). «Безплідним класом» він оголосив усіх зайнятих у промисловості (наймані робітники, ремісники, капіталісти, купці, торговці). Більш того, він першим виділив у суспільному виробництві первинний (сільське господарство), вторинний (промисловість) і третинний (невиробнича сфера) класи. Таким чином, Ф. Кене сформував перший економічний баланс, хоч й надто абстрактно та спрощено проаналізувавши можливість простого відтворення в національному масштабі та економічних зв'язків між класами, відобразивши рух товарів і грошей (обміну) та реалізації суспільного продукту. Більш того, він здійснив першу спробу поділити капітал на функціональні частини, фактично виділивши основний і обіговий капітал. На його думку, можливості економічного зростання залежать від потенціалу виробничого сектору, в якому створюється вартість.

Детальніші спроби з'ясувати природу примноження багатства, отже, економічного зростання були здійснені А. Смітом. У книзі «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776 р.) причинами економічного розвитку суспільства та підвищення його добробуту він називав накопичення капіталу. До того ж автор поглибив розподіл капіталу на основний та обіговий. До першого він відносить знаряддя і засоби праці, заходи з меліорації, навчання та освоєння нових знань. Саме цей капітал, на думку А. Сміта, приносить прибуток та є джерелом збагачення. Натомість обіговий капітал складається з грошей, запасів товарів, сировини, що перебувають у процесі незавершеного виробництва, та готових нереалізованих товарів. Завдяки цьому капіталу вдається налагодити та розширити виробництво, отже, збільшувати основний капітал.

Основними факторами відтворення капіталу він визначив працю [2, с. 8], капітал та землю, а його рушіями – торгівлю, вдосконалення техніки та поділ праці. А. Сміт пов'язував збільшення багатства людей із поліпшенням випуску факторів виробництва (землі, праці та капіталу), що відображається на зростанні

продуктивності праці та збільшенні розміру функціонуючого капіталу. Він зауважував, що це спричиняє «зростання масштабів виробництва, що приводить до ще більшого розділення праці і подальшого розширення меж виробничих можливостей. Таким чином, зростання не тільки самовідтворюється, але й самопосилюється» [3, с. 39]. Причому нагромадження капіталу є головною умовою збільшення багатства суспільства за умови заощадливості та його постійного розширеного відтворення.

Однак, формуючи модель відтворення суспільного капіталу та характеризуючи його кругообіг, А. Сміт ототожнив річний продукт суспільства з його доходами та не зміг чітко встановити, як саме формуються витрати на споживання та нагромадження капіталу, який буде втілений у розширенні основного капіталу, отже, суспільного виробництва.

Ці упущення критикував С. Сімонді, який наголошував на необхідності розмежування категорій доходу та капіталу та зазначав, що суспільний капітал та суспільний дохід не відповідають один одному, тому капітал, виражений у вироблених товарах, не може бути охоплений доходами суспільства, тобто не всі товари будуть спожитими. На думку економіста, це стало глобальною причиною переповнення ринків, тому у роботі «Нові початки політичної економії, або Про багатство в його відношенні до народонаселення» (1819 р.) [4] він критикує економічну систему капіталізму, вважаючи рушієм економічного відтворення не стільки розширення виробництва, скільки збільшення споживання та можливостей, які б давали змогу трудовому класу отримувати гідну винагороду за їхню трудову участь, достатню для задоволення потреб. Він наголошував на тому, що розміри виробництва внаслідок конкуренції капіталістів і прогресу техніки мають тенденцію до безмежного розширення, а сума доходів основної маси населення знижується. При цьому впровадження техніки у виробництво збільшує безробіття й дає капіталістам можливість знижувати заробітну плату. Таким чином, капіталізму властиве глибоке протиріччя: він одночасно розширює виробництво та скорочує доходи (споживання) широких мас населення.

Відповідно, в економічному зростанні для С. Сімонді головною є не проблема накопичення, а проблема розподілу. Накопичені в умовах

капіталізму незлічені багатства могли б сприяти загальному щастю лише за умови їх розподілу «в такій пропорції, яку не можна порушити без крайньої небезпеки», тобто більш-менш рівномірно між усіма класами суспільства. Відповідно, вчений підтримував потребу державного втручання в економічне життя суспільства, а для зміни соціально-економічної ситуації він вважав за необхідне активно використовувати законодавчі важелі та провадження соціальної політики й справедливого розподілу доходів, тому економічне зростання, втілене у розширеному відтворенні виробництва, насамперед визначається здатністю суспільства до споживання, що виражається через зростання доходів.

Глибокий аналіз причин та передумов економічного росту та розвитку суспільства здійснив К. Маркс у праці «Капітал» (1867–1894 рр.). На його думку, це послідовні зміни суспільно-економічних формацій, спричинені тим, що «на певній стадії свого розвитку матеріальні продуктивні сили суспільства приходять у суперечність з наявними виробничими відносинами, всередині яких вони розвивалися» [5, с. 297]. При цьому рушії зміни суспільно-економічних формацій полягають у суспільному відтворенні капіталу, тобто «будь-якому процесі суспільного виробництва в постійному потоці свого відтворення» [5].

Враховуючи здобутки Ф. Кене, А. Сміта та С. Сімонді, К. Маркс сформував теоретико-методологічно обґрунтовану схему суспільного відтворення. В її основу економіст заклав низку таких передумов:

1) щоби повністю відобразити відтворення суспільного капіталу загалом, весь сукупний суспільний продукт поділяється з точки зору споживчої вартості на дві частини, такі як засоби виробництва і предмети споживання, тому всі галузі виробництва поділяються на ті, що виготовляють виробничі засоби, й ті, що виготовляють предмети споживання;

2) всі товари обмінюються за вартістю;

3) продуктивність праці залишається незмінною, тому у вартісній структурі продуктивного капіталу не може відбуватися жодних змін;

4) органічна будова капіталу і норма додаткової вартості є постійними;

5) період обігу капіталу дорівнює одному року;

6) передбачається, що суспільство ділиться на два класи, такі як клас капіталістів і клас ро-

бітників, тоді як наявність дрібних самостійних товаровиробників, купців, банкірів, землевласників не враховується;

7) економічна система країни є замкнутою [5].

Водночас, попри значущість моделей просторого та розширеного відтворення, сформульованими К. Марксом, невіршеними залишаються кілька важливих аспектів суспільного відтворення, таких як рівноважність попиту та пропозиції, неврахування впливу науково-технологічного процесу, який стимулює подальше розширене відтворення, отже, створення додаткової маси товарів, проблеми нагромадження та недоспоживання продукції, що виникають у разі перерозподілу доходів на створення засобів виробництва, скорочення доходів та споживання тощо. Відповідно, ігнорування зазначених обмежень може стримувати економічне зростання через певну суперечність процесів розширеного відтворення.

Ці упущення викликали заперечення марксистської теорії відтворення суспільного капіталу з боку М. Туган-Барановського, який наголошував на тому, що аналіз К. Маркса залишився незакінченим, а проблеми ринку залишаються невіршеними [6, с. 250]. Відповідно, окреслену проблему він намагався вирішити.

Досліджуючи відтворювання суспільного капіталу з введенням різних змінних, він дійшов висновку, що «розміри ринку в капіталістичному господарстві зовсім не визначаються розмірами суспільного споживання. Суспільний продукт включає не тільки предмети споживання, але й засоби виробництва. Якщо машина замінює робітника, то суспільний попит на предмети споживання, звісно, скорочується; проте збільшується попит на засоби виробництва. Також під час перетворення доходу капіталіста з фонду особистого споживання на капітал, попит на предмети споживання скорочується; проте зростає попит на засоби виробництва» [6].

Отже, у товарному господарстві постійний розвиток виробництва можливий тільки за дотримання певної пропорціональності в суспільному виробництві, яка не завжди полягає у врівноваженні виробництва та споживання. Він вважає, що розширення суспільного виробництва можливе без відповідного збільшення споживання, якщо зростає попит на проміжні товари та засоби виробництва (протилежність до ідей С. Сімонді). Важливим при цьому є рух

капіталу. М. Туган-Барановський доводив, що інноваційне відтворення капіталу є чинником його розвитку, тобто позичковий капітал сприяє економічному зростанню, утворюючи нові види основного капіталу, хоча через певний час він старіє й перестає самовідтворюватися, а накопичені для цього фінансові активи знову стають позичковим капіталом, який повинен знову утворити нові види основного капіталу, і так повторно. Таким чином, М. Туган-Барановський, застосовуючи марксистський метод, аналізує можливості економічного росту, зокрема розширеного відтворення, в умовах науково-технологічного прогресу. Проте при цьому він абстрагується від потреб виробництва та реалізації продуктів споживання, які відходять на другий план. Така позиція викликає певне сум'яття в економістів.

Питання нагромадження капіталу та ринків в умовах капіталістичного виробництва в умовах розширеного відтворення ставить Р. Люксембург, яка за основу свого дослідження «Накопичення капіталу» взяла проблему відтворення суспільного виробництва в умовах переповнення ринків товарами. За це вона критикує ідеї капіталізму, який не здатний вирішити цю проблему. На її думку, сприяти відтворенню можуть «треті особи», які споживатимуть зростаючу масу товарів, продуктованих капіталістами. У цьому допоможуть некапіталістичні соціальні верстви і некапіталістичні країни, що дають змогу здійснювати накопичення капіталу, надаючи ринки збуту для капіталізації частини додаткової вартості, яка не може бути реалізована лише за рахунок буржуазії та пролетаріату: «капіталістичне накопичення для свого руху потребує некапіталістичних громадських формацій, як у навколишньому середовищі: воно прогресує в постійному обміні речовин з цими формаціями і може існувати лише доти, поки воно знаходить це середовище» [7, с. 258].

Р. Люксембург висловлюється щодо можливості економічного росту лише за умови залучення до розширення суспільного виробництва, який зростає з кожним роком, сектору «закордон» [8, с. 44]. Вона описує в історичному аспекті те, як розширення капіталу під впливом прогресу та підвищення продуктивності праці спричиняє проблеми зниження споживання через скорочення зайнятості, рівня доходів, неможливість зростання заробітної плати, здешев-

лення товарів та інших соціально-економічних наслідків, а також наголошує на необхідності залучення зовнішніх ринків, особливо некапіталістичних країн, до процесу споживання товарів, вироблених капіталістичними країнами, задля скорочення диспропорційності між суспільним виробництвом та суспільним відтворенням, що виникає у капіталістичних країнах.

Проте світові війни перервали звичний плин циклу розвитку економіки більшості капіталістичних країн, породили комплекс протиріч економічного відтворення. Це породило певні зміни у розгляді рухів економічного зростання, на певний час відсунувши «в тінь» важливість теорій розширеного відтворення.

Погляди на економічне зростання під кутом відтворення та нагромадження капіталу здобули відродження у поглядах радянських економістів. Важливими для аналізу можливостей економічного зростання вважаємо праці радянських учених, які здійснювали спроби пояснення економічної теорії крізь призму економіки СРСР.

Так, М. Цаголов у праці «Курс політичної економії» (1963 р.) переглянув низку корінних догм радянської політичної економії першої половини ХХ ст., спробувавши відбити соціалістичну економіку в системі взаємопов'язаних економічних понять капіталістичного ладу. Значалося, що в умовах соціалістичних реалій важливою є потреба державного впливу на процесі відтворення капіталу та суспільної власності, зокрема, йшлося про потребу планового розвитку економічної системи з одночасним наділенням виробників (підприємців) певною свободою реалізації економічних інтересів.

Російські учені МДУ ім. М. Ломоносова завдяки праці «Теорія капіталу і економічного зростання» [9] сприяли відродженню теорії відтворення капіталу (С. Дзарасов, А. Бузгалін, А. Колганов).

С. Дзарасов зауважував, що жодна «загальна» теорія економічного зростання не сприяє розумінню економічних реалій різних соціальних систем, оскільки інституційні рамки системи чинять глибокий вплив на її динаміку, тому ідеї економічного зростання за капіталізму, в соціалістичній і «змішаній» економіці мають вирішуватися різними способами. Водночас наголошується на тому, що варто перейти до нової політичної економії, яка «повинна

відкрити перед країною перспективу розвитку відповідно до нової парадигми, під якою ми розуміємо планово-ринкову модель, яка показала свої переваги в радянський період (НЕП) і незаперечно демонструє їх сьогодні на прикладі високих темпів економічного зростання Китаю» [9, с. 394].

На думку автора, економічний ріст досягається завдяки поєднанню класичної теорії відтворення капіталу з державним регулюванням, адже «саме поєднання плану і ринку дає найбільший ефект, тому що таким шляхом досягається необхідна для макроекономічної рівноваги пропорційність окремих галузей і сфер економіки» [9, с. 229].

Сучасні російські вчені А. Бугалін та А. Колганов підіймають питання можливості застосування класичних ідей для пояснення сучасних соціально-економічних і технологічних змін у суспільстві. Автори [10] розширюють базис класичної теорії та стверджують, що нині система економічних відносин включає кілька блоків, таких як блок відносин координації, зокрема відносини ринку і його регулювання, що визначають спосіб алокації ресурсів; блок відносин власності (відносини власника і працівника та похідні від них відносини, форми, права власності); відносини відтворення; блок соціальних параметрів економіки, тобто відносини розподілу доходу та похідні від них (і відносини власності) феномени нерівності, бідності тощо.

Крім того, автори висловлюються, що держава повинна, по-перше, встановлювати чіткі стабільні та взаємоузгоджені у всіх своїх блоках, юридично зафіксовані для всіх обов'язкові «правила гри», по-друге, не менш чітко і на певну перспективу визначати, яке регулювання, як і якою мірою воно буде (або не буде) проводитись у кожній з названих сфер. Ці регулюючі заходи також повинні бути єдиними, взаємоузгодженими (між собою і з «правилами гри») та стабільними [10, с. 3].

До того ж новизною ідей цих учених є розгляд розширеного відтворення не лише з точки зору виробничого капіталу, але й людського, який стає визначальним сьогодні – у час нової креативної економіки, яка починає зароджуватися.

Водночас в аналізі теорій капіталу та суспільного відтворення як основи економічного зростання варто розглянути внесок вітчизняних науковців, зокрема одеської школи політеконо-

мії, представниками якої є А. Покритан, М. Зверяков, Л. Жданова.

Центральним у дослідженнях А. Покритана було розуміння способу виробництва як органічної єдності продуктивних сил і виробничих відносин, базуючись на марксистських поглядах. А. Покритан досліджував чинники, що впливають на співвідношенні двох великих частин економіки, а саме виробництва засобів виробництва та предметів споживання, таких як технічний прогрес, різні способи функціонування засобів і предметів праці в процесі відтворення, фактор часу, ставлячи питання про вплив на це співвідношення зазначених чинників у період переходу економіки від простого відтворення до розширеного [11]. Крім того, ключовим для нього у питанні відтворення було збереження економічних пропорцій у закритій економіці, які не можна скорегувати засобами зовнішньої торгівлі, тому як спосіб макроекономічного урівноваження розгадалася зміна структури економіки з переважанням промислового розвитку як джерела зростання.

М. Зверяков, як і його попередники, з'ясовує причини економічного розвитку країн, зокрема з перехідною економікою, базуючись на природі капіталістичних відносин. У результаті тривалих наукових пошуків автор зауважує, що економічний ріст неможливий без формування механізму ефективного використання виробничого потенціалу, який би забезпечував основу для індустріалізації економіки, створення дієвих ринкових інститутів (зокрема, власності), чіткої державної промислової політики, спрямованої на накопичення основного капіталу та залучення інвестицій у провідні технологічні галузі, розвитку реального сектору економіки, стимулювання споживчого споживання [12].

Л. Жданова, провівши комплексне дослідження питання капіталу [13; 14], зауважує, що розвиток продуктивних сил суспільства, отже, економічного зростання визначається можливістю відтворення та нагромадження, які залежать від низки чинників, таких як створення заощаджень та інвестицій, існування різних форм капіталу (реальний та фіктивний), інституційне середовище, науково-технічний прогрес, державна політика, глобалізаційні впливи. Проте, як підсумовує авторка, економічний ріст визначається розвитком продуктивних сил, тобто відтворен-

ням промислового капіталу та тих галузей, що здійснюють виробництво засобів та знарядь виробництва, насамперед машинобудування.

При цьому погляди науковці сходяться на тому, що в сучасних умовах питання розширеного відтворення залишається важливим, а економічне зростання базується на потребі контрольованого (мотивованого) з боку держави розвитку промислового потенціалу країни, зокрема високотехнологічних не сировинних галузей в умовах перехідної економіки, адже, за словами М. Зверякова, державний капіталізм успішно вирішує непросте завдання поєднання регулюючих механізмів держави з перевагами конкурентно-ринкового механізму. Така своєрідна державно-капіталістична модель («змішана економіка») має високу економічну ефективність і багатообіцяючу історичну перспективу завдяки своїй варіативності та мінливості [15, с. 53–57]. Такий діалектичний синтез

може стати найважливішим джерелом розвитку й економіки загалом.

Висновки. Таким чином, представники класичної школи політекономії першими здійснили змістовне теоретико-методологічне пояснення економічних категорій, законів та процесів (виробництва, обігу, накопичення, заощаджень та інвестицій тощо) економічного росту, виявлення сил, що впливають на економічне зростання та підвищення суспільного добробуту, а також окреслення механізмів, що лежать в основі процесу зростання різних суспільно-економічних формацій. Важливим їхнім досягненням стало усвідомлення того, що накопичення та відтворення капіталу, незважаючи на зміну об'єктивної економічної дійсності, є головним драйвером зростання, тому аналіз можливості нагромадження та відтворення капіталу в сучасних економічних умовах становить основу для подальших наукових пошуків.

Список літератури:

1. Кенэ Ф. Экономическая таблица Франсуа Кенэ, так называемый корректурный набросок. Анализ экономической таблицы. *Записки научного общества марксистов*. 1923. № 5 (1). С. 31–60.
2. Видобора В. Еволюція теорій і парадигм промислової політики. *Економічний простір*. 2021. № 165. С. 7–21.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Антология экономической классики. Москва : ПП ЭКОНОВ ; «Ключ», 1993. 475 с.
4. Сисмонди С. Новые начала политической экономии. Москва, 1937. 386 с.
5. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Москва : Политиздат, 1960. 578 с.
6. Туган-Барановский М. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Москва, 1997. 576 с.
7. Люксембург Р. Накопление капитала : в 2 т. / пер. под ред. Ш. Долайцкого с предисл. В. Мотылева. 5-е изд. Москва ; Ленинград : Государственное социально-экономическое издательство, 1934. 508 с.
8. Видобора В. Економічна криза: теоретичний і практичний аспекти. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 3 (59). С. 42–49.
9. Теория капитала и экономического роста : учебное пособие / под ред. С. Дзарасова. Москва : изд-во МГУ, 2004. 400 с.
10. Бузгалин А., Колганов А. [Пост]классическая политическая экономия: потенциал решения проблем социально-экономической политики. URL: <http://nlr.ru/news/20160321/buzgalin.pdf> (дата звернення: 10.01.2022).
11. Історія економічних вчень : підручник / за ред. В. Тарасевича, Ю. Петруні. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 352 с.
12. Основний капітал у парадигмі нової індустріалізації: відтворювальний аспект : монографія / М. Зверяков, Л. Жданова, О. Шараг. Одеса : Астропринт, 2019. 202 с.
13. Жданова Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика. Одеса : Астропринт, 2014. 296 с.
14. Жданова Л. Нагромадження капіталу та економічне зростання у відкритій економіці. *Економічний форум*. 2019. № 4. С. 4–10.
15. Зверяков М. Теоретичні проблеми національної економічної системи. Одеса : Астропринт, 2012. 235 с.

References:

1. Kene F. (1923) *Ekonomicheskaya tablitsa Fransua Kene, tak nazyvaemyy korrekturnyy nabrosok. Analiz ekonomicheskoy tablitsy* [Economic table of François Quesnay, the so-called proofreading sketch. Analysis of the economic table] // *Zapiski nauchnogo obshchestva marksistov*, no. 5 (1), pp. 31–60.
2. Vydobora V. (2021) *Evolutsiia teorii i paradyhm promyslovoi polityky* [Evolution of theories and paradigms of industrial policy]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 165, pp. 7–21.
3. Smit A. (1993) *Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov. Antologiya ekonomicheskoy klassiki* [Research on the nature and causes of the wealth of peoples. An anthology of economic classics]. Moskva: PP EKONOV, “Klyuch”. (in Russian)

4. Sismondi S. (1937) *Novyye nachala politicheskoy ekonomii* [New principles of political economy]. Moskva. (in Russian)
5. Marks K., Engels F. (1960). *Sochineniya* [Works]. 2nd ed. Moskva: Politizdat. (in Russian)
6. Tugan-Baranovskiy M. (1997) *Izbranoye. Periodicheskiye promyshlennyye krizisy. Istoriya angliyskikh krizisov* [The Chosen One. Periodic industrial crises. History of English crises]. Moskva. (in Russian)
7. Lyuksemburg R. (1934) *Nakopleniye kapitala* [Capital accumulation]. TT. 1–2. M.–L. (in Russian)
8. Vydobora V. (2013) Ekonomichna kryza: teoretychnyi i praktychnyi aspekty [Economic crisis: theoretical and practical aspects]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 3 (59), pp. 42–49.
9. Dzarasov S. (2004) *Teoriya kapitala i ekonomicheskogo rosta* [The theory of capital and economic growth]. Moskva: izd-vo MGU. (in Russian)
10. Buzgalin A., Kolganov A. (2016) *[Post]klassicheskaya politicheskaya ekonomiya: potentsial resheniya problem sotsial'no-ekonomicheskoy polityki* [[Post]classical political economy: the potential for solving problems of socio-economic policy]. Available at: <http://nlr.ru/news/20160321/buzgalin.pdf>.
11. Tarasevych V., Petruni Yu. (2013) *Istoriia ekonomichnykh vchen: pidruchnyk* [History of economic doctrines]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)
12. Zvieriakov M., Zhdanova L., Sharah O. (2019). *Osnovnyi kapital u paradyhmi novoi industrializatsii: vidtvoriuvalny aspekt* [Fixed capital in the paradigm of new industrialization: reproductive aspect]. Odesa : Astroprynt. (in Ukrainian)
13. Zhdanova L. (2014) *Vidtvorennia i nahromadzhennia kapitalu: teoriia, metodolohiia, ekonomichna polityka* [Reproduction and accumulation of capital: theory, methodology, economic policy]. Odesa : Astroprynt. (in Ukrainian)
14. Zhdanova L. (2019) Nahromadzhennia kapitalu ta ekonomichne zrostannia u vidkrytii ekonomitsi [Capital accumulation and economic growth in an open economy]. *Ekonomichnyi forum*, no. 4, pp. 4–10.
15. Zvieriakov M. (2012) *Teoretychni problemy natsionalnoi ekonomichnoi systemy* [Theoretical problems of the national economic system]. Odesa : Astroprynt. (in Ukrainian)

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-2>

УДК 913:353:327:378

Горб К.М.

кандидат географічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Корнєєв М.В.

доктор економічних наук, професор,
Університет митної справи та фінансів

Горожанкіна Н.А.

кандидат географічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Horb Kostiantyn, Korneyev Maxim, Horozhankina Natalia
University of Customs and Finance

ГЕОГРАФІЧНО-КРАЇНОЗНАВЧА ПІДГОТОВКА СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

GEOGRAPHICAL AND LOCAL LORE TRAINING OF MODERN SPECIALISTS IN INTERNATIONAL RELATIONS

У статті обґрунтовано систему географічних знань, навичок та вмінь сучасних фахівців з міжнародних відносин. Зіставлено можливості комплексної географічної науки (включаючи суспільну, природничу та картографічну складові частини, галузеву та регіональну підсистеми) з окремими професійними компетенціями фахівця з міжнародних відносин. Розкрито особливості використання цих можливостей у професійній підготовці фахівців з міжнародних відносин у закладах вищої освіти у межах різних типів освітніх компонент (навчальні дисципліни, курсові роботи, практика, державна атестація). Виділено проблему викладання як географічно-країнознавчих, так і інших дисциплін у процесі навчання здобувачів вищої освіти за галуззю знань «Міжнародні відносини». Наголошено на важливості опанування природничо-географічних процесів у країнознавчому вимірі.

Ключові слова: *географічна культура міжнародника, галузеві та регіональні географічні дисципліни, країнознавство, аналітична картографія, географічно-країнознавча підготовка, фахівці з міжнародних відносин.*

В статье обоснована система географических знаний, навыков и умений современных специалистов в сфере международных отношений. Сопоставлены возможности комплексной географической науки (включая общественную, природную и картографическую составляющие, отраслевую и региональную подсистемы) с отдельными профессиональными компетенциями специалиста в сфере международных отношений. Раскрыты особенности использования этих возможностей в профессиональной подготовке специалистов по международным отношениям в учреждениях высшего образования в рамках разных типов образовательных компонент (учебные дисциплины, курсовые работы, практика, государственная аттестация). Выделена проблема преподавания как географическо-страноведческих, так и других дисциплин в процессе обучения соискателей высшего образования в отрасли «Международные отношения». Сделан акцент на важности овладения естественно-географическими процессами в страноведческом измерении.

Ключевые слова: *географическая культура международника, отраслевые и региональные географические дисциплины, страноведение, аналитическая картография, географическо-страноведческая подготовка, специалисты по международным отношениям.*

The article substantiates the system of geographical knowledge, skills and abilities of modern specialists in international relations (specialties International Relations, Social Communications and Regional Studies, International Economic Relations, International Law). Possibilities of complex geographical science (including social, natural and cartographic components, branch and regional subsystems) with separate professional competences of the specialist in international relations have been compared. The peculiarities of the use of these opportunities in professional training of specialists in international relations in the higher education institutions within the different types of educational components (disciplines, term papers, practice, and state certification) have been revealed. The problem of teaching both geographical and regional studies and other disciplines in the process of studying in the field of knowledge "International Relations" has been highlighted. The expediency of implementation of geographical and ethnographic sample components for training of specialists in international relations has been determined. The "centrality" of regional studies in the training of internationals in the specialty "International Relations, Social Communications and Regional Studies" educational and professional program "Local History" has been determined, which necessitates the classical geographical and regional component during training and internships for higher education. It has been proposed to include geographical and regional components in the state certification of applicants for higher education of the first (bachelors) level in the specialty 291 "International Relations, Social Communications and Regional Studies" educational and professional program "Local History". It has been proposed to attract international specialists into the curriculum, the subject of which may be the comprehensive analytical review of an individual country or group of countries. The mandatory analysis of territorial differentiation within the country or region has been proposed to include, as well as the balanced representative of all key blocks, as cultural, historical, economic, social, and political, without any "distortions" in favor of some components of the analysis and to the detriment of others. The importance of mastering natural and geographical processes in the country dimension has been emphasized.

Key words: *geographical culture of the international, branch and regional geographical disciplines, regional studies, analytical cartography, geographical and regional training, specialists in international relations.*

Постановка проблеми. Сучасні тенденції та прискорення розвитку міжнародних відносин у світі і в Україні, поглиблення та урізноманітнення системи міжнародних зв'язків на всіх рівнях (між державами, громадами, політичними організаціями, суб'єктами підприємництва, окремими членами суспільства тощо) засвідчують потребу у фахівцях, здатних аналізувати, організувати та впроваджувати зазначені зв'язки «через кордони держав» на високому професійному рівні фактично в усіх сферах суспільного життя, зокрема економічній, політичній, правовій, туристичній, соціальній, екологічній, інформаційній. Яскравим підтвердженням зазначеного є поширення останніми роками у закладах вищої освіти України підготовки таких фахівців за трьома спеціальностями галузі знань 29 «Міжнародні відносини».

Будь-які процеси у сфері міжнародних відносин здійснюються у географічному просторі, що зумовлює необхідність суттєвої географічної складової частини в системі підготовки кваліфікованих фахівців з міжнародних відносин. Як загальні географічні закономірності та основи теорії і методології географічної науки загалом та за окремими її науковими субгалуззями, так і фактологічно-номенклатурні географічні знання та розуміння впливу географічних фак-

торів на специфіку розвитку і місце у світовому співтоваристві окремих країн та регіонів є необхідними складовими частинами у навчанні майбутніх професіоналів у галузі міжнародних відносин. Загальна географічна обізнаність та географічна культура таких спеціалістів є елементами не масової, а професійної їх культури, тому актуальною є проблематика систематизації географічних знань у межах окремих навчальних дисциплін, складових частин навчальних і виробничих практик та державної атестації бакалаврів з міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці місця географічної складової частини у системі підготовки кваліфікованих фахівців з міжнародних відносин присвячено окремі наукові роботи таких науковців, як І. Дудник [1], О. Борисюк [1], І. Зінько [2], О. Федунь [2], В. Крижанівський [3; 4], П. Лісовський [5], Ю. Лісовська [5], О. Любіцева [6], М. Мальська [7], Н. Антонюк [7], Ю. Занько [7], Н. Ганич [7]. Однак переважно вони стосуються загальних положень зазвичай лише суспільного «крила» географії головним чином країнознавчого напрямку. Крім того, у таких роботах йдеться передусім про загальні географічні компетенції фахівців-міжнародників без конкретних прив'язок до окремих освітніх компонент, а саме дисци-

плін та їх змістовних модулів і тем, навчальних та виробничих практик, державної атестації. При цьому важливість природничого крила географії для підготовки сучасних міжнародників за окремими фрагментарними винятками фактично навіть не згадується. На наш погляд, такі обґрунтування дають неповне уявлення про роль географії у системі знань та компетенцій фахівців з міжнародних відносин. До того ж в окремих наукових роботах (Ю. Романенко [11], К. Чижик [11], С. Троян [14]), присвячених тенденціям розвитку міжнародних відносин та особливостям підготовки відповідних фахівців, місце та роль географічного знання практично не беруться до уваги. Зазначені обставини визначають актуальність дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні системи географічних знань, навичок та вмінь сучасних фахівців з міжнародних відносин, спроби певного «стикування» можливостей комплексної географічної науки (включаючи суспільну, природничу та картографічну складові частини, «галузеву» та регіональну підсистеми), з одного боку, та спектру професійних компетенцій спеціаліста з міжнародних відносин, з іншого боку, а також в акцентуації на використанні цих можливостей у професійній підготовці зазначених фахівців (головним чином першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) у закладах вищої освіти у межах різних типів освітніх компонент (навчальні дисципліни, практика, державна атестація).

Виклад основного матеріалу. В Україні у рамках галузі знань 29 «Міжнародні відносини» виділено три спеціальності, такі як 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», 292 «Міжнародні економічні відносини» та 293 «Міжнародне право» [9]. На наш погляд, найбільш затребуваною у комплексних географічних знаннях є перша із зазначених (291), у рамках другої (292) найбільш важливими видаються знання з економічної (і частково соціальної) географії, у рамках третьої (293) – з політичної географії, тому у подальшому викладенні головним чином ми будемо орієнтуватися на географічно-країнознавчу підготовку фахівців саме спеціальності 291.

Не поглиблюючись у проблеми єдності географічної науки та її змістовно-предметний склад [13; 15], насамперед зазначимо, що для спеціалістів-міжнародників актуальними є зна-

ння з кожної її фундаментальних складових частин, а саме природничої (фізичної), суспільної (економічної, соціальної та політичної), і частково такого наскрізного географічного напрямку, як картографія. З урахуванням поділу кожної фактологічно-описової складової частини географії на покомпонентну (галузеву, видову, аналітичну) та регіональну (комплексну, синтетичну) підсистеми стрижневим напрямом географічної підготовки фахівців з міжнародних відносин варто визначити саме країнознавство як основну частину регіонально-синтетичного блоку географії, про що свідчить досвід багатьох закладів вищої освіти України, що здійснюють підготовку міжнародників насамперед за спеціальністю 291, у навчальних планах яких неодмінно присутні країнознавчі дисципліни. У деяких закладах вищої освіти освітньо-професійна програма за зазначеною спеціальністю (291) має «пряму» назву «Країнознавство» або «Міжнародні регіональні студії».

Визнаючи країнознавство комплексним міждисциплінарним напрямом, зазначимо, що в основі цієї дисципліни лежить методологія саме географічної науки, саме географічний підхід здатний повноцінно і пропорційно «фахово презентувати» будь-яку країну щодо усіх аспектів прояву її особливостей, зокрема природничого, економічного, соціального, політичного, характеризуючи не лише положення та місце країни у різних макрорегіональних та світових системах і процесах, але й територіальні відмінності та певну просторову мозаїчність різних природних і суспільних явищ та процесів усередині країни, що є важливою ознакою, а у багатьох випадках – суттєвим поясненням рівня її соціально-економічного розвитку та геополітичного впливу. Такі знання й розуміння зазначених процесів та явищ у їх взаємозв'язках та взаємовпливах є необхідними передумовами здатності фахівця розв'язувати складні спеціалізовані задачі і вирішувати практичні проблеми у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики держав, суспільних комунікацій, регіональних досліджень. У зв'язку з цим дисципліна «Країнознавство» має базуватись насамперед на поняттєво-термінологічному апараті та методико-методологічній базі географічної науки.

Стосовно покомпонентно-галузевих географічних навчальних дисциплін для фахівців

з міжнародних відносин, присвячених окремо природничому, соціально-економічному та політичному блокам географії, варто наголосити на тому, що по кожній із них слід робити акценти на країнознавчому підході, у тому числі у фізичній географії країн світу, де під час опису та пояснення просторових проявів природних явищ і процесів традиційно не прийнято враховувати державні кордони.

На останній тезі слід зупинитися детальніше. Досвід викладання дисципліни «Фізична географія країн світу» для студентів спеціальності 291 в Університеті митної справи та фінансів (УМСФ) освітньо-професійної програми «Країнознавство» показує, що для країнознавця-міжнародника вміння фахово складати природничу характеристику країни не менш важливо, ніж компетенції щодо її суспільно-політичного або соціально-економічного опису та аналізу. Однак без розуміння принаймні базових понять та постулатів фізичної географії неможливо фахово описати природу країни та її територіальну диференціацію і, відповідно, проаналізувати її вплив на суспільне життя, тому у вступній частині до курсу потрібно ознайомити здобувача вищої освіти з основами загального землезнавства, ключовими характеристиками та закономірностями географічної оболонки з акцентом на поняття широтної зональності, висотної поясності та географічної секторності. Актуальними для фахівця-міжнародника слід визнати розуміння місцевого та поясного часу і вміння його визначати для різних країн, міст та регіонів, а також знання щодо різновидів корисних копалин та умов їх формування у надрах планети (у цьому зв'язку можна згадати залежність геополітичного впливу країни від наявності природних енергоносіїв у її надрах). Не поглиблюючись в окремі галузеві напрями фізичної географії (геоморфологію, кліматологію, гідрологію, біогеографію, ґрунтознавство тощо), маємо пояснити здобувачу вищої освіти причинно-наслідкові міжкомпонентні зв'язки у природних комплексах різного ієрархічного рівня, зональних та азональних, окремо – змістовні відмінності між фізико-географічною країною та країною світу в традиційному розумінні. Варто також зупинитися на різновидах ландшафтних характеристик державних кордонів, частково (як приклади) – на особливостях ведення військових дій в умовах різних

природних ландшафтів та місцевостей, зокрема аквальної. Окреме значення має ознайомлення з антропогенним впливом на природні комплекси, поняттями «першої», «другої» та «третьої» природи, глобальними та регіональними екологічними проблемами, поняттями природно-заповідного фонду та природної спадщини держави і людства. Після цього кожен здобувач вищої освіти практикується у складанні природничої характеристики певної країни світу за наданим та роз'ясненим викладачем планом, що включає усі природні компоненти та природоохоронні проблеми у їх взаємозв'язку, а також їх територіальну диференціацію всередині країни. Дисципліна «Фізична географія країн світу» може входити до переліку вибіркових компонентів освітньо-професійної програми «Країнознавство».

Аналогічно в УМСФ для здобувачів вищої освіти спеціальності 291 викладається політична та соціально-економічна географія країн світу, спеціальностей 291, 292 та 293 – країнознавство. У цих дисциплінах, включаючи «галузеві», на відміну від класичної фізичної географії, головною територіальною одиницею аналізу є країна світу (держава), тому традиційно у двох із зазначених дисциплін суспільно-географічний, здебільшого фактологічний, матеріал викладається за покомпонентно-галузевим принципом (наприклад, у політичній та соціально-економічній географії країн світу – суспільно-географічне положення країни, природні ресурси, населення, господарство за провідними галузями та міжгалузевими комплексами, зокрема інноваційними). Дисципліни «Політична та соціально-економічна географія країн світу» та «Країнознавство», на нашу думку, можуть входити до блоку дисциплін вищезазначених спеціальностей. Водночас до блоку обов'язкових дисциплін за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» освітньо-професійної програми «Країнознавство» доцільно вводити таку дисципліну, як «Міжнародний туризм та туристичне країнознавство».

У країнознавстві, що традиційно частково ототожнюється з регіональною суспільною географією, надається комплексна характеристика територій за схемою «великий соціально-економічний регіон світу (наприклад, Європа) – субрегіон (Північна Європа) – країна (Норве-

гія)». При цьому на кожному рівні надаються всебічна комплексна характеристика та аналіз розвитку територіального утворення з наголосом на взаємопов'язаність та взаємозумовленість усіх природних та суспільних процесів у порядку зменшення загальної впливовості країни на світові процеси за умови, що кожен регіон та субрегіон світу тією чи іншою мірою має бути представлений у навчальній програмі. Оскільки країнознавство, як зазначалося вище, є стрижневою навчальною дисципліною насамперед для підготовки фахівців за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» освітньо-професійної програми «Країнознавство», за цією компонентою зазвичай у навчальних планах передбачено написання додаткової роботи, тематика якої може являти собою комплексний аналітичний огляд окремої країни або групи країн з обов'язковим аналізом територіальної диференціації всередині досліджуваної країни або регіону і неодмінно за збалансованою репрезентативною представленістю усіх ключових блоків країнознавчого дослідження, а саме природного, культурно-історичного, економічного, соціального, політичного, без будь-яких «перекосів» на користь одних компонентів аналізу та на шкоду іншим.

«Центральність» країнознавства у підготовці міжнародників за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» освітньо-професійної програми «Країнознавство» зумовлює необхідність класичної географічно-країнознавчої складової частини під час проходження навчальних та виробничих практик здобувачів та в ході написання й оформлення відповідних звітів про практику. Як під час оглядового відвідування, так і в ході стажування у будь-якій установі, що практикує міжнародні відносини будь-якого характеру та напряму (дипломатичні представництва, міжнародні компанії або громадські організації тощо), а також під час зустрічей із досвідченими фахівцями-міжнародниками без правильного розуміння географічних особливостей країн, із суб'єктами яких такі відносини здійснюються або мають здійснюватися, без знання основ порівняльного географічно-країнознавчого аналізу неможливо повноцінно зануритись у фах та зрозуміти міжнародні відносини, використати на практиці як аналітич-

ні, так і організаторські здібності майбутнього фахівця.

У зв'язку з вищевикладеним географічно-країнознавчі компоненти мають бути суттєво представлені в державній атестації головним чином здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» освітньо-професійної програми «Країнознавство». Переважно це названа ключова дисципліна «Країнознавство». Для цих фахівців, згідно зі Стандартом вищої освіти за цією спеціальністю (291) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [12], перш за все важливими є аналітичні здатності, а лише потім – управлінські. Високий ступінь «територіальності» («просторовості») набутих фахових знань зумовлює необхідність географічної складової частини у державній атестації випускників.

Окремо слід зупинитися на важливості для фахівців-міжнародників загальних знань із картографії (і частково геоінформатики) у зв'язку зі згаданою високою «територіальністю» професії. Очевидно, професіонал з міжнародних відносин не повинен уміти складати географічні карти, але він повинен вміти їх правильно читати та робити фахові висновки (можливо, навіть складати аналітичні довідки) за результатом аналізу карт. У цьому напрямі можна виділити два рівні пізнання та набуття аналітичних навичок: по-перше, грамотно читати окремі карти, по-друге, зіставляти та порівнювати географічні карти різної тематики (у тому числі, вивчаючи їх атласні та інші зібрання), знаходити кореляційну залежність між явищами, показаними на різних картах. Для цього необхідна хоча б загальна обізнаність у таких поняттях, як «картографічні твори та їх класифікація», «стандартні масштаби карт», «види картографічних проєкцій», «композиція карти», «умовні позначення та способи зображення». Крім безпосередніх умінь та навичок фахової аналітики самих карт, важливо також розуміння певних графічно-схематичних зображень, які зазвичай супроводжують карти, зокрема кліматограми, демографічної піраміди, географічного профіля території. Зазначені знання та вміння, безсумнівно, важливі як для аналізу, так і для прогнозування різного рівня та характеру міжнародних відносин.

Окремо слід зазначити, що важливою проблемою викладання як географічних, так і інших дисциплін у процесі навчання за галуззю знань «Міжнародні відносини» є уникнення дублювання аналогічних, подібних та тотожних матеріалів і тем у різних дисциплінах. Наприклад, політична карта світу як тема може розглядатись у декількох як географічних, так і політологічних курсах, тому важливими тут є кооперація та узгодження між викладачами та контроль змістовного наповнення навчальних програм дисциплін керівництвом закладу вищої освіти та його підрозділами.

Висновки. Здобуття географічних знань та відповідних аналітичних і прогностичних навичок майбутніх фахівців з міжнародних відносин, головним чином за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» освітньо-професійної програми «Країнознавство», є неодмінною суттєвою складовою частиною процесу фахової підготовки та необхідною запорукою повноцінного професійного становлення. Важливість як теоретико-методологічної та методичної, так і описово-фактологічної (разом з аналітичною) складових частин у загальному масиві геогра-

фічного освітнього блоку підготовки зумовлена насамперед значним рівнем «територіальності» роботи спеціаліста-аналітика у галузі міжнародних відносин. Суттєва складова частина аналізу саме просторових процесів та явищ у професійній діяльності фахівців у сфері міжнародних відносин потребує наявності різних освітніх компонент географічного змісту, географічних складових частин навчальних та виробничих практик і державної атестації. Суттєву увагу під час навчання здобувачів вищої освіти саме за освітньо-професійною програмою «Країнознавство» варто приділяти природничо-географічним дисциплінам та картографічному методу досліджень, без чого міжнародно-країнознавчий аналіз та прогноз будуть неповноцінними. Названі та описані положення дадуть змогу більш повною мірою забезпечити ключову здатність фахівців у сфері міжнародних відносин застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей і закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих задач і проблем у фаховій галузі, що може виступати в ролі важливої конкурентної переваги випускника.

Список літератури:

1. Дудник І., Борисюк О. Про роль регіональних студій в професійній підготовці фахівців з міжнародних відносин. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії та практики* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Національний авіаційний університет, 2020. С. 98–108.
2. Зінко І., Федунь О. Країнознавчі дисципліни у системі підготовки фахівців із міжнародних відносин. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2017. Вип. 42. С. 45–55.
3. Крижанівський В. Країнознавча підготовка міжнародника. *Географія та туризм*. 2010. Вип. 5. С. 97–103.
4. Крижанівський В. Об'єкт і предмет країнознавства: кут зору міжнародника. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 86. Ч. I. 2009. С. 23–28.
5. Лісовський П., Лісовська Ю. Країнознавство : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2018. 264 с.
6. Любіцева О. Країнознавство: напрями трансформацій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2011. Вип. 59. С. 15–17.
7. Мальська М., Антонюк Н., Занько Ю., Ганич Н. Країнознавство: теорія та практика : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 528 с.
8. Навчання в Польщі. Міжнародні відносини. Огляд спеціальності. URL: <https://entrant.eu/mizhnarodni-vidnosini-oglyad-spetsialnosti>.
9. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>.
10. Професії, пов'язані з вивченням географії / Черкаський обласний центр зайнятості. URL: <https://chk.dcz.gov.ua/publikaciya/profesiyyi-povyazani-z-vyvchennyam-geografiyi>.
11. Романенко Ю., Чижик К. Сучасні тенденції розвитку міжнародних відносин у багатополлярному світі. Перспективи та можливості для України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Теоретико-методологічні основи міжнародних відносин і зовнішньої політики*. 2012. № 20. С. 4–8.
12. Стандарт вищої освіти України. Ступінь вищої освіти «бакалавр». Галузь знань 29 «Міжнародні відносини». Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2020/08/05/291-mvskrs-bakalavr.pdf>.

13. Сюткін С. Сучасна географія і класифікація наук. *Актуальні проблеми сучасної географічної науки та освіти* : збірник матеріалів круглого столу (Суми, 7 жовтня 2016 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. Макаренка, 2016. С. 3–5.
14. Троян С. Глобальні тенденції еволюції сучасних міжнародних відносин. *Історична пам'ять*. 2009. № 1. С. 121–128.
15. Чернов Б. Єдність географії: міфи чи реальність? *Український географічний журнал*. 2017. № 1. С. 66–71.

References:

1. Dudnyk I., Borysyuk O. (2020) Pro rol regionalnykh studij v profesijnij pidgotovci faxivciv z mizhnarodnykh vidnosyn [On the role of regional studies in the training of specialists in international relations]. *Suchasni mizhnarodni vidnosyny: aktualni problemy teorii ta praktyky: materialy mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferenciyi*. К.: Nacionalnyj aviacijnij universytet, pp. 98–108.
2. Zinko I., Fedun O. (2017) Krayinoznavchi dyscypliny u systemi pidgotovky faxivciv iz mizhnarodnykh vidnosyn [Local lore disciplines in the system of training specialists in international relations]. *Bulletin of Lviv University. International Relations Series*, vol. 42, pp. 45–55.
3. Kryzhanivskij V. (2010) Krayinoznavcha pidgotovka mizhnarodnyka [Local lore training of an internationalist]. *Geography and tourism*, vol. 5, pp. 97–103.
4. Kryzhanivskij V. (2009) Obyekt i predmet krayinoznavstva: kut zoru mizhnarodnyka [Object and subject of country studies: the angle of the international]. *Current issues of international relations*, vol. 86, no. 1, pp. 23–28.
5. Lisovskij P., Lisovska Yu. (2018) Krayinoznavstvo [Local lore]: navch. posib. Kyiv: Vydavnychij dim “Kondor”. (in Ukrainian)
6. Lyubiceva O. (2011) Krayinoznavstvo: napryamky transformacij [Local lore: directions of transformations]. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geography*, no. 59, pp. 15–17.
7. Malska M., Antonyuk N., Zanko Yu., Ganych N. (2012) *Krayinoznavstvo: teoriya ta praktyka* [Local lore: theory and practice]. Pidruchnyk. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)
8. Navchannya v Polshhi. Mizhnarodni vidnosyny. Oglyad specialnosti (2021). Available at: <https://entrant.eu/mizhnarodni-vidnosini-oglyad-spetsialnosti> (accessed 10 December 2021).
9. Pro zatverdzhennya pereliku galuzej znan i specialnostej, za yakymy zdiysnyuyetsya pidgotovka zdoznavchiv vyshhoyi osvity (2015) Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text> (accessed 18 December 2021).
10. Profesiya, pov'yazani z vyvchennyam geografii. Cherkaskyj oblasnyj centr zajnyatosti (2021). Available at: <https://chk.dcz.gov.ua/publikaciya/profesiya-povyazani-z-vyvchennyam-geografii> (accessed 10 December 2021).
11. Romanenko Yu., Chyzyk K. (2012) Suchasni tendenciyi rozvytku mizhnarodnykh vidnosyn u bagatopolyarnomu sviti. Perspektyvy ta mozhlyvosti dlya Ukrayiny [Current trends in the development of international relations in a multipolar world. Prospects and opportunities for Ukraine]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University. Theoretical and methodological foundations of international relations and foreign policy*, no. 20, pp. 4–8.
12. Standart vyshhoyi osvity Ukrayiny (2020). Stupin vyshhoyi osvity “bakalavr”. Galuz znan 29 “Mizhnarodni vidnosyny”. Specialnist 291 “Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikaciyi ta regionalni studiyi” [Degree of higher education “bachelor”. Field of knowledge 29 “International Relations”. Specialty 291 International Relations, Public Communications and Regional Studies]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishchaosvita/zatverdzeni%20standarty/2020/08/05/291-mvskrs-bakalavr.pdf> (accessed 10 December 2021).
13. Syutkin S. (2016) Suchasna geografiya i klasyfikaciya nauk [Modern geography and classification of sciences]. *Aktualni problemy suchasnoyi geografichnoyi nauky ta osvity: zbirnyk materialiv kruglogo stolu* (Sumy, 7 zhovtnya 2016). Sumy: vyd-vo SumDPU imeni A. Makarenka, pp. 3–5.
14. Troyan S. (2009) Globalni tendenciyi evolyuciyi suchasnykh mizhnarodnykh vidnosyn [Global trends in the evolution of modern international relations]. *Historical memory*, no. 1, pp. 121–128.
15. Chernov B. (2017) Yednist geografii: mify chy realnist? [Unity of geography: myths or reality?]. *Ukrainian Geographical Journal*, no. 1, pp. 66–71.

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-3>
УДК 658.849

Разінькова М.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів
Трудова М.Є.

кандидат економічних наук,
Університет митної справи та фінансів
Куземко К.Ю.

магістр міжнародних економічних відносин,
Університет митної справи та фінансів

Razinkova Mila, Trudova Marina, Kuzemko Ksenia
University of Customs and Finance

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

CURRENT TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL E-COMMERCE IN SOCIAL NETWORKS

У статті досліджено тенденції розвитку міжнародної електронної торгівлі в соціальних мережах. Виявлено фактори, що впливають на ринок міжнародної електронної торгівлі як складової частини ринкової інфраструктури. Систематизовано різні наукові точки зору щодо трактування категорії «міжнародна електронна торгівля». Встановлено, що розширення Всесвітньої павутини зробило міжнародну електронну торгівлю доступною для всіх. Виявлено, що купівля товарів та послуг онлайн стала звичайною практикою для багатьох людей по всьому світі. Досліджено динаміку росту кількості глобального цифрового населення у світі. Проаналізовано кількість активних користувачів інтернет-мережі. Представлено рейтинг десяти найбільших країн та ринків електронної торгівлі у світі. Надано трактування сутності поняття «міжнародна електронна торгівля в соціальних мережах». Наведено динаміку кількості активних користувачів соціальних мереж у світі. Представлено рейтинг за активністю користувачів соціальними мережами. Визначено основні способи ведення електронного бізнесу через соціальні мережі. Окреслено основні переваги міжнародної електронної торгівлі в соціальних мережах.

Ключові слова: цифровізація, глобалізація, міжнародна електронна торгівля, соціальні мережі, інтернет-користувачі, світовий ринок.

В статье исследованы тенденции развития международной электронной торговли в социальных сетях. Выявлены факторы, влияющие на рынок международной электронной торговли как составляющей рыночной инфраструктуры. Систематизированы различные научные точки зрения касательно трактовки категории «международная электронная торговля». Установлено, что расширение Всемирной паутины сделало международную электронную торговлю доступной для всех. Выявлено, что покупка товаров и услуг онлайн стала обычной практикой для многих людей по всему миру. Исследована динамика роста количества глобального цифрового населения в мире. Проанализировано количество активных пользователей интернет-сети. Представлен рейтинг десяти крупнейших стран и рынков электронной торговли в мире. Предоставлена трактовка сущности понятия «международная электронная торговля в социальных сетях». Приведена динамика количества активных пользователей социальных сетей в мире. Представлен рейтинг по активности пользователей социальными сетями. Определены основные способы ведения электронного бизнеса через социальные сети. Определены основные преимущества международной электронной торговли в социальных сетях.

Ключевые слова: цифровизация, глобализация, международная электронная торговля, социальные сети, интернет-пользователи, мировой рынок.

Trends of the development of international e-commerce in social networks have been examined in the article. The factors which influence the international e-commerce market as the element of market infrastructure in the digitalized business environment have been identified. The various scientific points of view on the interpretation of the category

“international e-commerce” in the narrow and broad sense have been systematized. It has been determined that international e-commerce is the basic and effective tool for promoting business in social networks. It has been shown that the volume of international e-commerce in the global business environment is growing dynamically. It has been established that the expansion of the World Wide Web has made international e-commerce accessible to all people. It has been established that the development of the world e-commerce market is faster than the development of the real sector of the economy. It has been investigated that buying goods and services online became a common practice for many people around the world. Comparison of the three main e-commerce markets – United States, China and Europe has been made. The dynamics of the global digital population growth in the world has been studied. The number of active Internet users has been analyzed. The rating of the ten largest countries and e-commerce markets in the world has been presented. Interpretation of the essence of the concept of “international electronic commerce in social networks” has been given. The dynamics of the number of active users of social networks in the world has been given. The rating on activity of users of social networks has been presented. The basic opportunities of international e-commerce in the global business environment have been identified. The main ways of doing business through social networks have been identified. The directions of international e-commerce in social networks have been singled out. The main advantages of international e-commerce in social networks have been outlined (relative lightness of forming the potential target audience for further trade; wide opportunities are providing for effective presentation of information on goods (products, services) for their potential consumers; relative lightness of communication with potential customers).

Key words: digitalization, globalization, international e-commerce, social networks, Internet users, world market.

Постановка проблеми. Сучасні економічні системи піддаються впливу двох найважливіших процесів сучасності, а саме цифровізації та глобалізації. Цифровізація справляє усе більший вплив на всі сфери економіки та її окремі сегменти. У контексті цифровізації економіки посилюється технологічна складова частина цього сегменту торгівлі. Так, впроваджуються нові інструменти, що підтримують штучний інтелект, аналітику великих масивів даних, автоматизацію бізнес-процесів у глобальному середовищі, розвиваються платформні рішення. Паралельно процеси глобалізації економіки стимулюють появу нових видів, форм продажів і каналів розподілу товарів на глобальному ринку. Однією з таких форм торгівлі є міжнародна електронна торгівля в соціальних мережах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку міжнародної електронної торгівлі в глобальному бізнес-середовищі присвячено праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених, таких як В. Глотов [1], А. Грязіна [8], М. Гудзенко [6], Ю. Денисенкова [3], О. Липатова [2], Г. Лозікова [7], М. Майорова [3], Н. Тягунова [6], Н. Чучко [7], Д. Шалатов [1], О. Шевчик [8], О. Яценко [8].

Мета статті полягає у дослідженні сучасних тенденцій розвитку міжнародної електронної торгівлі в соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу. На формування ринку міжнародної електронної торгівлі як елементу ринкової інфраструктури в ді-

джиталізованому бізнес-середовищі вплинула значна кількість факторів, таких як розвиток інформаційно-комунікаційних технологій; діджиталізація економічної діяльності та тенденція до скорочення транзакційних витрат; перехід від ринку виробника до ринку споживача; поява персонального маркетингу; необхідність пошуку нових ресурсів підвищення конкурентоспроможності підприємства; розвиток нових форм взаємодії між суб'єктами господарської діяльності; розвиток комп'ютерних технологій; підвищення мобільності факторів виробництва; необхідність підвищення ефективності торгівлі в умовах інтеграційних процесів між підприємствами та економіками різних країн світу; розвиток нових форм організації економічної діяльності на національному та міжнародному рівнях [7].

У науковій літературі представлено різні точки зору щодо трактування категорії «міжнародна електронна торгівля». Під нею розуміємо специфічний процес, у результаті якого здійснюється безпосередня торгівля (продукція, товари, послуги) за допомогою можливостей (технічні, програмні) глобальної інтернет-мережі. Її бажаним кінцевим результатом є отримання прибутку [6; 7].

У вузькому сенсі під міжнародною електронною торгівлею розуміється процес реалізації товарів (продукції, послуг) за допомогою застосування глобальних телекомунікаційних мереж. У широкому сенсі це не тільки процес реалізації товарів (продукції, послуг), але

й реалізація інформаційного супроводу процесу ініціації попиту на товари (продукцію, послуги) у глобальному бізнес-середовищі; опрацювання торговельної угоди; автоматизація низки функцій, що пов'язані з продажем, обробленням замовлень; інформаційно-правовий супровід різних форм взаємодії між учасниками торговельної угоди [1].

Досліджуючи динаміку росту кількості глобального цифрового населення у світі, яка представлена на рис. 1, можемо впевнено стверджувати, що швидкість розширення Всесвітньої павутини залишається стабільною. Станом на початок 2021 року кількість населення світу становила 7,83 млрд. осіб, а користувачів Інтернету налічується в усьому світі 4,66 млрд. осіб, тобто 59,5% світового населення є активними користувачами мережі Інтернет [5].

Глобальна мережа Інтернет зробила міжнародну електронну торгівлю доступною для всіх. Якщо раніше організація електронного обміну даними вимагала помітних вкладень у комунікаційну інфраструктуру і була доступна тільки великим компаніям, то використання Інтернету дає змогу нині вступити до лав інтернет-продавців невеликим компаніям. Міжнародна електронна торгівля дає можливість будь-якій компанії залучати клієнтів зі всього світу. Подібний

електронний бізнес формує новий віртуальний канал для збуту. Це скорочує витрати порівняно з традиційною торгівлею. Інтернет-бізнес має безліч переваг як з боку продавця, так і з боку покупця. Розвиток міжнародної електронної торгівлі за допомогою мережі Інтернет підвищує ефективність та вносить суттєві зміни в організацію торгівлі товарами (продукцією, послугами). Традиційне управління витратами, що ґрунтується на аналізі засобів, які використовуються, все частіше поступається управлінню відносинами з потенційними клієнтами. У цих умовах постачальники концентрують зусилля на збереженні клієнтів, пропонуючи їм додаткові послуги [7].

Розвиток ринку міжнародної електронної торгівлі відбувається більш стрімко порівняно з реальним сектором. Купівля товарів та послуг онлайн стала звичайною практикою для багатьох людей по всьому світі. Деякі вважають за краще здійснювати онлайн-покупки для зручності, інші – через конкурентоспроможну ціну, пропоновану деякими платформами електронної торгівлі. На потенційних покупців впливає ціла низка цифрових ресурсів під час здійснення торговельних угод (електронні листи брендів, огляди продуктів тощо) [1; 6; 7].

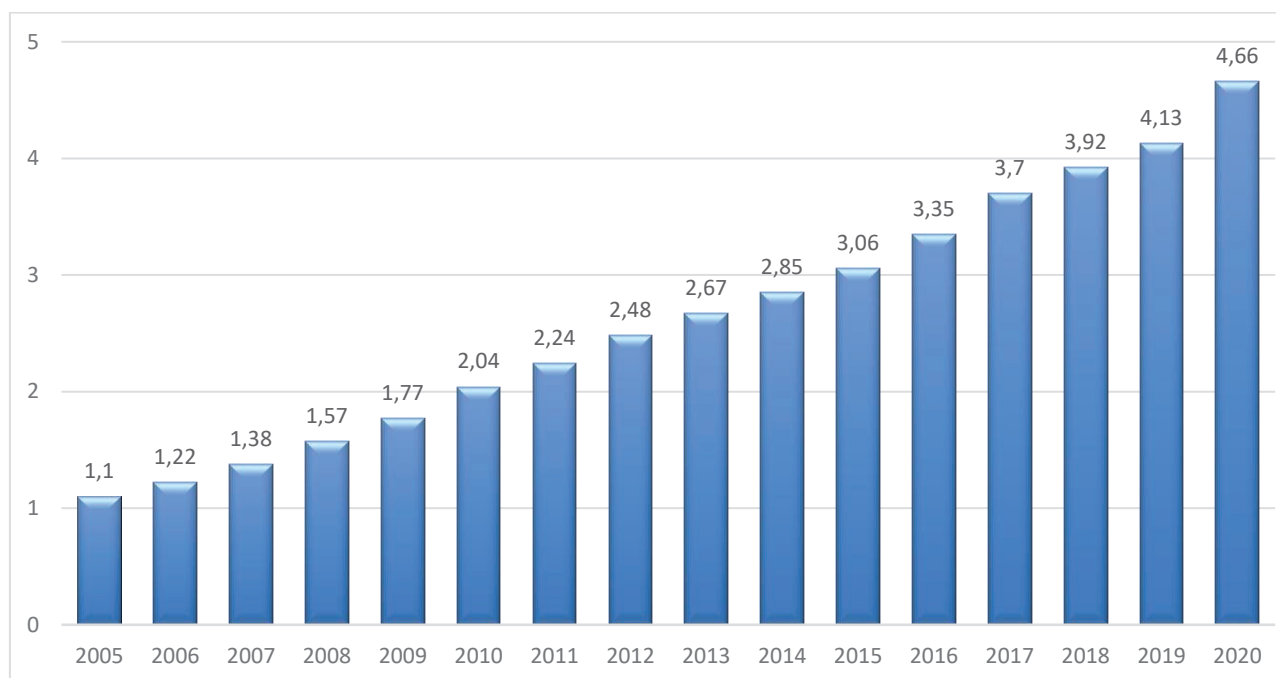

Рис. 1. Глобальне цифрове населення, 2005–2020 роки, млрд. осіб

Джерело: складено на основі джерела [5]

Станом на початок 2021 року в усьому світі кількість активних користувачів склала 4,66 млрд. ос., кількість унікальних мобільних користувачів налічувала 4,32 млрд. ос. (рис. 2). Водночас список активних користувачів соціальних мереж у світі досяг 4,2 млрд. людей, і майже кожен з них використовує соцмережі на мобільних пристроях, а саме 4,15 млрд. людей, тобто сьогодні 6 із кожних 10 осіб має доступ до глобальної мережі Інтернет. Оскільки доступ до Інтернету та його впровадження швидко розширюються в усьому світі, число цифрових покупців зростає з кожним роком, обсяг продажів міжнародної електронної торгівлі в усьому світі збільшується. Тенденції розвитку ринку міжнародної електронної торгівлі представлено на рис. 3. Протягом 2020 року обсяг продажів електронної роздрібною торгівлі в усьому світі перевищив 4,2 трильйона доларів США. За прогнозами “eMarketer”, доходи від електронної роздрібною торгівлі зростуть до 5,4 трлн. доларів США у 2022 році. Слід також зауважити, що у рік пандемії глобальні роздрібні продажі електронної комерції зросли більш ніж на 25% [4; 5].

Нині можна виокремити 10 найбільших країн та ринків електронної торгівлі у світі, такі як

Китай, США, Японія, Великобританія, Південна Корея, Німеччина, Франція, Канада, Індія та Росія (табл. 1) [5].

Порівнюючи три основні ринки електронної торгівлі, а саме США, Китай та Європу, зазначаємо, що Китай був найбільшим ринком у 2020 році і залишиться лідером до 2025 року.

Китай має найбільший обсяг ринку інтернет-торгівлі, який складає 955 млрд. дол. США. Частка електронної торгівлі у ВВП також є найвищою і становить 6,7%. Сьогодні Китай є найбільшим у світі ринком електронної торгівлі на чолі з дочірніми компаніями групи “Alibaba”, зокрема “Taobao”, “Alibaba.com”, “Tmall”.

Будь-який інтернет-користувач має обліковий запис в одній із соціальних мереж, тому останнім часом міжнародна електронна торгівля в соціальних мережах стає ключовим інструментом просування бізнесу.

Міжнародна електронна торгівля в соціальних мережах – це використання наявних інтернет-платформ соціальних мереж для організації торгівлі. Інтернет-магазини можуть реалізовувати власну продукцію безпосередньо через ці платформи [4].

Динаміка кількості активних користувачів соціальних мереж у світі представлена на рис. 4.

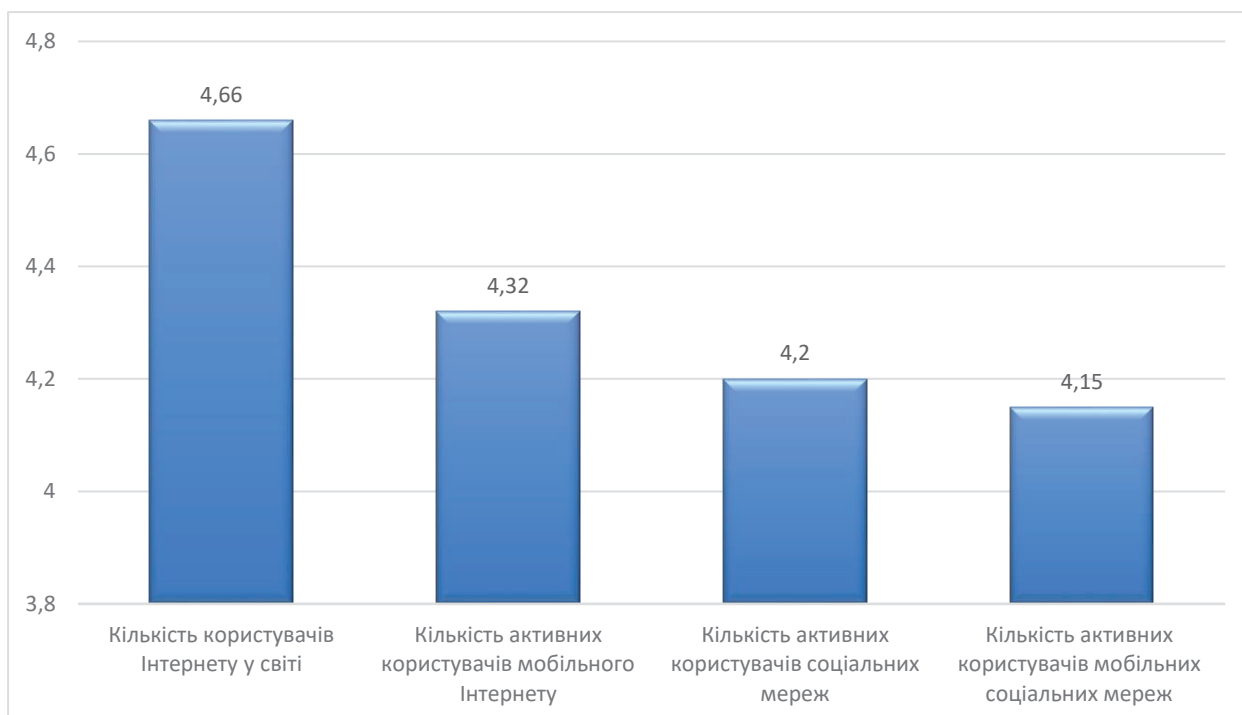

Рис. 2. Кількість користувачів інтернет-мережі на початку 2021 року, млрд. осіб

Джерело: складено на основі джерела [5]

За останнє десятиліття соціальні мережі збільшили власну аудиторію майже втричі, а саме з 970 млн. у 2010 році до 3,81 млрд. користувачів у 2020 році. Кількість користувачів соціальних мереж за 2020 рік збільшилась більш ніж на 13%. До початку 2021 року зареєструвалося майже півмільярда нових користувачів [5].

Важливим є вплив саме соціальних мереж на міжнародну електронну торгівлю, оскільки 74% потенційних споживачів покладаються на власні соціальні мережі для прийняття рішень [8].

Основними способами ведення бізнесу через соціальні мережі є використання широко-

го спектру соціальних мереж як рекламного каналу; залучення власної цільової аудиторії (створення сторінки в мережі та її наповнення контентом відповідно до тематики, переконання потенційних покупців товару (продукції, послуг) в участі у торговельній угоді тощо) [3].

Рейтинг найпопулярніших соціальних платформ серед користувачів представлено на рис. 5. За даними “Statistica”, лідер ринку “Facebook” став першою соціальною мережею, яка перевищила мільярд зареєстрованих облікових записів, а нині налічує понад 2,85 млрд. активних користувачів на місяць. Сьогодні компанія во-

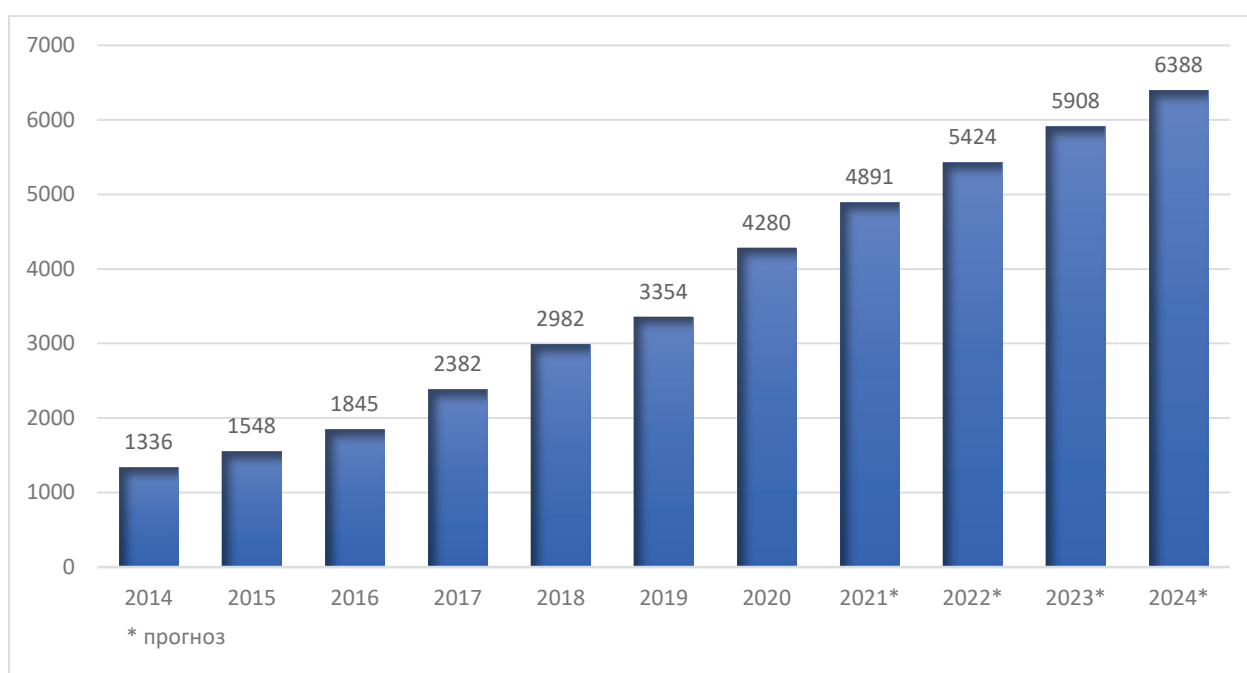

Рис. 2. Кількість користувачів інтернет-мережі на початку 2021 року, млрд. осіб

Джерело: складено на основі джерела [5]

Таблиця 1

Топ-10 світових ринків електронної торгівлі у 2020 році

Місце	Країна	Обсяг інтернет-торгівлі, млрд. дол. США	Темп приросту, %	Частка інтернет-торгівлі у ВВП, %
1	Китай	955	5	6,7
2	США	374	9	1,7
3	Японія	187	8	3,7
4	Великобританія	133	13	4,7
5	Південна Корея	124	19	7,7
6	Німеччина	92	16	2,4
7	Франція	50	9	4,7
8	Індія	44	29	1,5
9	Росія	37	58	2,5
10	Канада	28	12	1,7

Джерело: складено на основі джерела [5]

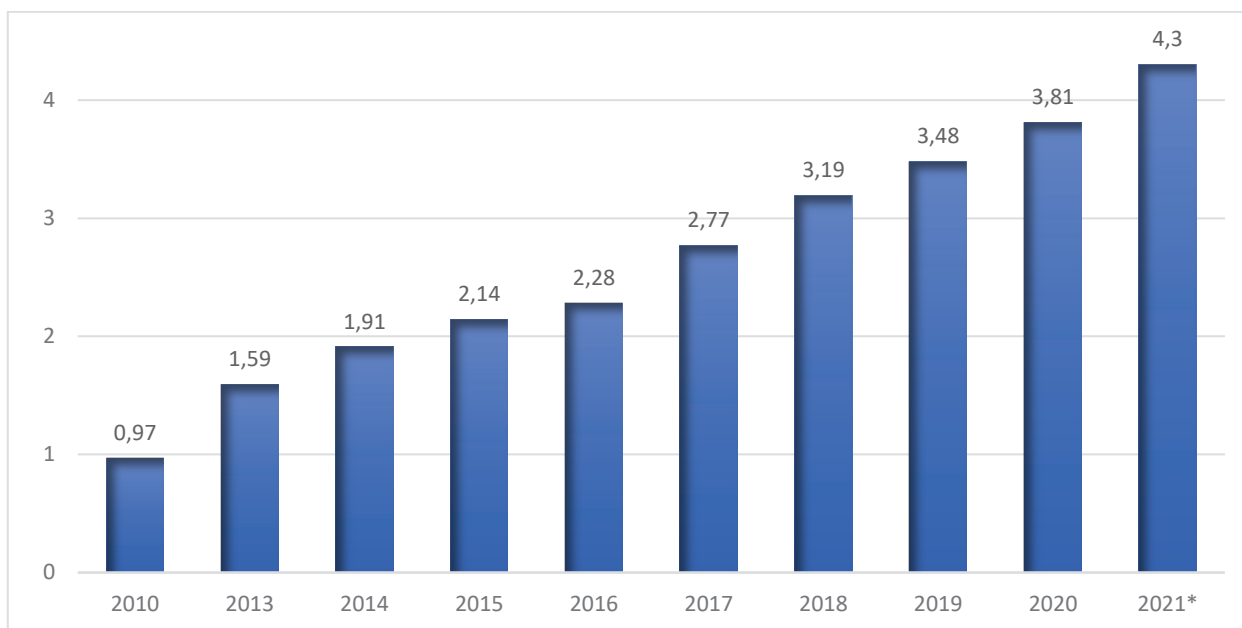

Рис. 3. Розвиток ринку міжнародної електронної торгівлі, трлн. доларів США

Джерело: складено на основі джерела [5]

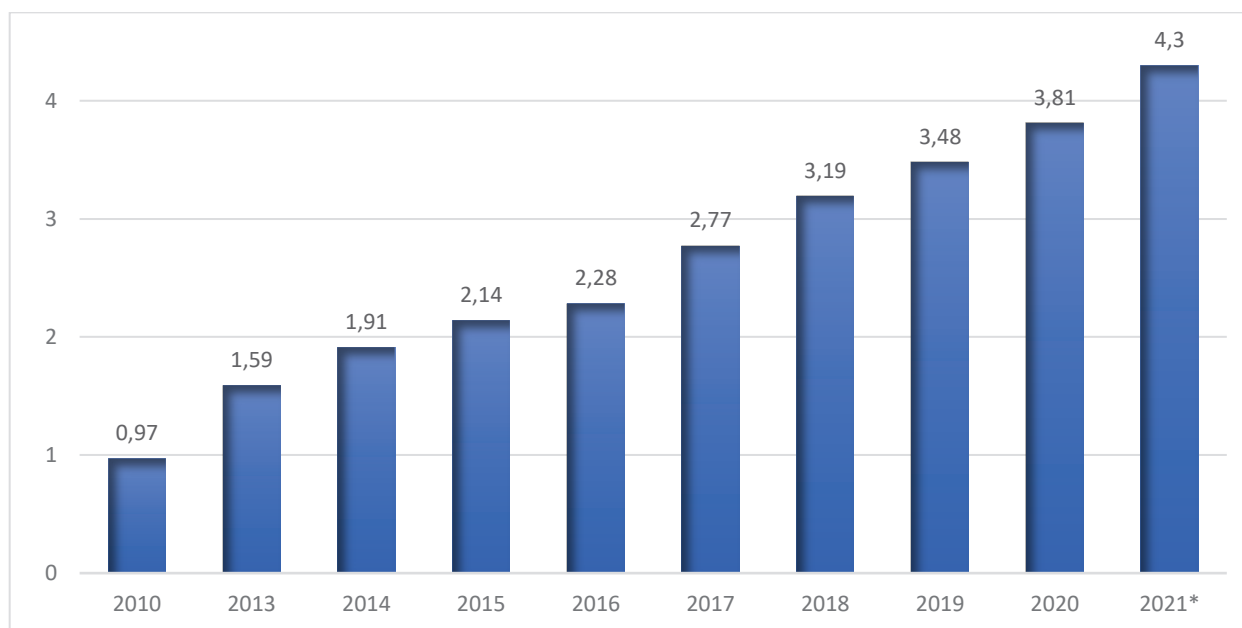

Рис. 4. Кількість активних користувачів соціальних мереж, млрд. осіб

* прогноз

Джерело: складено на основі джерела [5]

лодіє чотирма такими найбільшими платформами соціальних мереж, кожна з яких налічує понад мільярда активних користувачів на місяць: “Facebook” (базова платформа), “WhatsApp”, “Facebook Messenger” та “Instagram” [5].

Більшість соціальних мереж з більш ніж 100 мільйонами користувачів, які посідають

перші місця в рейтингу, родом зі Сполучених Штатів, але такі сервіси, як китайські соціальні мережі “WeChat”, “QQ”, додаток для обміну відео “Douyin”, також отримали широкую популярність у своїх регіонах через місцевий контекст і контент. Популярність “Douyin” привела до того, що платформа випустила міжнародну вер-

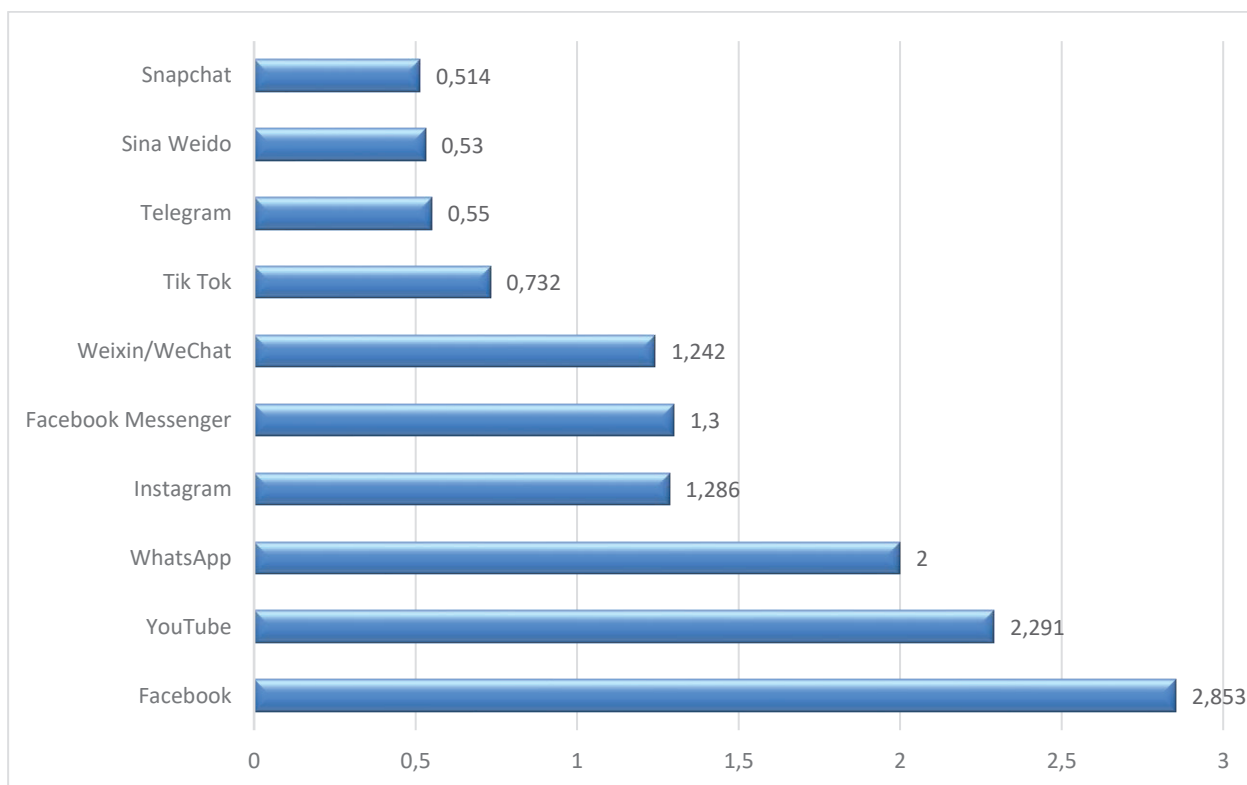

Рис. 5. Рейтинг за активністю користувачів соціальними мережами

Джерело: складено на основі джерела [5]

сію своєї мережі, а саме невеликий додаток під назвою “TikTok” [3; 4; 5; 8].

Соціальні мережі, як правило, дають змогу своїм потенційним користувачам використовувати різні мови, дають можливість спілкування через кордони (географічні, політико-економічні тощо). У 2022 році (за прогнозами) сайти соціальних мереж досягнуть понад 3,96 мільярдів користувачів. В подальшому очікується зростання цих показників (оскільки використання мобільних пристроїв, соціальних мереж все більше набирає обертів на раніше недостатньо обслуговуваних ринках) [5].

До основних переваг міжнародної електронної торгівлі в соціальних мережах можна віднести такі:

- відносна легкість формування потенційної цільової аудиторії для подальшої торгівлі товарами (продукцією, послугами);
- надання широких можливостей для ефективного представлення інформації щодо товарів (продукції, послуг) для їх потенційного споживача;
- відносна легкість комунікації з потенційними клієнтами.

Виділяють такі напрями міжнародної електронної торгівлі в соціальних мережах:

- формування системи неформальних споживчих мереж;
- формування рекомендацій щодо характеристик товарів (продукції, послуг);
- індивідуальне підприємництво (в його основі працює підприємець, середовищем якого є соціальна мережа) [2].

Висновки. Міжнародна електронна торгівля в соціальних мережах виступає сегментом торгової сфери, який найбільш динамічно розвивається, та національної економіки країни, що характеризує вплив цифрових змін сучасного життя. Ці зміни відбуваються завдяки великому поширенню глобальної мережі Інтернет і пов’язаних з нею пристроїв, які забезпечують покупцям прямий доступ на онлайн-ринки. Нові форми міжнародної електронної торгівлі зручні для сучасних постачальників. Вони дають їм змогу легше виходити на ринки, диверсифікувати власне виробництво, з невеликими витратами виробляти, просувати та поширювати власну продукцію. Результатом цих процесів є постійне зростання кількості

ті товарів і послуг. Міжнародна електронна торгівля виступає базовим та дієвим інструментом просування бізнесу в соціальних мережах. Обсяги міжнародної електронної торгівлі динамічно зростають у глобалізованому бізнес-середовищі.

Список літератури:

1. Глотов В., Шалатов Д. Интернет-технологии и электронная торговля: экономика, право, программное обеспечение : научное издание. Москва : НИЦ «Инженер», 2007. 452 с.
2. Липатова О. Социальная коммерция как один из аспектов омниканальной модели торговли. *Вестник АГТУ*. 2018. № 1. С. 78–82.
3. Майорова М., Денисенкова Ю. Особенности электронной торговли в социальных сетях. *Студенческий научный форум* : материалы X международной студенческой научной конференции. URL: https://scienceforum.ru/2018/article/2018003685_
4. Социальные сети и электронная коммерция. URL: <https://www.affdu.com/ru/how-to-use-social-media-ecommerce-effectively.html>.
5. Статистичний портал для збору ринкових даних. URL: <https://www.statista.com>.
6. Тягунова Н., Гудзенко М. Интернет-торгівля: сутність та особливості. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 3. С. 160–162.
7. Чучко Н., Лозікова Г. Електронна торгівля в системі світогосподарських відносин. *Економіка промисловості*. 2011. № 4. С. 153–158.
8. Яценко О., Грязина А., Шевчик О. Електронна комерція як елемент глобальної торговельної системи. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 8. С. 4–15.

References:

1. Glotov V., Shalатов D. (2007) *Internet-tehnologii i jelektronnaja trgovlja: jekonomika, pravo, programmnoe obe-spechenie* [Internet technologies and e-commerce: economics, law, software]: nauchnoe izdanie. M.: NIC “Inzhener”. (in Russian)
2. Lipatova O. (2018) *Soialnaja kommercija kak odin iz aspektov omnikanalnoj modeli trgovli* [Social commerce as one aspect of the omnichannel model of trade]. *Bulletin of AGTU*, no. 1, pp. 78–82.
3. Majorova M., Denisenkova Ju. (2018) *Osobennosti jelektronnoj trgovli v socialnyh setjah* [Features of e-commerce in social networks]. *Studencheskij nauchnyj forum: materialy X mezhdunarodnoj studencheskoj nauchnoj konferencii*. Available at: https://scienceforum.ru/2018/article/2018003685_ (accessed 10 December 2021).
4. *Socialnye seti i jelektronnaja kommercija* (2021). Available at: <https://www.affdu.com/ru/how-to-use-social-media-ecommerce-effectively.html> (accessed 10 December 2021).
5. *Statystichnyj portal dlya zboru rynkovyx danyx* (2021). Available at: <https://www.statista.com> (accessed 10 December 2021).
6. Tyagunova N., Gudzenko M. (2013) *Internet-torgivlja: sutnist' ta osoby'vosti* [Internet commerce: essence and features]. *Bulletin of the Poltava State Agrarian Academy*, no. 3, pp. 160–162.
7. Chuchko N., Lozikova G. (2011) *Elektronna torgivlja v systemi svitogospodarskyx vidnosyn* [E-commerce in the system of world economic relations]. *Industrial economics*, no. 4, pp. 153–158.
8. Yacenko O., Gryazina A., Shevchyk O. (2019) *Elektronna komerciya yak element globalnoyi torgovelnoyi systemy* [E-commerce as an element of the global trading system]. *Current problems of the economy*, no. 8. pp. 4–15.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-4>
УДК 338.012

Воронін А.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Панасюк П.І.

здобувач вищої освіти,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Voronin Anton, Panasiuk Pavlo

Vasyl Stus Donetsk National University

СТАН ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

STATE OF RENEWABLE ENERGY OF UKRAINE AND PROSPECTIVE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT

Відновлювана енергетика швидко стала світовим трендом і нині є однією з найперспективніших енергетичних галузей у світі. Сьогодні всі розвинені країни взяли орієнтир на популяризацію і розвиток відновлюваної енергетики, і Україна не є винятком. Сьогодні Україна має значний потенціал у сфері відновлюваної енергетики, що доводять основні показники потужностей, виробництва та споживання. Також варто відзначити значний притік інвестицій у галузь. Розвиток відновлюваної енергетики в Україні є особливо важливим з точки зору забезпечення енергетичної незалежності, імпортозаміщення та еколого-економічної безпеки країни. У статті детально проаналізовано роль відновлюваної енергетики в енергобалансі України, проведено їх сегментацію та аналіз потужностей. Проаналізовано основні перспективні напрями інвестування на прикладі світового досвіду та визначено роль інвестицій для розвитку цієї галузі.

Ключові слова: енергетичний баланс, відновлювана енергетика, відновлювані джерела енергії, енергетична потужність, «зелені» інвестиції.

Возобновляемая энергетика быстро стала мировым трендом и сейчас является одной из самых перспективных энергетических отраслей в мире. Сегодня все развитые страны взяли ориентир на популяризацию и развитие возобновляемой энергетике, и Украина не является исключением. Сегодня Украина имеет значительный потенциал в сфере возобновляемой энергетике, что доказывают основные показатели мощностей, производства и потребления. Также стоит отметить значительный приток инвестиций в отрасль. Развитие возобновляемой энергетике в Украине является особенно важным с точки зрения обеспечения энергетической независимости, импортозамещения и эколого-экономической безопасности страны. В статье подробно проанализирована роль возобновляемой энергетике в энергобалансе Украины, проведены их сегментация и анализ мощностей. Проанализированы основные перспективные направления инвестирования на примере мирового опыта и определена роль инвестиций для развития этой отрасли.

Ключевые слова: энергетический баланс, возобновляемая энергетика, возобновляемые источники энергии, энергетическая мощность, «зеленые» инвестиции.

Renewable energy has quickly become a global trend and is currently one of the most promising energy industries in the world. Today, all developed countries have focused on the promotion and development of renewable energy and Ukraine is not an exception. Today, Ukraine has significant potential in the field of renewable energy, as evidenced by the main indicators of capacity, production and consumption. It should be noted the significant inflow of investment into the industry. Investment activity is important in the development of alternative energy sources and using existing

potential is not only domestic but also significant international importance as a significant factor which we can use to protect global warming. For Ukraine, the development of renewable energy is also a very important area of energy development due to its dependence on energy imports and very attractive conditions for the development of alternative energy. Renewable energy production technologies allow use such devices for energy systems and consumers, which can act as businesses and individuals, which in turn help to increase the number of investors and investment. That is why the assessment of the efficiency of renewable energy in Ukraine is an urgent and important task for all consumers and the energy system of our country as a whole. In 2019, Ukraine entered to the top-20 of the world ranking of countries in terms of investment in renewable energy sources, and the growth of investment flows into the Ukrainian energy sector remains relatively dynamic. However, it was found that the issue of reviving investment activity remains relevant. The article analyzes in detail the role of renewable energy in the energy balance of Ukraine, their segmentation and capacity analysis. Considerable attention is paid to the most powerful and promising sectors, as well as the main areas of renewable energy consumption are analyzed in percentage terms. The main prospects and directions of investment are analyzed, on the example of world experience, and the role of investments for the development of this industry is determined. An analysis of scientific forecasts for future capacity and consumption of renewable energy was also conducted.

Key words: energy balance, renewable energy, energy capacity, “green” investments.

Постановка проблеми. Стан та розвиток економіки будь-якої країни залежать від забезпечення енергоресурсами. Україна має залежність від імпортних енергоносіїв, що впливає на енергетичну безпеку та якість життя населення. Генеруючі потужності країни значною мірою є застарілими, а терміни їх експлуатації постійно продовжуються. Розвиток відновлювальної енергетики для України є надзвичайно важливою умовою забезпечення сталого розвитку національної економіки, одним із пріоритетних напрямів розвитку, визначеному на світовому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розвитку відновлювальної енергетики присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як В. Загарій, Т. Ковальчук, Г. Гелетуха, І. Гончарук, О. Бабіна. Проте, незважаючи на значні досягнення в цій сфері, питання розвитку відновлюваної енергетики в Україні потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає в аналізі основних тенденцій розвитку відновлювальної енергетики в Україні та визначенні перспективних напрямів відновлювальної генерації.

Виклад основного матеріалу. В енергетичному балансі країни за 2020 р. обсяг загального постачання первинної енергії становив 86,4 мільйонів тон нафтового еквівалента (млн. т н. е.), що на 3,3% менше порівняно з 2019 р. Відновлювана енергетика хоч і займає невелику частку у 6,6% у загальному балансі, проте продовжує нарощувати свої позиції (рис. 1) [1].

Щодо структури виробництва електроенергії, то у ній найбільшою питомою вагою серед ВДЕ вирізняється гідроенергія. Однак у 2020 р. частка гідроенергії зменшилась на 16,3% і вперше зайняла менше половини обсягу виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії (рис. 2) [1].

Розвиток та підтримка відновлювальної енергетики приносять свої позитивні результати (рис. 3).

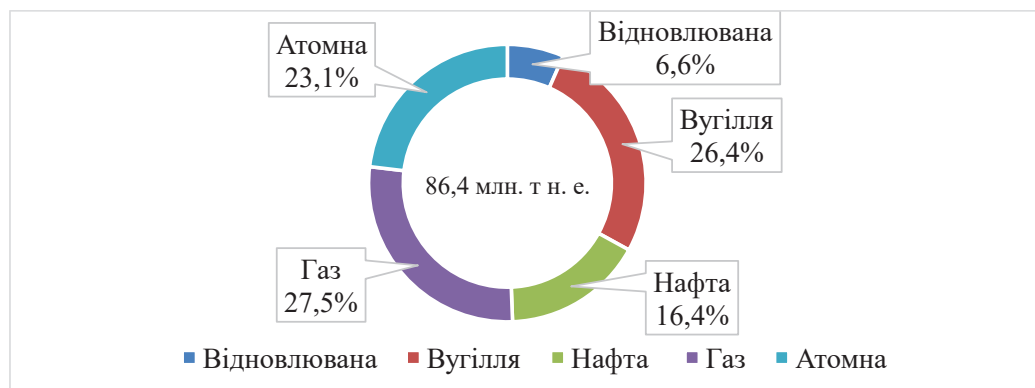

Рис. 1. Розподіл джерел енергії в загальному постачанні первинної енергії України за 2020 р. [1]

Зменшення генерації у 2014 та 2015 рр. пов'язано з окупацією Криму та військовими діями на сході країни, що привело до втрати частини генеруючих потужностей.

Темпи зростання вітроенергетики в Україні значно менші порівняно із сонячною, оскільки ВЕС вимагає чималих капіталовкладень і досить багато часу на реалізацію проекту. Уста-

новка ВЕС виявляється економічно вигідною лише в місцях, де середньорічні швидкості вітру досить великі.

Структуру кінцевого споживання енергії в Україні наведено у табл. 1.

У структурі кінцевого споживання серед основних джерел енергії найбільшою залишається частка природного газу, становлячи

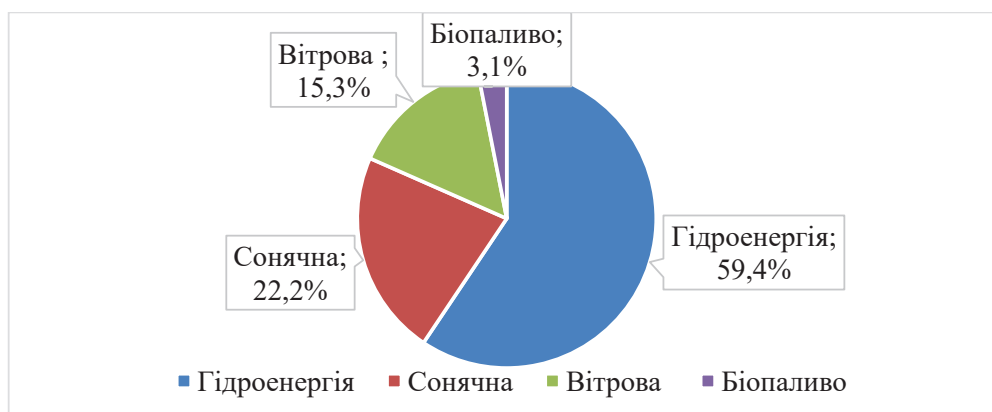

Рис. 2. Структура виробництва електроенергії з відновлюваних джерел енергії в Україні за 2020 р. [1]

Рис. 3. Динаміка загального постачання енергії від відновлюваних джерел в Україні за 2007–2020 рр. [1]

Таблиця 1

Структура кінцевого споживання енергії в Україні [1]

Рік	Кінцеве споживання енергії, тис. т н. е.	До обсягів кінцевого споживання, %					
		природний газ	вугілля та торф	сира нафта та нафтопродукти	електроенергія	теплоенергія	біопаливо та відходи
2020	47 821	27,6	12,2	20,3	20,4	15,0	4,5
2019	49 665	27,1	12,7	21,3	20,2	14,5	4,2
2018	51 408	29,1	12,5	20,2	19,8	14,6	3,8
2015	50 831	31,5	12,4	18,6	20,1	14,8	2,5
2010	74 004	38,4	11,3	16,5	15,6	16,9	1,3

27,6%, частка електроенергії складає 20,4%, сирової нафти та нафтопродуктів – 20,3%, а біопаливо становить лише 4,5% [1].

Проте спостерігається постійний приріст використання біопалива, який за останні роки зріс з 1,3% до 4,5% станом на 2020 р.

Аналіз потужностей відновлювальної енергетики дав змогу визначити, що з 2015 р. по І квартал 2020 р. потужність об'єктів, яким встановлено «зелений» тариф, збільшилась на 6 727 МВт (з 967 МВт до 7 694 МВт).

У 2020 р. найбільший рівень потужності відновлюваної електроенергії забезпечували ГЕС та ГАЕС, маючи 6 317,4 МВт [3], СЕС мали 5 576 МВт та 618 МВт (СЕС домогосподарств), вітрові електростанції – 1 207 МВт (табл. 2). За даними Української асоціації відновлюваної енергетики, з 2010 р. у галузь виробництва відновлюваної електроенергії в Україні було залучено 12,3 млрд. дол. США [4].

В енергетичному комплексі України гідроелектростанції посідають третє місце після теплових та атомних електростанцій. Сьогодні потенціал гідроенергетики використовується на 60%, переважно за рахунок Дніпровського каскаду та інших великих ГЕС.

Україна посідає сьоме місце серед країн Європи за темпами розвитку сонячної енергетики. Найпотужнішими сонячними електростанціями України є Покровська сонячна електростанція (240 МВт), Нікопольська сонячна електростанція (200 МВт), сонячна електростанція «Яворів-1» (72 МВт), Кам'янець-Подільська сонячна електростанція (63,8 МВт), СЕС “Токмак Solar Energy” (50 МВт).

В Україні швидкими темпами почали впроваджуватися сонячні електростанції у приватних домогосподарствах. Разом вони генерують 900 млн кВт-год. електроенергії. Лідерами за кількістю встановлених домогосподарствами

СЕС є Дніпропетровська область (4 184), Тернопільська – (2 512), Київська – (2 350) [6; 7].

Сьогодні найбільший виробник енергії вітру в Україні – це «Вінд Пауер», дочірня компанія ДТЕК. Її Ботієвська ВЕС (200 МВт), розташована в Запорізькій області, є найбільшою в Україні. Друге і третє місця посідають «Вітряний парк Новоазовський» та «Вітряний парк Очаківський», який складається з Дмитрівської (35 МВт) та Тузлівської (12,5 МВт) ВЕС [8; 9]. Загальна потужність ВЕС України станом на 2020 р. склала 1 207 МВт.

Також одним із найперспективніших напрямів в українській відновлюваній енергетиці є виробництво твердого біопалива, потужності якого у 2020 р. склали 91 МВт. Найпотужніша теплоелектростанція в Україні, яка працює на твердому біопаливі, належить ТОВ «Біогазэнерго». Друге місце посідає Смілянська ТЕЦ, яка працює на деревній щепі. Третє місце посіла Миколаївська теплоелектростанція «АПК «Євгроїл», яка використовує як паливо відходи соняшника.

Сьогодні частка відновлюваної енергії у світі сягнула 25%. Частка ВДЕ в її енергетиці в Україні залишається на рівні 5–6% [1] (рис. 4).

Основною проблемою, що заважає розвитку відновлюваної енергетики в нашій державі, є недостатність інвестиційного забезпечення, хоча сукупний обсяг інвестицій у розвиток ВДЕ України у 2020 р. склав уже 6,41 млрд. дол. США [4]. Для порівняння наведемо топ-20 країн за обсягами інвестицій у ВДЕ (рис. 5).

Частка нашої держави у світових інвестиційних потоках в альтернативну енергетику сягає лише 1,2%, а загалом у світі у 2019 р. було вкладено у ВДЕ 282,2 млрд. дол. США (рис. 6).

Найбільшу інвестиційну привабливість в Україні мають «зелені» проекти, які пов'язані з відновлювальними джерелами енергії. В період із 2015 по 2020 рр. у сферу ВЕД України

Таблиця 2

Потужність відновлюваних джерел енергії в Україні у 2014–2020 рр. [4]

Джерело	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
	потужність, МВт						
СЕС	411	432	531	742	1 388	4 925	5 576
СЕС дом.	0.1	2	17	51	157	553	618
ВЕС	426	426	438	465	533	1 170	1 207
МГЕС	80	87	90	95	99	114	116
Біомаса	35	35	39	39	51	84	91
Біогаз	15	17	20	34	46	86	86

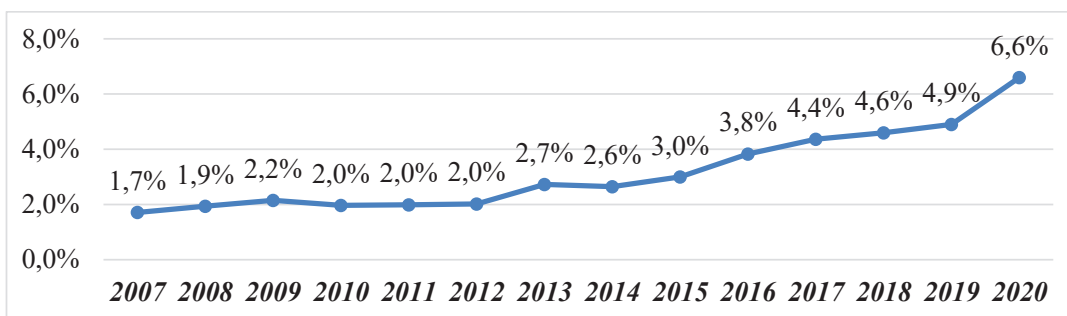

Рис. 4. Частка ВДЕ в енергетиці України у 2007–2020 рр. [1]

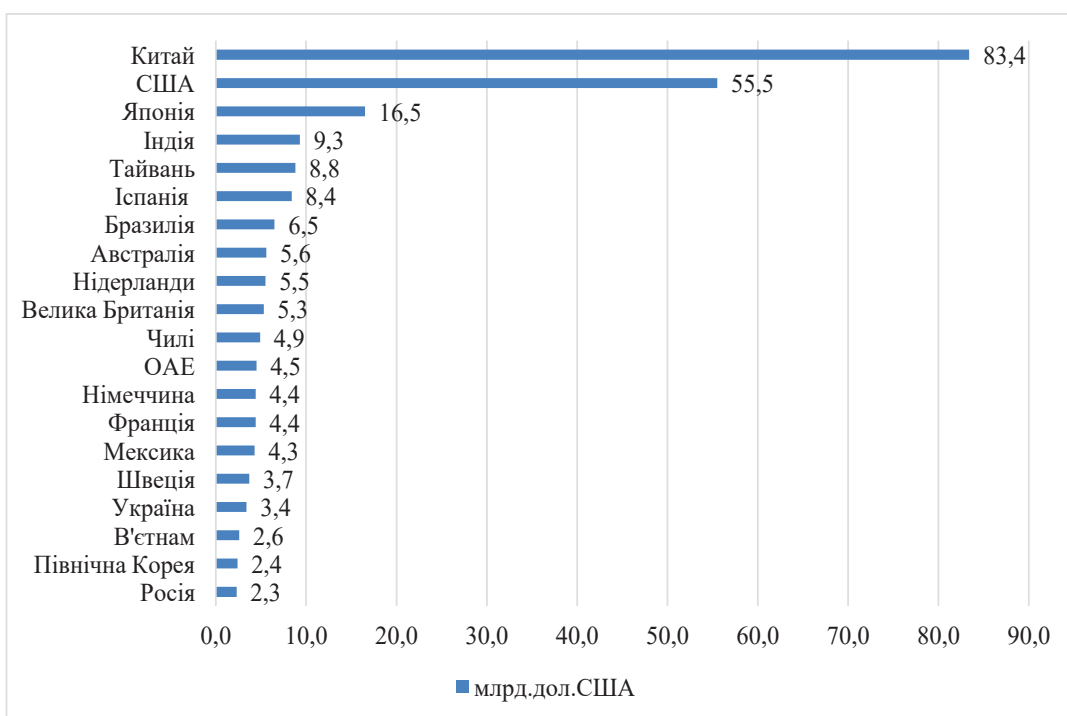

Рис. 5. Топ-20 країн світу за обсягами інвестицій у ВДЕ за 2019 р. (млрд. дол. США) [11]

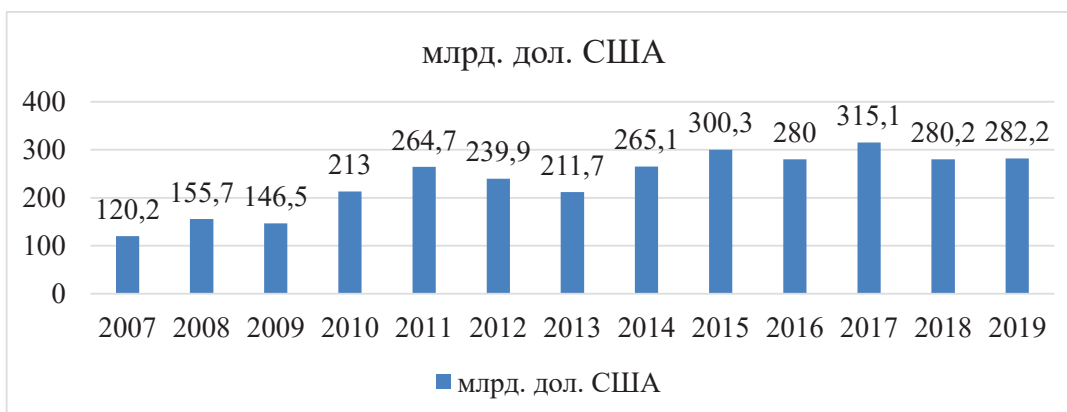

Рис. 6. Світові інвестиції у розвиток ВДЕ у 2007–2019 рр. [11]

Прогнозні обсяги і структура капіталовкладень в освоєння відновлювальних джерел енергії в Україні на період до 2030 р. [13]

Джерела фінансування	Обсяги фінансування		Обсяги фінансування за етапами			
	млн. грн.	%	2021–2025 рр.		2026–2030 рр.	
			млн. грн.	%	млн. грн.	%
Державний бюджет	55,5	0,01	30,5	0,02	25,0	0,01
Інші джерела	594 278,1	99,99	162 997,1	99,98	431 281	99,99
Усього	594 333,6	100	163 027,6	100	431 306	100

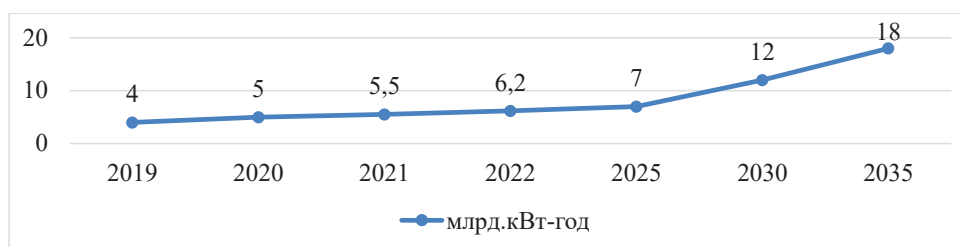

Рис. 7. Прогноз потужностей української енергетики до 2035 р., млрд. кВт-год. [14]

було залучено 6,41 млрд. дол. США. У світі цей показник протягом п'яти останніх років перевищує 300 млрд. доларів США, і за 2018 р. він дорівнював 332,1 млрд. доларів США, що на 8% менше, ніж у 2017 р., що свідчить про певне зменшення інвестування «зеленої» енергетики у світі [12]. За прогнозами експертів, роль приватних інвестицій у проєкти відновлювальної енергетики в Україні буде зростати. Їх прогнози наведені в табл. 3.

«Зелені» інвестиції найближчими роками можуть стати пріоритетними напрямками для економіки України (рис. 7), які визначатимуть подальше зростання потужностей відновлювальної енергетики в Україні [14].

Україна має дуже потужний аграрний сектор, через що виникають значні обсяги органічних відходів, які можуть бути використані для виробництва біогазу. За умовою використання рослинної сировини для виготовлення біогазу потенціал його виготовлення складає від 7,7 до 18 млрд. м³/рік у перерахунку на природний газ.

Ринок біогазу може бути освоєно протягом 10–20 років. Базою повинні бути ефективні біогазові проєкти, які використовувались для виробництва теплової енергії та електроенергії.

Ринок біогазу є перспективним, що обумовлюється наявністю сировини та собівартістю виробництва електроенергії, який нижче, ніж у сонячних електростанцій.

Висновки. Отже, відновлювальна енергетика займає свою нішу в енергетичному балансі України і поступово розвиває свій потенціал. Потужні перспективи для розвитку мають сонячна енергетика, вітрова та гідроенергетика, а також енергія біомаси. Саме біомаса має значний потенціал у майбутньому.

Відновлювальна енергетика має позитивний приріст потужностей, які розвиваються з кожним роком. Лідерами потужностей є гідроенергетика, сонячна енергетика та вітроенергетика, які також складають більшу частину структури ВДЕ України та мають великий потенціал для розвитку. Хоча потужності виробництва електроенергії з біомас не такі великі, як у лідерів, вона має значний споживчий потенціал.

Інвестування у відновлювальні джерела є перспективним для України, адже саме ці джерела вже залучають значну кількість інвестицій у нашу країну і мають визначальні потужності та можливості для подальшого розширення в енергобалансі України.

Список літератури:

1. Матеріали Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.01.2022).

2. Довгалюк О., Лазуренко О., Саїдов Ш., Яковенко І. Оцінка ефективності використання відновлюваних джерел енергії в об'єднаній енергетичній системі України. *Вісник Харківського національного технічного універси-*

тету сільського господарства імені Петра Василенка. 2018. Вип. 196. С. 45–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtsug_2018_196_18 (дата звернення: 20.01.2022).

3. Встановлена потужність енергосистеми України / Укренерго. URL: <https://ua.energy/vstanovlena-potuzhnist-energosityemy-ukrayiny/#12-2021> (дата звернення: 20.01.2022).

4. Інформація щодо потужності та обсягів виробництва електроенергії об'єктами відновлюваної електроенергетики, яким встановлено «зелений» тариф (станом на 1 квітня 2020 р.) / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <https://sae.gov.ua/uk/content/informatsiyini-materialy> (дата звернення: 20.01.2022).

5. Загарій В., Ковальчук Т. Відновлювана енергетика: тенденції розвитку у світі та Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 36. С. 70–75.

6. Офіційний сайт групи компаній “Ecodevelop”. URL: <https://ecodevelop.ua/alternativni-dzherela-e> (дата звернення: 22.01.2022).

7. Сучасний стан відновлюваної енергетики в Україні. URL: <http://www.sae.gov.ua/uk> (дата звернення: 22.01.2022).

8. Wind Parks of Ukrainian. URL: <http://wpu.com.ua/ua/news/ves-uk-vetroparki-ukrainy-za-polgoda-proizvelirochti-131-mln.-kvt-ch> (дата звернення: 23.01.2022).

9. УКРГАЗБАНК розпочав фінансування будівництва однієї з найбільших вітрових електростанцій в Україні / УКРГАЗБАНК. URL: http://www.ukrgasbank.com/press_center/news/11427ukrgazbank_nachal_finansirovanie_stroitelstva_odnoyi_iz_krupneyishih_vetrovyh_elektrostantciyi_v_ukraine (дата звернення: 20.01.2022).

10. Гелетуха Г. Біоенергетика в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Частина 2. *Промислова теплотехніка*. 2015. Т. 37. № 3. С. 65–73. URI: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/142180> (дата звернення: 25.01.2022).

11. Global Trends in Renewable Energy Investment / Frankfurt School-UNEP Centre/BNEF. 2020. URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/32700/GTR20.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 25.01.2022).

12. Динаміка розвитку відновлювальної енергетики в Україні та світі. URL: <https://www.mcl.kiev.ua/ukr/dinamika-rozvitku-vidnovlyuvalnoyi-energetiki-v-ukrayini-ta-sviti> (дата звернення: 20.01.2022).

13. Перспективи розвитку відновлювальної енергетики в Україні до 2030 року. URL: <http://ive.org.ua/wp-content/uploads/2012/06/%D0%9A%D1%83%D0%B4%D1%80%D1%8F-22.04.2012-FINAL.pdf> (дата звернення: 26.01.2022).

14. Honcharuk I., Babyna O. Dominant trends of innovation and investment activities in the development of alternative energy sources. *East European Scientific Journal*. 2020. № 2 (54). P. 6–13.

References:

1. Materialy Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny [Materials of the State Statistics Committee of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accesse: 20.01.2022).

2. Dovhalyuk O., Lazurenko., Sayidov Sh., Yakovenko I. (2018) Otsinka efektyvosti vykorystannya vidnovlyuvanykh dzherel enerhiyi v ob'ednaniy enerhetychniy systemi Ukrayiny [Estimation of efficiency of use of renewable energy sources in the unified energy system of Ukraine]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*. 2018. Vyp. 196. S. 45–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtsug_2018_196_18 (accesse: 20.01.2022).

3. Ukrenerho. Vstanovlena potuzhnist' enerhosystemy Ukrayiny. [Ukrenergo. Installed power of energy systems of Ukraine]. URL: <https://ua.energy/vstanovlena-potuzhnist-energosityemy-ukrayiny/#12-2021> (accesse: 20.01.2022).

4. Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennya Ukrayiny. Informatsiya shchodo potuzhnosti ta ob'syahiv vyrobnyctva elektroenerhiyi ob'ektamy vidnovlyuvanoyi elektroenerhetyky, yakym vstanovleno “zelenyy” taryf (stanom na 01.04.2020) [State Agency for Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. Information on the capacity and volumes of electricity production by renewable electricity facilities, which have a “green” tariff (as of 01.04.2020)]. URL: <https://sae.gov.ua/uk/content/informatsiyini-materialy> (accesse: 20.01.2022).

5. Zahariy V., Koval'chuk T. (2021) Vidnovlyuvana enerhetyka: tendentsiyi rozvytku u sviti ta Ukrayini [Renewable energy: development trends in the world and Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. 2021. Vypusk 36. S. 70–75.

6. Ofitsiyyny sayt Hrupy kompaniy Ecodevelop [Official site of the Ecodevelop Group of Companies]. URL: <https://ecodevelop.ua/alternativni-dzherela-e> (accesse: 22.01.2022).

7. Suchasnyy stan vidnovlyuvanoyi enerhetyky v Ukrayini [Modern state of renewable energy in Ukraine]. URL: <http://www.sae.gov.ua/uk> (accesse: 22.01.2022).

8. Wind Parks of Ukrainian [Wind Parks of Ukrainian]. URL: <http://wpu.com.ua/ua/news/ves-uk-vetroparki-ukrainy-za-polgoda-proizvelirochti-131-mln.-kvt-ch> (accesse: 23.01.2022).

9. UKRHAZBANK. UKRHAZBANK rozpochav finansuvannya budivnyctva odniyeyi z naybil'shykh vitrovykh elektrostantsiy v Ukrayini [UKRGASBANK. UKRGASBANK has started financing the construction of one of the largest wind power station in Ukraine]. URL: http://www.ukrgasbank.com/press_center/news/11427ukrgazbank_nachal_finansirovanie_stroitelstva_odnoyi_iz_krupneyishih_vetrovyh_elektrostantciyi_v_ukraine (accesse: 20.01.2022).

10. Heletukha H. (2015) Bioenerhetyka v Ukraini: suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku [Bioenergy in Ukraine: current status and prospects]. *Chastyna 2. Promyslova teplotekhnika*. Т. 37. № 3. S. 65–73. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/142180> (accesse: 25.01.2022).
11. Frankfurt School-UNEP Centre/BNEF. (2020). Global Trends in Renewable Energy Investment 2020 [Frankfurt School-UNEP Centre/BNEF. (2020). Global Trends in Renewable Energy Investment 2020]. URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/32700/GTR20.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (accesse: 25.01.2022).
12. Dynamika rozvytku vidnovlyuval'noyi enerhetyky v Ukraini ta sviti [Dynamics of renewable energy development in Ukraine and in the world]. URL: <https://www.mcl.kiev.ua/ukr/dynamika-rozvitku-vidnovlyuvalnoyi-energetiki-v-ukrayini-ta-sviti> (accesse: 20.01.2022).
13. Perspektyvy rozvytku vidnovlyuval'noyi enerhetyky v Ukraini do 2030 roku [Prospects for the development of renewable energy in Ukraine until 2030]. URL: <http://ive.org.ua/wp-content/uploads/2012/06/%D0%9A%D1%83%D0%B4%D1%80%D1%8F-22.04.2012-FINAL.pdf> (accesse: 26.01.2022).
14. Honcharuk I., Babyna O. Dominant trends of innovation and investment activities in the development of alternative energy sources. *East European Scientific Journal*. 2020. № 2 (54). P. 6–13.

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-5>
УДК 378.37.013.75

Ліпич Л.Г.

доктор економічних наук, професор,
Луцький національний технічний університет

Хілуха О.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський університет бізнесу та права

Кушнір М.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Український католицький університет

Lipych Lubov

Lutsk National Technical University

Khilukha Oksana

Lviv University of Business and Law

Kushnir Myroslava

Ukrainian Catholic University

ЕКОНОМІКА ЗАМКНУТОГО ТИПУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПАРАДИГМИ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

CIRCULAR ECONOMY AS A PREREQUISITE OF THE PARADIGM OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Нова парадигма розвитку суспільства розроблена за результатами аналізу причин деградації навколишнього природного середовища в масштабах біосфери та пошуку шляхів подолання загроз довкіллю та здоров'ю людини. Її втілення потребує переходу до економіки замкнутого циклу. Встановлено, що сталий розвиток – це форма взаємодії суспільства і природи, за якої забезпечуються виживання людства та збереження навколишнього середовища, нинішні покоління повинні забезпечувати свої життєві потреби, не позбавляючи майбутні покоління можливості також задовольняти власні потреби. Обґрунтовано, що для успішної реалізації парадигми сталого розвитку потрібне впровадження концепції економіки замкнутого циклу. У циркулярній економіці продукти розробляються таким чином, щоб забезпечити їхнє зручне повторне використання, а не видобуток нових ресурсів. У статті наведено переконливі докази збільшення матеріальних благ шляхом реалізації принципів циркулярної економіки світовими та вітчизняними підприємствами.

Ключові слова: *сталий розвиток, лінійна модель економіки, концепція циркулярної економіки, принципи циркулярної економіки, Порядок денний на XXI століття.*

Новая парадигма развития общества разработана по результатам анализа причин деградации окружающей природной среды в масштабах биосферы и поиска путей преодоления угроз окружающей среде и здоровью человека. Ее воплощение требует перехода к экономике замкнутого цикла. Установлено, что устойчивое развитие – это форма взаимодействия общества и природы, при которой обеспечиваются выживание человечества и сохранение окружающей среды, нынешние поколения должны обеспечивать свои жизненные потребности, не лишая будущие поколения возможности также удовлетворять собственные потребности. Обосновано, что для успешной реализации парадигмы устойчивого развития необходимо внедрение концепции экономики замкнутого цикла. В циркулярной экономике продукты разрабатываются таким образом, чтобы обеспечить их удобное повторное использование, а не добычу новых ресурсов. В статье приведены убедительные доказательства увеличения материальных благ путем реализации принципов циркулярной экономики мировыми и отечественными предприятиями.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, линейная модель экономики, концепция циркулярной экономики, принципы циркулярной экономики, Повестка дня на XXI век.*

The new paradigm of society development, called “sustainable development”, was developed based on the analysis of the causes of catastrophic degradation of the environment in the biosphere and the search for ways to overcome threats to the environment and human health. Its implementation requires a transition to a closed-loop economy. That is why an important task today is to develop the concept of a circular economy of information support systems that will ensure the survival of mankind and the environment. The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the formation of the paradigm of sustainable economic development on the basis of the concept of a circular economy in order to ensure the survival of mankind and the preservation of the environment. It is established that sustainable development is a form of interaction between society and nature, which ensures the survival of mankind and the preservation of the environment, current generations must provide for their living needs, without depriving future generations of the opportunity to meet their own needs. It is noted that in order to implement the paradigm of sustainable development, the UN Office in Ukraine initiated the development of two documents: the National Report “Sustainable Development Goals: Ukraine” on the adaptation of CSW for Ukraine and the Sustainable Development Strategy of Ukraine until 2030. It is substantiated that the successful implementation of the paradigm of sustainable development requires the introduction of the concept of circular economy. In the linear model of the economy, products are produced, used and disposed of (take-make-dispose). In a circular economy, products are designed to be easily reused, disassembled, and fully recovered or recycled, with the understanding that this is the reuse of large amounts of material recovered from end-of-life products rather than the extraction of new resources. It is proved that in this way the foundations of economic growth are laid. The article provides convincing evidence of the increase in material goods through the implementation of the principles of the circular economy by global and domestic enterprises.

Key words: sustainable development, linear model of economy, concept of circular economy, principles of circular economy, Agenda XXI.

Постановка проблеми. Протягом століть людство використовувало природні ресурси без огляду на негативні наслідки своєї економічної діяльності. Це призвело до катастрофічних змін у стані та властивостях майже всіх компонентів природи і до погіршення умов існування всього живого на планеті. Світова спільнота вже давно усвідомила негативні наслідки взаємодії суспільства і природи, почала шукати вихід із такого становища. Занепокоєння науковців і громадськості було сприйняте світовими лідерами, завдяки чому у червні 1992 р. на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Саміт «Планета Земля») у Ріо-де-Жанейро було прийнято низку документів. Головним із них був Порядок денний на ХХІ століття (Agenda XXI), за який проголосували керівники 179 країн світу і який вважається найважливішим документом цього Саміту.

Нова парадигма розвитку суспільства, що отримала назву «сталий розвиток», розроблена за результатами аналізу причин катастрофічної деградації навколишнього природного середовища в масштабах біосфери та пошуку шляхів подолання загроз довкіллю та здоров'ю людини. Її втілення потребує переходу до економіки замкнутого циклу. Саме тому важливим завданням сьогодення є розвиток концепції циркулярної економіки систем інформаційного забезпечення, яка забезпечить виживання людства та збереження довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Автором інноваційної економічної теорії сталого розвитку є провідний дослідник економічних аспектів забруднення довкілля, колишній економіст Світового банку Герман Дейлі [1]. Надалі теоретичні дослідження щодо ідеї пошуку раціонального суспільного розвитку активізувалися.

Теоретичні і практичні аспекти вирішення проблем сталого розвитку і гарантування економічної безпеки досить поширені у працях таких науковців, як З.М. Бурик [4], Donella H. Meadows [3], Jorgen Randers [3], Dennis L Meadows [3], Є.І. Михайлюта [5], Л.Г. Руденко [8], І.І. Смирнова [5].

Суттєвий внесок у розвиток економіки замкнутого циклу здійснили такі вчені, як Ч. Демін (Chen Demin) [9], Андерс Війкман [11], Д.О. Нечитайло [10], К.М. Предун [12], Крістіан Сконберг [11], В. Штахель [11].

Мета статті полягає у розкритті особливостей формування парадигми сталого економічного розвитку на засадах концепції циркулярної економіки для забезпечення виживання людства та збереження навколишнього середовища.

Вклад основного матеріалу. Сьогодення ставить перед світом значні виклики, пов'язані з майбутнім нашої землі, населення якої, за демографічними прогнозами, у 2050 р. становитиме 9,7 мільярди осіб. Про це йдеться у доповіді ООН «Світові демографічні прогнози 2019:

ключові моменти». «Подальше зростання кількості населення світу й очікуване підвищення добробуту людей створять додаткове навантаження на природні ресурси й екосистеми», – зазначається у звіті. Зростання кількості населення й економічне зростання привели до величезного збільшення масштабів виробництва і споживання, що обернулося неймовірними наслідками для навколишнього середовища.

Завдання полягає в тому, щоби прогнати це населення. Наявних ресурсів уже ледве вистачає, щоб забезпечити їжею 7 мільярдів землян, а у певних регіонах планети, на кшталт Південного Судану, Ємену та Нігерії, мільйони людей вже зазнають браку їжі з різних причин. Кількість людей у світі, які потерпають від голоду та хронічного недоїдання, зростає, а у 2017 р. сягнула 821 мільйона осіб. Це означає, що кожен дев'ятий мешканець Землі голодує. Такі дані містяться у щорічному звіті «Ситуація з продовольчою безпекою та харчуванням у світі у 2018 році» п'яти структурних підрозділів ООН, таких як Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітня продовольча програма (WFP) та Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) [2].

На необхідність сталого розвитку звернули увагу у 70-х рр. ХХ століття, тобто почали робити акцент на тому, щоб система виробництва та споживання враховувала виклики зміни клімату, ефективне використання ресурсів зменшення впливу на довкілля. Основою такого поглибленого підходу стала Доповідь Римського клубу, яка ввела поняття «межі зростання» і зазначила, що світу загрожує екологічна катастрофа та виснаження ключових природних ресурсів [3]. У 1972 р. у Стокгольмі відбулася Конференція ООН, під час якої почали використовувати термін «сталий розвиток» (англ. “sustainable development”). Цей термін був закріплений у 1987 р. на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, де сталий розвиток визначено як розвиток суспільства, який задовольняє справжні потреби населення без шкоди майбутнім поколінням [4]. Найбільш точне визначення курсу сталості представлено в доповіді Гру-Харлема Брутланда, в якій зазначено, що сталим можна назвати такий розвиток, який веде до мінімізації негативних

наслідків виснаження природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь у результаті соціально-економічного розвитку покоління, яке зараз проживає на планеті. Отже, сталий розвиток (“sustainable development”) визначається як форма взаємодії суспільства і природи, за якої забезпечуються виживання людства та збереження навколишнього середовища, нинішні покоління повинні забезпечувати свої життєві потреби, не позбавляючи майбутні покоління можливості також задовольняти власні потреби.

Розвиток ідей сталого розвитку продовжився на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку, яка відбулася у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Надалі уточнення змісту поняття сталого розвитку було здійснено в таких міжнародних актах, як Порядок денний на ХХІ століття (1992 р.), Декларація тисячоліття (2000 р.), Йоганнесбурзька Декларація зі сталого розвитку (2002 р.). Водночас класичним визначенням сталого розвитку прийнято вважати трактування, що наведено у Рамковому документі ООН «Порядок денний на ХХІ століття»: модель руху людства вперед, за якої досягається задоволення потреб нинішнього покоління людей без позбавлення такої можливості майбутніх поколінь [5].

На особливу увагу заслуговує Порядок денний на ХХІ століття (Agenda XXI), оскільки він визначає завдання щодо збереження навколишнього середовища, взаємні зобов'язання країн Півдня та Півночі щодо охорони біоценозів та обмеження у господарській діяльності [6]. Країни Півночі взяли на себе зобов'язання скоротити споживання енергії, викиди, відходи та підтримати країни Півдня в сталому розвитку через використання наявних коштів та сучасні технології. Тоді Порядком денним на ХХІ століття була встановлена сума 625 мільярдів доларів. Початково заявлену фінансову допомогу, що становила 0,7% доходу країн-донорів, було знижено до 0,29% доходу, а разом з нею поставлені цілі.

Наступним етапом втілення ідей сталого розвитку на міждержавному рівні було проведення Світового саміту зі сталого розвитку (Саміт Землі 2002, Rio+10) “World Summit on Sustainable Development” (Earth Summit 2002). Для реалізації прийнятих у Йоганнесбурзі зобов'язань учасники Саміту виступили з конкретними іні-

ціативами. Так, США оголосили про виділення 970 млн. доларів протягом трьох років на проекти у сфері водопостачання і санітарії, інвестування 90 млн. доларів у 2003 р. у програми сталого розвитку сільського господарства, виділення 53 млн. доларів на лісове господарство в період 2002–2005 рр. Європейський Союз оголосив про ініціативу «Вода для життя», яка передбачає залучення партнерів для вирішення завдань у галузі водопостачання і санітарії, переважно в Африці і Центральній Азії, а також виступив з ініціативою партнерства у сфері енергетики з обсягом інвестицій 700 млн. доларів. Десять основних електроенергетичних компаній «Європейської сімки» підписали з ООН документи про сприяння в технічній співпраці щодо розроблення проектів у сфері енергетики у країнах, що розвиваються [8], тобто рішення, ухвалені на Саміті, мали позитивний вплив на просування ідей сталого розвитку, особливо з позицій його стимулювання.

Багато країн, натхненних положеннями Порядку денного XXI століття, ввели відповідні положення до своїх законодавчих актів. Представництво ООН в Україні ініціювало розроблення двох важливих для держави документів, а саме Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» щодо адаптації ЦСР для України та Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. [7].

Питання реалізації парадигм розвитку суспільства та стурбованість повільністю їх просування знову відобразилися в порядку денному конференції «Ріо+20» (Ріо-де-Жанейро, червень 2012 р.). У головному документі, прийнятому на цій конференції («Майбутнє, якого ми прагнемо»), підтверджено зобов'язання держав, які вони взяли на себе раніше. Основною метою визначено розроблення до 2015 р. Цілей сталого розвитку, які мають узгоджуватися з Цілями тисячоліття [8].

Парадигма сталого розвитку передбачає забезпечення збалансованості економічного, соціального і екологічного розвитку, а для її успішної реалізації потрібне впровадження концепції економіки замкнутого циклу (циркулярної економіки). За визначенням Чен Деміна [9], «циркулярна економіка є свого роду шаблоном економічної експлуатації, відповідно до якого матеріальні ресурси можуть бути використані по колу, тобто включені повторно у виробництво. Метою циркулярної економіки

є забезпечення нескінченного використання матеріальних ресурсів». Основним спрямуванням концепції є створення промислових систем, які є не тільки ефективними, але й практично безвідходними. Концепція базується на тому, що лінійний спосіб, згідно з яким зараз функціонує світова економіка, сприяє культурі надмірного споживання та створює набагато більше відходів, ніж представляється раціональним у довгостроковій перспективі. Навпаки, живий світ працює у круговому циклі, де побічний продукт одного біологічного виду легко забезпечує вихідну сировину для іншого. Після того як товар спожитий, відходи не утилізуються, а направляються в спеціальні сміттєпереробні центри, де вони переробляються і набувають форми ресурсів для подальшого виробництва. За рахунок розширення циркулярної економіки з'являються додаткові можливості вирішення таких глобальних проблем, як нестача продовольства, пов'язана зі збільшенням населення; вичерпання копалин мінеральних ресурсів; забруднення довкілля; поліпшення життя, зокрема завдяки підвищенню якості медичної допомоги та соціального забезпечення.

У своїй новаторській книзі «Ефективна економіка» («The Performance Economy») (2010 р.) Вальтер Штахель надає переконливі докази збільшення матеріальних благ шляхом заміни виробництва та використання матеріалів такими видами діяльності, як повторне використання, відновлення та переробка. Сучасні бізнес-моделі базуються на забезпеченні максимального обсягу продажів різноманітних продуктів. В. Штахель пропонує як альтернативу перехід до надання послуг. Продаж продукції в багатьох областях буде замінено лізингом у поєднанні з високоякісними послугами.

На практиці перехід до циркулярної економіки – це тривалий і трудомісткий процес. За даними звіту «The Circularity Gap», який щорічно презентують на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, всього 9% матеріалів у світовій економіці використовується повторно [10].

Циркулярна економіка функціонує, реалізуючи так звані принципи 9R.

1) Refusing: відмова від надлишкового використання ресурсів. Прикладом реалізації цього принципу є відмова від використання одноразового посуду, транспортних засобів на дизельному пальному, одноразового пакувального ма-

теріалу тощо. При цьому відносний декаплінг тривав і триває, досягнуті успіхи швидко нівелюються поєднанням економічного зростання і так званого ефекту віддачі, тобто ресурси, вивільнені завдяки збільшеній ефективності, використовуються внаслідок збільшеного споживання. За даними ОЕСР, основним чинником, який керує зростанням, є збільшення світового попиту на будівельну мінеральну сировину, біомасу для харчових продуктів і кормів, а також енергоносії з викопних видів палива. Ці три групи матеріалів становлять 80% від загального видобутку матеріалів у глобальному масштабі. В Екологічних перспективах до 2050 р. зазначено додаткове навантаження на матеріальні та енергетичні ресурси Землі і навколишнє середовище, яке може бути викликано збільшенням чисельності населення. Зростаюче населення з підвищеним середнім рівнем доходу потребуватиме більше продуктів харчування, промислових товарів, енергії і води. Це створює проблеми для сталого економічного та екологічного розвитку і насправді для ефективнішого використання ресурсів [11].

2) Reducing: скорочення використання ресурсів. Зменшуючи використання ресурсу, ми не лише поліпшуємо екологію, але й знижуємо собівартість продукції. Прикладами реалізації цього принципу є зменшення або заміна токсичної сировини, використання обладнання з високим рівнем енергоефективності, розроблення акційних пропозицій, що спонукають клієнтів до відповідального споживання. Позитивним явищем у контексті парадигми сталого розвитку та реалізації цього принципу є впровадження у країнах Європи загалом і України зокрема відновлювальної енергетики, яка дає змогу вирішити проблему «теплого» забруднення атмосфери. За даними НЕК «Укренерго», протягом 2021 р. потужності відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) сягнули 7,7 ГВт, а це вже більше половини від загальної встановленої потужності українських АЕС, а частка альтернативної енергетики зросла до 7% [12].

3) Reusing: використання продукту, що втратив цінність для одного споживача, але є цінним для іншого і може бути використаний для генерування прибутку та зниження навантаження на навколишнє середовище. Прикладом впровадження цього принципу є створення інформаційних платформ з обміну між споживачами

чи торговельних інтернет-майданчиків. Такий підхід використовують “Uber”, “BlaBlaCar”, “Airbnb”, музичні стрімінгові сервіси. З українських прикладів слід назвати бренд “Oh My Look!”, який трансформується із сервісу оренди суконь у пропозицію віртуального гардеробу за передплатою. Подібні сервіси успішно працюють у багатьох країнах світу. Серед прикладів слід назвати американський “Rent the Runway” (його навіть називають «Нетфліксом суконь») і китайський “YCloset”.

4) Repair: процес продовження терміну служби товару шляхом ремонту та додаткового сервісу. Основне завдання полягає у сповільненні переходу продукту в статус відходу. Ремонт дає змогу підприємству реалізовувати додаткові комплектуючі товару та збільшувати прибуток. Перевагами цього принципу є формування лояльності до бренду та збільшення періоду життєвого циклу товару. Наприклад, маркетплейс “eBay” пропонує відновлені після ушкоджень або браку, але повністю функціональні девайси на спеціальному сайті за зниженими цінами. У Швеції працює цілий супермаркет “Retuna”, асортимент якого – від меблів до книг – складається із секонд-хенд речей. Більшість киян знає про проект «Кураж базар», який популяризує повторне використання [10].

5) Refurbish: оновлення продукту задля відповідності функціоналу та зовнішнього вигляду сучасним вимогам. Важливою умовою принципу є заміна лише необхідних елементів, які не мають альтернативи сучасним аналогам. Так, компанія “Canon” приймає назад продукцію в кінці життєвого циклу і використовує компоненти в нових пристроях без зниження функціональних характеристик матеріалів. Такий самий підхід втілює корпорація “Dell”, використовуючи вживані продукти для виробництва запчастин, а група “Michelin” щорічно повертає у виробничий процес 17 млн. т використаних автомобільних шин. Завдяки R&D-розробкам вони знову стають цінним матеріалом [10].

6) Remanufacture: виробництво нових товарів з елементів старих. Щороку близько 2,5 млн. т одягу, взуття та текстилю, вироблених компанією “Levi’s”, потрапляє на звалища у США. Щоб виправити таку статистику, “Levi’s” працює над коротко- і довгостроковими проектами циркулярної економіки. Кожен магазин компанії приймає старий одяг і взут-

тя будь-якого бренду, які компанія потім переробляє спільно зі своїм партнером "I: CO". Зібрані речі перетворюються на ізоляційний матеріал для будівель і нові волокна для одягу. У 2020 р. "Levi's" налагодила переробку своїх старих джинсів у нові [13].

7) Repurposing: товар як послуга. Класичним прикладом є концерн "Rolls Royce", який запропонував ринку подібний підхід майже 60 років тому. З послугою "Power-by-the-Hour" компанія пропонує клієнтам з авіаіндустрії замість того, щоб купувати авіаційні двигуни, оплачувати їх використання на основі фіксованої ставки за 1 годину роботи. За рахунок сервісного підходу на 25% збільшується життєвий цикл двигуна. Ще одним прикладом є успішний запуск передплати на автомобілі компанією "Volvo". Клієнт може вибрати модель через сайт і оформити підписку з фіксованим щомісячним платежем. Така модель є альтернативою лізингу або купівлі авто [10].

8) Recycling: переробка та вторинне використання продукту. Через швидке старіння електроніки, у світі стрімко поширюються відходи цифрового обладнання. Як наслідок, у 2014 р. на звалищах виявилось 42 млн. т «електронного сміття». "Dell" однією з перших вирішила внести циркулярний процес у виробництво. Наприкінці 2015 р. компанія заявила, що розширить замкнутий цикл переробки пластику і поставить вуглецеві фільтри на низку продуктів. У корпоративному аспекті "Dell" до 2022 р. встановлено дві мети, пов'язані зі скороченням «е-сміття», такі як використання 250 тис. т матеріалів і перероблення 1 млн. т «е-сміття» [13].

9) Recover: виробництво енергії з матеріалів. Україна має значний потенціал розвитку біоенергетики з біомаси. Багато міжнародних експертів вважають її «біоенергетичною житницею Європи». Це зумовлено трьома основними чинниками, які сприяють успішному розвитку біоенергетичного сектору, а саме значними ресурсами біомаси, зокрема за рахунок аграрного сектору (значні території вільних земель), особливостями клімату (сприятливими умовами)

і наявністю робочої сили. Найбільш перспективними напрямками розвитку енергії з біомаси є сільськогосподарські та лісгосподарські відходи, продукція лісівництва та енергетичні культури.

Висновки. Для забезпечення сталого розвитку необхідна зміна бізнес-моделі господарювання. У лінійній моделі економіки продукти виробляють, використовують та утилізують ("take-make-dispose"). Циркулярна економіка є системою, яка є відновною за своїми намірами та змістом. У циркулярній економіці продукти розробляються таким чином, щоб забезпечити їхнє зручне повторне використання, розбирання та повне відновлення чи переробку за розуміння того, що це є повторним використанням матеріалу, відновленого з продуктів, які досягли завершення свого життєвого циклу, а не видобутком нових ресурсів, тобто таким чином закладаються основи економічного зростання. Крім того, циркулярна економіка наголошує на використанні відновлюваної енергії та усуненні застосування токсичних хімікатів, котрі можуть завдати шкоди за повторного використання, і націлена на ліквідацію відходів за допомогою передового та інноваційного дизайну матеріалів, виробів, систем та бізнес-моделей. Циркулярний підхід заснований на принципах 9R.

Одна з головних переваг економіки замкнутого циклу полягає в тому, що вона не тільки зберігає природу, але й забезпечує подальше економічне зростання без зростання споживання. Прихильники цієї економічної моделі розвитку стверджують, що завдяки їй за 5 років у Європі можна створити 100 000 робочих місць, а до 2030 р. – 2 мільйони [14].

Питання, яких торкається циркулярна економіка, відображені у Стратегії держави до 2030 р. Формування і розвиток економіки замкнутого циклу потребують комплексного підходу, що застосовується у сфері виробництва, у сфері регулювання і у сфері споживання та сприяє не тільки економічному зростанню, але й раціональному природокористуванню і збереженню біорізноманіття.

Список літератури:

1. Сталий розвиток. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Сталийрозвиток> (дата звернення: 03.01.2022).
2. Кількість людей у світі, які потерпають від голоду, зростає до 821 мільйона – ООН. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BA%D1%96%D0%> (дата звернення: 03.01.2022).
3. Meadows D.H., Randers J., Meadows D.L., Behrens W.W. The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. 1Universe Books, 1972. 211 p.

4. Бурик З.М. Трактуння сутності понять: сталий розвиток, державне управління, державне регулювання, державне регулювання сталого розвитку. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2017. Вип. 21. С. 10–19.
5. Смирнова І.І., Михайлюта Є.І. Сталий розвиток в Україні: теоретичні аспекти. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1. С. 10–14.
6. Agenda 21. A/CONF.151/26. Resolution 1. Annex II. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Rev.1_Vol.%201_Agenda (дата звернення: 03.01.2022).
7. Sustainable Development Goals: Ukraine national report. URL: https://mfa.gov.ua/mediafiles/sites/poland/files/Sustainable_Development_Goals_Ukraine.pdf (дата звернення: 03.01.2022).
8. Rudenko L.H. (ed.) Stan vykonannya v Ukrayini polozhen “Poryadku dennoho na 21 stolittya” (2002–2012) [The state of implementation of the provisions of the Agenda for the XXI Century in Ukraine (2002–2012)]. Kyiv. Akadempriodyka, 2014.
9. Demin Ch. Core of recycling economy is to use resources circularly. *China Population, Resources and Environment*. 2004. № 14 (2). P. 12–15.
10. Нечитайло Д.О. З чистого аркуша: як працює і чим вигідна циркулярна економіка. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/2/664626> (дата звернення: 03.01.2022).
11. Війкман А., Сконберг К. Циркулярна економіка та її переваги для суспільства. URL: <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf>.
12. Предун К.М. Еволюція концептуально-теоретичних основ еколого-економічної оптимізації: сучасні виміри та принципи реалізації. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=773>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.73 (дата звернення: 20.01.2022).
13. Циркулярна економіка: йти по колу, щоб піти вперед URL: <https://peremoga.space/%D1%86%D0%B8%D1%80%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0-%D0%B9%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%83-%D1%89%D0%BE%D0%B1-%D0%BF> (дата звернення: 20.01.2022).
14. Сталий розвиток компаній. Шляхи розв’язання проблем зі сміттям – перший крок до циркулярної економіки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricpresshall/2877667-stalij-rozvitok-kompanij-slahi-rozvezanna-problem-z-smittam-persij-krok-do-cirkularnoiekonomiki.html>Ukrinform (дата звернення: 20.01.2022).

References:

1. Stalyi rozvytok [Sustainable development]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Stalyirozvytok> (accessed 03 January 2022). (in Ukrainian)
2. Killkist liudei u sviti, yakі poterpaiut vid holodu, zroslo do 821 miliona – OON [The number of people in the world suffering from hunger has risen to 821 million – the UN]. Available at: <https://www.dw.com/uk/%D0%BA%D1%96%D0%> (accessed 03 January 2022). (in Ukrainian)
3. Donella H. Meadows; Jorgen Randers; Dennis L Meadows; William W Behrens. (1972). *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome’s Project on the Predicament of Mankind*. Universe Books, 211 s.
4. Buryk Z.M. (2017) Interpretation of the essence of concepts: sustainable development, public administration, state regulation, state regulation of sustainable development [Traktuvannya sutnosti ponyat: staliy rozvitok, derzhavne upravlinnya, derzhavne reguluyvannya, derzhavne reguluyvannya stalogo rozvitku]. *Theoretical and applied questions of state creation*, no. 21, pp. 10–19. (in Ukrainian)
5. Smirnova I.I. (2018), Sustainable development in Ukraine: theoretical aspects [Staliy rozvitok v Ukrayini: teoretichni aspekti], *Economic Bulletin Donbass*, no 1, pp. 10–14. (in Ukrainian)
6. Agenda 21. A/CONF.151/26. Resolution 1. Annex II. Available at: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Rev.1_Vol.%201 (accessed 03 January 2022).
7. Sustainable Development Strategy of Ukraine until 2030. Available at: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/Sustainable-Dev-Strategy-for-Ukraine-by-2030.htm> (accessed 03 January 2022).
8. Rudenko L.H. (ed.) (2014). Stan vykonannya v Ukrayini polozhen “Poryadku dennoho na 21 stolittya” (2002–2012) [The state of implementation of the provisions of the Agenda for the XXI Century in Ukraine (2002–2012)]. Kyiv: Akadempriodyka. (in Ukrainian)
9. Chen Demin (2004). Core of recycling economy is to use resources circularly. *China Population, Resources and Environment*, no. 14 (2), pp. 12–15.
10. Nechytailo D.O. Z chystoho arkusha: yak pratsiuie i chym vyhidna tsyrkuliarna ekonomika [From a blank slate: how to work and how profitable circular economy]. *Економічна правда*. 02.09.2020. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/2/664626> (accessed 03 January 2022). (in Ukrainian)
11. Vijkman, A. and Skonberg, K. (2016), “Circular economy and movement for suspension”. Available at: <http://www.clubofrome.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/The-Circular-Economy-CoR-UA-2.pdf> (accessed 20 January 2022). (in Ukrainian)

12. Predun K.M. (2020). Evolution of conceptual and theoretical foundations of ecological and economic optimization: modern dimensions and principles of implementation [Evolution of conceptual and theoretical foundations of ecological and economic optimization: modern dimensions and principles of implementation]. *Efektivna ekonomika: elektronnyy zhurnal*, no 3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=773>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.73 (accessed 20 January 2022). (in Ukrainian)

13. Tsyrkuliarna ekonomika: yty po kolu, shchob pity vpered [Circular economy: go in a circle to move forward]. Available at: <https://peremoga.space/%D1%86%D0%B8%D1%80%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0-%D0%B9%D1%82%D0%B8-%D0%BF%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%83-%D1%89%D0%BE%D0%B1-%D0%BF/>(accessed 20 January 2022). (in Ukrainian)

14. Steel company development. Ways to solve problems with garbage – first crock to the circular economy. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-preshall/2877667-stalij-rozvitokkompanij-slahi-rozvazanna-problem-zi-smittam-persij-krok-do-cirkularnoi-ekonomiki.html> (accessed 20 January 2022). (in Ukrainian)

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-6>

УДК 174.4:316.346.36

Близнюк Т.П.

доктор економічних наук, професор,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Майстренко О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет

Андрійченко Ж.О.

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет

Blyznyuk Tetyana, Maistrenko Olga, Andriichenko Zhanna

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

БІЗНЕС-ЕТИКА ТА ДІЛОВІ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПОКОЛІНЬ

BUSINESS ETHICS AND BUSINESS COMMUNICATIONS IN THE CONTEXT OF GENERATION THEORY

Сучасна ситуація в суспільстві загалом та в бізнес-спільноті зокрема значно змінилася під впливом нових умов комунікацій, створених у період пандемії. Більшість комунікацій перейшла в дистанційний або змішаний формат. Також зараз відзначається зміна вікової структури представників бізнес-спільноти, як керівників, так і менеджерів усіх рівнів. Саме тому дослідження особливостей бізнес-етики та ділових комунікацій для сучасних економічно активних поколінь в Україні є надзвичайно актуальним. У статті досліджено загальні характеристики трьох поколінь українців, а саме бeбi-бумерів (1946–1965 роки народження), покоління X (1966–1986 роки народження) та покоління Y (1987–2005 роки народження). Також систематизовано та проаналізовано особливості бізнес-етики та ділових комунікацій для кожного з цих поколінь.

Ключові слова: бізнес-етика, ділові комунікації, теорія поколінь, покоління бeбi-бумерів, покоління X, покоління Y.

Современная ситуация в обществе в целом и в бизнес-сообществе в частности значительно изменилась под влиянием новых условий для коммуникаций, созданных в период пандемии. Большинство коммуникаций перешло в дистанционный или смешанный формат. Также сейчас отмечается изменение возрастной структуры представителей бизнес-сообщества, как руководителей, так и менеджеров всех уровней. Именно поэтому исследование особенностей бизнес-этики и деловых коммуникаций для современных экономически активных поколений в Украине является чрезвычайно актуальным. В статье исследованы общие характеристики трех поколений украинцев, а именно бeбi-бумеров (1946–1965 годы рождения), поколение X (1966–1986 годы рождения) и поколение Y (1987–2005 годы рождения). Также систематизированы и проанализированы особенности бизнес-этики и деловых коммуникаций для каждого из этих поколений.

Ключевые слова: бизнес-этика, деловые коммуникации, теория поколений, поколение бeбi-бумеров, поколение X, поколение Y.

The globalization tendencies and the impact of the COVID-19 create a need to increase attention to business ethics and business communications at all levels (in each country and for the entire business community). The current situation in society as a whole and in the business community also has changed significantly under the influence of new communication conditions created during the pandemic. Most communications changed format to distance or mixed form. Also now, there is a change in the age structure of representatives of the business community, both leaders and managers at all levels. That is why the study of the features of business ethics and

business communications for modern economically active generations in Ukraine is extremely relevant. The article examines the general characteristics of three generations of Ukrainians: baby boomers (1946–1965 years of birth), generation X (1966–1986 years of birth) and generation Y (1987–2005 years of birth). The features of business ethics and business communications for each of these generations are also systematized and analyzed. Generation of baby boomers is a generation focused on teamwork, ready to work long hours to increase self-esteem, define identity and self-realization; has a focus on work and focus on the process. Generation X is purposeful and responsible workers who value balance of work and life, who are reliable, self-sufficient, and ready to take responsibility and learn throughout life. Generation Y is a generation for which individuality is a norm that does not need to be proved and for which it should not be risked, for which it is important to express oneself in a community formed by a social network. In business communications for baby boomers, personal communications, non-verbal communications and the establishment of friendly relations are really important. For generation X, it is important to use only direct communication style in business communications, with enough number of facts, avoiding loud words and corporate jargon. For Generation Y, a positive, respectful, motivational, electronic style of business communication, the use of language to depict visual images, and the positivity of communication are very important.

Key words: *business ethics, business communications, generation theory, baby boomer generation, generation X, generation Y.*

Постановка проблеми. Глобалізація бізнесу та сучасні реалії, які є результатом впливу пандемії COVID-19, створюють потребу для підвищення уваги до бізнес-етики та ділових комунікацій як у кожній країні, так і для всієї бізнес-спільноти, оскільки зараз усі ці комунікаційні процеси у сфері бізнесу отримали нові характеристики та частково перейшли в інтернет-простір. Також необхідно враховувати зміну вікової структури людей, які належать до бізнес-спільноти. Саме тому актуальним є дослідження саме у сфері бізнес-етики та ділових комунікацій з урахуванням вікової належності менеджерів та керівників компаній.

Теорія поколінь, яка була в сучасному її розумінні запропонована Н. Хоулом та В. Страусом (N. Howe, W. Strauss) [13], зараз активно використовується в різних дослідженнях у сфері менеджменту. При цьому під поколінням розуміється спільність людей, народжених у певний історичний період, які є носіями подібних цінностей, сформованих під впливом загальних факторів (соціальних, культурних, економічних та політичних подій, технічного прогресу) [1]. Саме ця теорія дає змогу проаналізувати та спрогнозувати поведінку певної вікової групи людей у конкретній країні відповідно до належності до конкретного покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей сучасних поколінь займаються такі провідні вітчизняні та закордонні вчені, як Ю. Асташова [1], С. Глівенко [4], А. Єрмоленко [5], І. Костенко [6], О. Литвиненко [7], В. Сьюмар [9], В. Чумаков [10]. Однак у цих дослідженнях наве-

дено лише загальні характеристики поколінь (базові цінності та умови формування кожного покоління, найбільш яскраві психологічні характеристики представників кожного покоління). Компанія «Делойт» проводить щорічне дослідження «Цінності Мілленіалів» (“Millennial Survey”) [12], у якому у 2020 році було проаналізовано покоління мілленіалів та покоління Z в Україні. Однак у більшості досліджень у межах теорії поколінь недостатньо уваги було приділено саме аналізу особливостей бізнес-етики та ділових комунікацій для усіх сучасних поколінь українців.

Мета статті. Метою дослідження є визначення, аналіз та систематизація особливостей бізнес-етики та ділових комунікацій для сучасних економічно активних поколінь в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо теоретичні аспекти теорії поколінь. Ключовими постулатами теорії поколінь у її сучасному розумінні є такі [2; 13]:

- існування чотирьох ціннісних архетипів поколінь (пророки, кочівники, герої та художники);

- циклічність зміни поколінь, кожен цикл включає чотири стадії, які змінюються з частотою у 20–25 років (підйом – весна, розквіт – літо, спад – осінь, криза – зима); у табл. 1 наведено співвідношення ціннісних архетипів та стадій циклу поколінь;

- набір однакових цінностей є ключовою ознакою належності до покоління;

- формування нового покоління відбувається з частотою 20–25 років в умовах нового етапу розвитку суспільства;

Стадії циклу та вік поколінь [2]

Вік/архетип	Пророки	Кочівники	Герої	Художники
Дитинство (0–20 років)	підйом	Розквіт	спад	криза
Молодість (20–40 років)	розквіт	Спад	криза	підйом
Зрілість (40–60 років)	спад	Криза	підйом	розквіт
Старість (більше 60 років)	криза	Підйом	розквіт	спад

– тривалість одного покоління дорівнює середньої тривалості людського життя (80–90 років), а зміна поколінь відбувається кожні 20 ± 3 років;

– наявність значного відповідного впливу криз та підйомів суспільства на формування кожного покоління, результатом якого є різна соціальна спрямованість поколінь (домінантні – пророки та герої, рецесивні – кочівники та художники);

– умовність часових меж кожного покоління та наявність «ехо»-поколінь на стику двох поколінь, які мають ознаки обох поколінь на межі;

– значні структурні зміни в суспільстві як результат зміни поколінь, коли у суспільстві виникають нові можливості саме для нового покоління.

Найбільш характерною ознакою кожного покоління є набір власних цінностей, які відрізняються від цінностей інших поколінь. При цьому під час виховання наступного покоління передаються не ті цінності, які важливі для цього покоління, а ті цінності, яких не вистачало у житті цього покоління. При цьому цінності кожного покоління не виявляються індивідуально, їх можна розглянути лише у груповій поведінці. Вони є глибинними, підсвідомими, не мають явно вираженої форми навіть для самих представників поколінь. При цьому саме цінності покоління визначають особливості формування конкретної особистості, впливають на життя, діяльність і поведінку представників цього покоління.

Також у результаті дослідження, проведеного вченими [2; 14; 15], було визначено, що низка цінностей у кожному поколінні є універсальною для різних країн, а інша частина цінностей характерна лише для представників цього покоління в конкретній країні.

В межах дослідження також необхідно визначити те, які українські покоління зараз є найбільш економічно активними. Для цього проаналізуємо вікову структуру робочої сили в Україні у 2021 році [8]. В результаті аналізу

статистичних даних визначено, що структура поколінь робочої сили в Україні у 2021 році є такою: мовчазне покоління (1925–1945 роки народження) складає 0,38% робочої сили; покоління бекі-бумерів (1946–1965 роки народження) – 25,49% робочої сили; покоління Х (1966–1986 роки народження) – 42,65%; покоління Y (1987–2005 роки народження) – 24,92%; покоління Z (з 2006 року народження) – 6,56%. Отже, доходимо висновку, що зараз економічно активними є покоління бекі-бумерів, покоління Х та покоління Y. Саме для цих поколінь пропонується провести дослідження.

Покоління бекі-бумерів, яке належить по архетипу пророків, отримало свою назву на честь буму народжуваності, що відбувся після Другої світової війни, тому в основі характеру представників цього покоління лежить психологія переможців. Для цих людей немає непереборних бар'єрів, кожен бар'єр – це особистий виклик. Це оптимісти, націлені на постійне подолання труднощів та обов'язкове досягнення результату [10], оскільки головне – це перемога [9]. Це покоління талановитих політиків та громадських діячів, оскільки прагнення до лідерства в них поєднується з колективізмом. Головними якостями бекі-бумерів є здатність упоратися з кризою, амбіційність, виклик авторитетам, конкурентність, етичність, гарні комунікаційні навички, багатозадачність, оптимістичність, готовність брати відповідальність, висока лояльність до кар'єри та роботодавців, стійка бізнес-етика. Головний принцип життя є такий: жити, щоби працювати [14; 15].

Для роботодавця бекі-бумери – це найкращий подарунок, оскільки це трудоголіки. При цьому бекі-бумери вважають за краще працювати в команді, тому що саме команда, колектив виконують роль тієї самої супердержави їх дитинства [10], а особливою цінністю є успіх у кар'єрі. Бекі-бумери готові принести в жертву вихідні та свята, щоб виконати задумане. Якщо для досягнення мети треба вирішити завдання

за межами їх області відповідальності, вони це зроблять. Дуже важливим є персональний розвиток та видимі його символи (сертифікати, нагороди, почесні значки, трофеї) [5]. Особливостями взаємин представників цього покоління з лідером (керівником) є скептичний початок, а потім поступово формується схожість на лідера. Основними бізнес-цінностями для цього покоління є виклик та запитання до лідера; концентрація на роботі; лояльність до команди; орієнтація на процес; концентрація усіх взаємовідносин навколо роботи; прагнення зробити все можливе; амбіційність; співробітництво; рівність; особистісне задоволення; особистісне зростання; командна робота; повага від молодших співробітників; ефективність.

Зазвичай покоління X – це діти покоління бебі-бумерів. Це покоління належить до архетипу кочівників. Цінності найбільш типових представників покоління X формувалися в непрості часи розвалу СРСР, війни в Афганістані, поширення наркотиків та СНІДу, тотального дефіциту [9]. Представники покоління X – це індивідуалісти, які досить рідко вдаються до чужої допомоги. Головна цінність для цього покоління – це перш за все можливість самостійного вибору, тому найкраща робота – це та, яка дає змогу проявити творчі здібності, широту та нестандартність мислення, тому представники цього покоління вірять у те, що домогтися чогось у житті можна лише власною наполегливою працею [6]. Головними якостями покоління X є готовність до змін, прагнення незалежності, етичність, компетентність, прагматизм, гнучкість, самостійність, відповідальність, цілеспрямованість, надійність, самодостатність, готовність брати відповідальність, готовність навчатися протягом усього життя, сімейні цінності. Головним принципом життя є такий: працювати, щоб жити [14; 15].

Для роботодавця представники покоління X – це цілеспрямовані та відповідальні працівники, на яких можна покласти, для яких дуже важливі соціальні гарантії та впевненість у завтрашньому дні [5]. Це прагматичне та досить цинічне покоління, оскільки виховане за «залізною завісою», тому не відчувало на собі впливу інших країн. Для цього покоління батьківщина – це перш за все родина та близькі [10]. Також це покоління дуже цінує час, тому представники цього покоління – це талановиті

бізнесмени. Особливостями взаємин представників цього покоління з лідером (керівником) є скептичне ставлення до будь-яких лідерів, неодноразові перевірки лідера. Основними бізнес-цінностями для цього покоління є такі: більше дбати про баланс роботи та життя, ніж про просування; очікування впливу на умови праці; важливість балансу між роботою та сім'єю; комфортність умов праці; значимість праці та наявність інновацій; орієнтованість на результат; перевага різноманітності перед технологіях та неформальністю.

Покоління Y (Міленніали), яке належить до архетипу героїв, зараз вступило в активну фазу свого життя. Основними подіями, які вплинули на їх формування, є розпад СРСР, часті теракти та нові епідемії. При цьому на них впливав активний розвиток нових інформаційних, комунікаційних, цифрових та біотехнологій. Покоління Y, яке зростало в епоху розвитку цифрових технологій, має зовсім інший, новий рівень технологічної грамотності, чудово орієнтується в глобальній мережі Інтернет. Для представників цього покоління не важливі відомі бреди чи компанії, їм більш цікаві місця, речі, які більшою мірою відображають їх цінності, індивідуальність, особливості. Для цього покоління індивідуальність – це норма, яку не треба доводити та за яку неї не треба ризикувати [5], причому це покоління схильне до роботи в команді. Їм важливо не стільки боротися за самореалізацію, скільки самовиражатися в спільноті, яка сформована соціальною мережею. Головними якостями покоління Y є орієнтованість на швидкий результат, адаптивність, індивідуальність, мораль, відповідальність, наївність, вміння покорятися, глобалізм (глобальне мислення), мультикультуралізм, оптимізм, амбітність, орієнтація на досягнення, бажання швидкого результату. Головним принципом життя є такий: скоріше працювати, щоб жити, ніж жити, щоб працювати [14; 15].

Особливостями взаємин представників цього покоління з лідером (керівником) є спочатку перевірка лідера, однак потім часте звертання до нього за вказівками. Основними бізнес-цінностями для цього покоління є такі: завдяки технологіям можливість гнучко працювати в будь-який час і в будь-якому місці, тому їх слід оцінювати за результатом роботи, а не за тим, як, коли або де це зроблено; значні сподівання

на керівників щодо допомоги та наставництва у досягненні професійних цілей; довгострокові відносини з роботодавцями, але на власних умовах; зниження кар'єрних амбіцій на користь більшої кількості часу із сім'єю, меншої кількості поїздок, меншого особистого тиску; толерантність; важливість наставництва; бажання покращити свої робочі навички, продовжуючи свою освіту; визнання, що люди роблять компанію успішною.

Результати систематизації та аналізу особливостей бізнес-етики та ділових комунікацій [1–7; 9–15], характерних для кожного з проаналізованих поколінь українців, наведено у табл. 2.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження було визначено, систе-

матизовано та проаналізовано особливості бізнес-етики та ділових комунікацій для сучасних економічно активних поколінь в Україні. Це покоління бебі-бумерів (1946–1965 роки народження), покоління Х (1966–1986 роки народження) та покоління Y (1987–2005 роки народження). Так, покоління бебі-бумерів є поколінням, орієнтованим на командну працю, готове працювати довгі години, щоби підвищити самооцінку, визначити ідентичність та самореалізацію; має концентрацію на роботі та орієнтацію на процес.

Для бебі-бумерів у ділових комунікаціях важливі особистісне спілкування і використання мови тіла, встановлення дружних стосунків. Покоління Х – це цілеспрямовані та відповідальні працівники, для яких важливий баланс

Таблиця 2

Особливості бізнес-етики та ділових комунікацій для сучасних поколінь українців

Особливості	Покоління бебі-бумерів	Покоління Х	Покоління Y
Бізнес-етика	Працювати довгі години, щоби підвищити самооцінку, визначити ідентичність та самореалізацію; бізнес-етика – це гідна етика, якість результатів; відомість.	Працювати розумніше та з більшою продуктивністю, а не працювати довше; пошук балансу; самовпевненість; скептицизм; ігнорування завдань.	Багатозадачність; завзятість; амбіційність; підприємницький дух; бажання знати, що буде далі.
Ділові комунікації	Дипломатичність; важливість особистісних комунікацій; говоріть відкрито – прямий стиль комунікацій; використовуйте мову тіла, щоби спілкуватися; гнучкість спілкування; використовуйте електронні шляхи зв'язку та віч-на-віч; детально відповідайте на запитання й чекайте подробиць; уникайте маніпулювання/ контролю мови; подобається індивідуальний підхід від керівництва; досягнення консенсусу обов'язково з ними; важливість встановлення дружних стосунків; дізнайтесь, що для них важливо.	Тільки прямий стиль комунікацій; важливість негайності; говоріть прямо, наводьте факти; використовуйте електронну пошту як інструмент № 1; вчить їх мову і використовуйте її; використовуйте неформальний стиль спілкування; говоріть короткими звуковими байтами; діліться інформацією негайно та часто; можуть подолати розрив між поколіннями; не займайтеся мікрокеруванням; уникайте гучних слів та корпоративного жаргону.	Ввічливість; використовуйте позитивний, поважний, мотиваційний, електронний стиль спілкування; спілкуйтесь особисто лише тоді, коли повідомлення дуже важливе; використовуйте електронну та голосову пошту як інструменти № 1; не говоріть зверхньо – вони образяться; виявіть повагу через мову, і вони будуть шанувати вас; використовуйте дієслово дії; використовуйте мову для зображення візуальних образів; будьте гумористичні – покажіть, що ви особистість; будьте обережні зі словами, які ви використовуєте, та як ви це говорите; будьте позитивними; визначте свої цілі і прагнення та пов'яжіть повідомлення з ними; вважають за краще вчитися в мережах, командах з використанням мультимедіа під час розваг.

роботи та життя, які є надійними, самодостатніми, готовими брати відповідальність та навчатися протягом усього життя. Для покоління Х у ділових комунікаціях важливим є використання тільки прямого стилю комунікацій з більшою кількістю фактів, уникання гучних слів та корпоративного жаргону. Покоління Y – це покоління, для якого індивідуальність – це норма,

яку не треба доводити та за яку неї не треба ризикувати, якій важливо самовиражатися в спільноті, яка сформована соціальною мережею. Для покоління Y у ділових комунікаціях важливими є позитивний, поважний, мотиваційний, електронний стиль спілкування, використання мови для зображення візуальних образів, позитивність спілкування.

Список літератури:

1. Асташова Ю. Поколенческий подход к сегментации потребителей в концепции маркетинга взаимодействия. *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 1-1. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=17883> (дата звернення: 21.01.2022).
2. Близнюк Т. Методология управления персоналом у мультинаціональній компанії : дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.04. Харків, 2019. 678 с.
3. Близнюк Т. Теорія поколінь: Україна та Західна Європа. *The International Scientific and Practical Web-Congress of Economists and Jurists "ECONOMICS, LAW, SOCIETY: resume of 2016"* : professional scientific publication, Geneva (Switzerland), Minsk (Republic of Belarus), Odessa (Ukraine), St. Petersburg (Russian Federation), 2016. С. 78–83.
4. Глівенко С. Мотиваційні особливості представників бізнес-еліти в контексті вивчення теорії поколінь. *Вісник СумДУ. Серія: Економіка*. 2013. № 4. С. 140–145.
5. Єрмоленко А. Розвиток національного освітнього простору в контексті надбань теорії поколінь. *Вісник Національного університету оборони*. 2015. № 3 (40). С. 82–87.
6. Костенко Т. Теорія поколінь: чому ми різні і як почути один одного. *Освітня асамблея* : вебсайт. URL: <https://www.ea.org.ua/2017/07/03/theory> (дата звернення: 20.01.2022).
7. Литвиненко О. Покоління і стереотипи. Драмагічні віхи історії накладають відбиток на ментальність поколінь. *Персонал плюс*. 2008. № 14 (266), 10–16 квітня. URL: <http://www.personal-plus.net/266/3142.html> (дата звернення: 21.01.2022).
8. Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами 2021. *Демографічна та соціальна статистика / Ринок праці / Зайнятність та безробіття* : вебсайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/grp/eans/eans_arch_eansmv_u.htm (дата звернення: 20.01.2022).
9. Сюмар В. «Третя волна», или Теория поколений в украинской политике. *Украинская правда* : вебсайт. URL: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2013/10/7/6999421/?attempt=2> (дата звернення: 20.01.2022).
10. Чумаков В. Теория поколений. *Новиков С.* : вебсайт. URL: <https://svblog.ru/teoriya-pokoleniy> (дата звернення: 18.01.2022).
11. Blyznyuk T. Generational Values of Generation Y: Survey of Ukrainian Senior School Pupils and Students. *Economics and Sociology*. 2017. № 10 (3). P. 153–166.
12. Deloitte Millennial Survey 2018. *Deloitte* : вебсайт. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2018/deloitte-millennial-survey-2018.html> (дата звернення: 18.01.2022).
13. Howe N., Strauss W. The Next 20 Years: How Customer and Workforce Attitudes Will Evolve. *Harvard Business Review*. 2007. July-August. P. 41–52.
14. Lepeyko T., Blyznyuk T. Generational theory: value-oriented approach. *Business-Inform*. 2016. № 11. P. 24–31.
15. Ueberwimmer M., Blyznyuk T. Generational Theory: Cross-Cultural Approach. *Economics of development*. 2016. № 2 (78). P. 44–48.

References:

1. Astashova Yu. (2015) Pokolencheskiy podkhod k segmentatsii potrebiteley v kontseptsii marketinga vzaimodeystviya [Generational approach to consumer segmentation in the concept of interaction marketing]. *Modern problems of science and education (electronic journal)*, no. 1-1. Available at: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=17883> (accessed 21 January 2022).
2. Blyznyuk T. (2019). Metodologiya upravlinnya personalom u multynacionalnij kompaniji [Methodology of personnel management in a multinational company] (Doctoral thesis), Kharkiv: Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics.
3. Blyznyuk T. (2016) Teoriya pokolin: Ukrayina ta Zaxidna Yevropa [Generation Theory: Ukraine and Western Europe]. *The International Scientific and Practical Web-Congress of Economists and Jurists "ECONOMICS, LAW, SOCIETY: resume of 2016"*: professional scientific publication (Geneva (Switzerland), Minsk (Republic of Belarus), Odessa (Ukraine), St. Petersburg (Russian Federation) October 27th, 28th, 2016), Winterthur (Switzerland): The International Scientific Association of Economists "CONSILIUM", pp. 78–83.
4. Glivenko S. (2013) Motyvaciyni osoblyvosti predstavnykiv biznes-elity v konteksti vyvchennya teoriiy pokolin [Motivational features of representatives of the business elite in the context of studying the theory of generations]. *Bulletin of SSSU. Economics series*, no. 4, pp. 140–145.

5. Yermolenko A. (2015) Rozvytok nacionalnogo osvithnoho prostoru v konteksti nadban teoriyi pokolin [Development of the national educational space in the context of the achievements of the theory of generations]. Bulletin of the National University of Defense, no. 3 (40), pp. 82–87.
6. Kostenko T. (2017) Teoriya pokolin: chomu my rizni i yak pochuty odyh odnogo [Generation theory: why we are different and how to hear each other]. Educational Assembly: website. Available at: <https://www.ea.org.ua/2017/07/03/theory> (accessed 20 January 2022).
7. Lytvynenko O. (2018) Pokolinnya i stereotypy. Dramatychni vixy istoriyi nakladayut vidbytok na mentalnist pokolin [Generations and stereotypes. Dramatic milestones in history leave an imprint on the mentality of generations]. Staff plus, no. 14 (266), 10–16 April. Available at: <http://www.personal-plus.net/266/3142.html> (accessed 21 January 2022).
8. State Statistics Service of Ukraine (2021). Robocha syla za stattyu, typom miscevosti ta vikovymy grupamy 2021 [Labor force by sex, type of area and age groups 2021]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_eansmv_u.htm (accessed 20 January 2022).
9. Syumar V. (2013) “Tret’ya volna”, ili Teoriya pokoleniy v ukrainskoy politike [“The third wave”, or the theory of generations in Ukrainian politics]. Ukrainian truth: website. Available at: <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2013/10/7/6999421/?attempt=2> (accessed 20 January 2022).
10. Chumakov V. (2010) Teoriya pokoleniy [The theory of generations]. Novikov S. : website. Available at: <https://svblog.ru/teoriya-pokoleniy> (accessed 18 January 2022).
11. Blyznyuk T. (2017) Generational Values of Generation Y: Survey of Ukrainian Senior School Pupils and Students. Economics and Sociology, no. 10 (3), pp. 153–166.
12. Deloitte Millennial Survey (2018) Deloitte : website. Available at: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/press-release/2018/deloitte-millennial-survey-2018.html> (accessed 18 January 2022).
13. Howe N., Strauss W. (2004) The Next 20 Years: How Customer and Workforce Attitudes Will Evolve. Harvard Business Review, July-August, pp. 41–52.
14. Lepeyko T., Blyznyuk T. (2016) Generational theory: value-oriented approach. Business-Inform, no. 11, pp. 24–31.
15. Ueberwimmer M., Blyznyuk T. (2016) Generational Theory: Cross-Cultural Approach. Economics of development, no. 2 (78), pp. 44–48.

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-7>
УДК 338.28:004.67:316.422.4

Жадько К.С.

доктор економічних наук, професор,
Університет митної справи та фінансів

Носова Т.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Горященко Ю.Г.

доктор економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Zhadko Kostiantyn, Nosova Tetiana, Horiashchenko Yuliia
University of Customs and Finance

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕРЕДОВИХ СВІТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО БІЗНЕСУ

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF ADVANCED WORLD TECHNOLOGIES IN THE CONDITION OF DIGITAL BUSINESS

У статті проведено дослідження потенційних можливостей та ризиків впровадження блокчейну для українського бізнесу. Вироблено пропозиції з розроблення системи дій для проведення токенизації бізнесу. Досліджено онтологічні та організаційні засади блокчейну у криптоіндустрії. Вивчено досвід застосування технології блокчейну Сполучених Штатів Америки та Великобританії. Проаналізовано таймлайн-проекти українських міністерств та деяких державних інституцій, зокрема Національного банку України, щодо впровадження передових світових технологій. Визначено переваги блокчейн-технології для бізнесу різних сфер діяльності. Проведено паралель між видами діяльності найбільших публічних компаній світу, найбільших компаній за ринковою капіталізацією та стартапів з найвищим рейтингом.

Ключові слова: блокчейн, бізнес, підприємництво, токенизація, технологія, інформація, процеси, екосистема.

В статье проведено исследование потенциальных возможностей и рисков внедрения блокчейна для украинского бизнеса. Выработаны предложения по разработке системы действий для проведения токенизации бизнеса. Исследованы онтологические и организационные основы блокчейна в криптоиндустрии. Изучен опыт применения технологии блокчейна Соединенных Штатов Америки и Великобритании. Проанализированы таймлайн-проекты украинских министерств и некоторых государственных институций, в частности Национального банка Украины, по внедрению передовых мировых технологий. Определены преимущества блокчейн-технологии для бизнеса различных сфер деятельности. Проведена параллель между видами деятельности крупнейших публичных компаний мира, крупнейших компаний по рыночной капитализации и стартапов с наивысшим рейтингом.

Ключевые слова: блокчейн, бизнес, предпринимательство, токенизация, технология, информация, процессы, экосистема.

A study of potential opportunities and risks of blockchain implementation for Ukrainian enterprises was conducted. Proposals for the development of a system of actions for business tokenization have been developed. The ontological and organizational principles of the blockchain in the crypto industry are studied. The use of blockchain in the crypto industry as the main sphere of technology life is stated. The experience of application of blockchain technology of the United States of America and Great Britain is studied. The timeline projects of Ukrainian ministries and some state institutions, in particular the National Bank of Ukraine; on the introduction of advanced world technologies are analyzed. The impact of the introduction of blockchain technology on Ukrainian enterprises is described. Key barriers to blockchain-based technology development at Ukrainian enterprises have been identified, including: low bandwidth; significant delay time; bandwidth size and width; security issues; energy consuming bitcoin mining. The

advantages of blockchain technology for business in various fields of activity are identified. A parallel was drawn between the activities of the largest public companies, the largest companies by market capitalization and startups with the highest rating in the world. The issues of normative-legal and institutional support of this problem in Ukraine and abroad were studied separately. Proposals for Ukrainian business are given, among which: to systematize the basic concepts related to cryptotechnologies; create a register of cryptocurrencies, which will indicate the name and protocol of the cryptocurrency; the adoption at the official level of a moratorium on the regulation and restriction of the right to engage in business related to cryptocurrencies; improvement of legal support for legalization of mining in Ukraine, inclusion of this activity in the national classifier, i.e. creation of Classification of economic activities, which can be added to the activities of private individuals or LLCs, and which will relate to the use of blockchain technology, data processing and smart contracts in distributed registers.

Key words: *blockchain, business, entrepreneurship, tokenization, technology, information, processes, ecosystem.*

Постановка проблеми. У 2020 році в Україні прийнято Закон «Про віртуальні активи», яким визначено повноваження Національного банку України у сфері обороту віртуальних активів, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у сфері обороту віртуальних активів, а також Державний реєстр поставачальників послуг, пов'язаних з оборотом віртуальних активів [1]. Крім того, цим Законом визначено загальні засади міжнародного співробітництва у сфері обороту віртуальних активів та повноваження державних органів щодо забезпечення міжнародного співробітництва у сфері обороту віртуальних активів, а також порядок їх реалізації. У світових умовах, коли у 2021 році блокчейн визначено однією з 11 передових світових технологій, удосконалення нормативно-правового та інституційного забезпечення інноваційного розвитку України є правильним та цілком логічним кроком.

Тим більше, унаслідок гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, державно-владні, освітньо-наукові інститути та бізнес-інститути вимушені згуртуватися і взаємодіяти більш ефективно. На початку 2021 року Мінцифрою та першим і нині одним із найбільших в Україні інноваційним парком “UNIT. City” об'єднано зусилля і реалізовано спільні проекти зі створення екосистеми та інфраструктури для розвитку бізнесу у сфері високих технологій та креативних індустрій, впроваджуючи сучасні онлайн-сервіси для інтеракцій бізнесу і держави.

Кроком уперед стало приєднання Національного банку України до Глобальної мережі фінансових інновацій (GFIN) у 2020 році задля реалізації завдань стратегії розвитку Fintech, RegTech, SupTech до 2025 року та проникнення інновацій до фінансового сектору. Своєчасний проєкт НБУ щодо розвитку безготівки зі

створення фінтех-екосистеми з інноваційними фінансовими сервісами та доступними цифровими послугами передбачає сталий розвиток інновацій, перехід до “cashless economy”.

Основними проєктами Мінцифри у 2020–2021 роках були запуск освітніх серіалів (про захист персональних даних, кібербезпеку, кібербулінг); реєстрація та податки ФОП; онлайн-прописка, прописка дитини онлайн, підписання документів; цифровий податковий номер, паспорт, студентський, поліс страхування. Міністерством цифрової трансформації, яке опікується оцифруванням країни, вже розроблено дорожню карту цифрових активів. Для України визнання операцій на базі блокчейну означає демонстрацію світу свої фінтех-амбіцій як дієвого способу залучення іноземних інвестицій, оскільки власники криптовалют шукають способи конвертувати їх у матеріальні ресурси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження стану із застосуванням та регулюванням блокчейну у світі характеризується безперервністю пошуку і високою зацікавленістю. Однак досі окремі питання не дістали повного й належного наукового вирішення, отже, вимагають додаткового теоретичного обґрунтування та методичного опрацювання.

Підґрунтя сучасної концепції блокчейн-технологій утворено на основі результатів досліджень Алекса Тейпкотта, Майкла Кейсі, Пола Вінья, Мелані Свон, Кріса Скіннера, Натанієля Поппера [2–5]. На необхідності інноваційного розвитку, цифрових трансформацій і перспектив створення національної цифрової платформи в Україні та технологій блокчейну акцентували увагу В.С. Білозубенко, Н.М. Буняк, О.С. Вишневський, А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, М.В. Мокляк, Т.Б. Середюк. Технологічні тренди у підприємстві та індустрії майбут-

нього досліджено у працях К. Келлі, А. Росса, І. Ханіна, О. Шелеста, Я. Кутового, І. Самоходського. Вплив цифрової економіки на трансформацію бізнесу також вивчали В.Г. Андреева, П.Л. Гринько, С.В. Коляденко, Р. Хікс.

Мета статті полягає в аналізі потенційних можливостей та ризиків впровадження блокчейну для українських підприємств, а також виробленні пропозицій щодо системи дій для проведення токенизації бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Підприємницька екосистема України нині перебуває у повторюваних і змінюваних один на інший перехідному та рекурентному станах, отже, проблеми впровадження прогресивних інноваційних технологій торкаються усіх її елементів, зокрема підприємств, ринку інновацій, фінансових установ, владних органів, університетів.

Серед передових світових технологій, а саме Інтернету речей, робототехніки, штучного інтелекту, великих даних, нанотехнологій, генної інженерії та блокчейну, останні посідають чільне місце у дискусіях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків.

Блокчейн – це технологія, що перевертає ставлення до безпеки і прозорості процесів і являє собою ланцюжок «блоків», які поєднуються в операцію у спеціально розподіленому реєстрі. У вузькому розумінні це незмінний реєстр, призначений для запису транзакцій, обліку матеріальних та нематеріальних активів, побудови довірчих відносин, який використовується спільно.

Виникнення технології блокчейн прямо пов'язане з розвитком Інтернету та винайденням електронних грошей. Ще з початку 90-х років дослідники перебували у пошуках створення такої децентралізованої платіжної системи, яка б дала змогу користувачам пересилати один одному кошти в атмосфері повної довіри. Ідеї, закладені в сучасні блокчейн-платформи, вперше сформулював Нік Сабо ще у 1998 році. У своїй e-mail-розсилці він описав теорію протоколу bit-gold, основні ідеї якого згодом були використані для Bitcoin. Роком раніше Адам Бек виклав концепцію протоколу “Hashcash”, який фактично являв собою модель механізму консенсусу “Proof-of-Work”. Однак водночас більшість користувачів ще не володіла швидким доступом до мережі Інтернет і вінчестерами достатньої ємності, тому ці ідеї не знайшли

особливої підтримки. Їх реалізація була відкладена до 2008 року, коли невідомий користувач під псевдонімом Сатоші Накамото опублікував технічний опис свого протоколу «цифрової готівки», а у січні 2009 року в новій мережі, що отримала назву “Bitcoin”, були згенеровані перші блоки.

Застосування блокчейну у криптоіндустрії розуміється як головна сфера життєдіяльності технології. До того ж систему блокчейну використовують у банківській сфері, платіжних сервісах, державному секторі (у державних послугах, реєстрах нерухомості, електронного голосування тощо), у сфері фінансових послуг, логістиці, охороні здоров'я та інших сферах.

Паралель між видами діяльності найбільших публічних компаній світу, найбільших компаній за ринковою капіталізацією та стартапів з найвищим рейтингом проведено у табл. 1. Нині, відповідно до теорії довгих хвиль, Україна, як й інші країни світу, наближається до найнижчої точки спаду великого V циклу. Для економік це означає зміни в умовах господарювання, конкретніше, для розвинених країн це означає розвиток когнітивних технологій, термоядерного синтезу, психотехнологій та перехід до 6 і навіть 7 технологічних укладів, для України з домінуючими технологіями 3 (вугільна й енергетична промисловість, виробництво чорних і кольорових металів, машинобудування) й лише частково 4 технологічного укладу (сучасна оборонна промисловість) це може означати важку економічну кризу. У галузях 3 технологічного укладу, як, власне, і 4, вже довгий час не спостерігалось видимого технологічного прориву, тому можемо констатувати, що відтворювальна структура промисловості України за технологічними укладами не відповідає вимогам часу, а найбільші вітчизняні компанії зосереджені у сферах металургії, торгівлі та добувній промисловості, на протигагу світовим лідерам.

Для вивчення можливостей та загроз впровадження блокчейну в українську бізнесову практику цікавим і корисним є досвід США. Лише за останні два роки у Конгресі було запропоновано понад 200 законів щодо регулювання та дослідження блокчейн-технологій. У Законі «Про бюджетні асигнування – 2021» міститься розпорядження стосовно дослідження просування технології блокчейну, для чого, відповідно, виокремлюються такі три етапи [11].

Топ-5 стартапів та компаній світу, 2020 рік

№	Стартапи з найвищим рейтингом	Найбільші публічні компанії світу	Найбільші компанії за ринковою капіталізацією
1	“Coinbase” (2012 рік): криптовалюта (bitcoin), фінтех, digital mobile (США)	“ICBC” (1984 рік), банківська діяльність (Китай)	“Saudi Arabian Oil (Saudi Aramco)” (1933 рік), нафтова, газова (Саудівська Аравія)
2	“Hotmart” (2011 рік), цифровий маркетинг, marketplaces, програмне забезпечення (Бразилія)	“China Construction Bank” (1954 рік), банківська діяльність (Китай)	“Apple” (1976 рік), електроніка, інформаційні технології (США)
3	“Canva” (2012 рік), вебдизайн, графічний дизайн, редагування фотографій, вебпрограми (Австралія)	“JPMorgan Chase” (1789 рік), банківська діяльність, фінанси, інвестування (США)	“Microsoft” (1976 рік), програмне забезпечення (США)
4	“Telegram” (2013 рік), миттєві і текстові повідомлення, безпека, кібербезпека, mobile, соціальні мережі (Росія)	“Berkshire Hathaway” (1955 рік), фінанси, страхування, високотехнологічні промислові продукти (США)	“Amazon Inc.” (1994 рік), ритейл, продаж і покупки через Інтернет (США)
5	“Coursera” (2012 рік), Edtech, освіта, підприємництво, Інтернет (США)	“Agricultural Bank of China” (1951 рік), банківська діяльність (Китай)	“Alphabet Inc.” (“Google”) (2015/1998 роки), інтернет-сервіси, відеохостінг, додатки (США)

Джерело: систематизовано авторами за даними джерел [7–10]

1) Загальний етап. Через 1 рік після затвердження цього Закону буде проведений стратегічний аналіз стану як самої індустрії блокчейну, так і впливу індустрії на галузі економіки Сполучених Штатів, тобто відбудеться групування списків галузей, які впроваджують, просувають технологію з їх методами, при цьому необхідно буде зазначити повний список федеральних агентств, які мають юрисдикцію над промисловими секторами, та їх досвід (питання компетенції у регулюванні блокчейну); визначення ресурсів федеральних агентств, які існують для споживачів малого бізнесу, щоб оцінити використання технології блокчейну.

2) Етап дослідження ринку та ланцюжка поставок технології. Оцінка ризиків, що виникають для ринку та ланцюжку поставок; розгляд здатності іноземних урядів або третіх осіб використовувати ланцюжок поставок щодо ризиків для економічної та національної безпеки США; визначення ризиків, що виникають у довгостроковій перспективі.

3) Етап звітності Конгресу. Він включає результати дослідження, проведеного до зазначених пунктів; зростання економіки Сполучених Штатів за допомогою безпечного розвитку технології; розроблення національної стратегії для просування технології у світі, підтримуваної

розробленням законодавства, яке зможе сприяти впровадженню технології блокчейну.

Інші законопроекти, запропоновані у Конгресі стосовно блокчейну, мають стан затвердження чи розроблення й несуть посил створення наглядових комісій для вивчення технології блокчейну.

Приклад Великобританії демонструє, що загалом органи влади Великобританії наголошують на споживчих ризиках криптовалюти, однак водночас відбувається всебічне вітання інновації, оскільки вона пропонує нову технологію. Управління фінансового регулювання та нагляду (FCA) регулює види криптовалют, які функціонують як акції або інвестиції. Нині криптовалютні біржі повинні зареєструватися у FCA і дотримуватись правил боротьби з відмиванням грошей.

Водночас повідомлення про потенційно великі прибутки від інвестування викликали стурбованість державних органів щодо безпеки користувачів. Так, Центральним банком Англії було надано визначення криптовалют як цифрового засобу фінансового обміну. Вони призначені для подолання деяких передбачуваних обмежень наявних валют та підходів до фінансових операцій. Слово «крипто» у їхній назві обумовлено використанням криптографічних методів шифрування, тобто електронних методів кодування інформації та забезпечення безпеки.

Також деякі висновки та рекомендації, зазначені Казначейством Великобританії стосовно роботи та використання блокчейн-технології, наведені нижче:

– повільний, дорогий та енергоємний процес перевірки транзакцій не тільки характерний для біткойну, але й є фундаментальною особливістю криптоактивів, заснованих на публічних децентралізованих блокчейнах; це може, зрештою, обмежити ступінь, у якому криптоактиви та блокчейн можуть замінити звичайні гроші та платіжні системи;

– існує низка прикладів використання блокчейну у сфері фінансових послуг та управлінні ланцюжками поставок; комітет підтримує хороші інновації, але зазначає, що блокчейн не слід використовувати для нього самого; швидше, уряд і промисловість повинні визначити, які проблеми існують, і подумати, чи пропонує блокчейн найбільш відповідне рішення; Комітет визнає, що технологія блокчейну може мати потенціал для вирішення проблем, викликаних відсутністю довіри до цілісності даних, а також бути ефективнішим методом управління певними типами даних у довгостроковій перспективі, пропонуючи більш високий рівень безпеки, ніж централізовані бази даних;

– через свою волатильність криптоактиви особливо небезпечні перш за все щодо недовідчених роздрібних інвесторів;

– зазвичай інвестування у криптоактиви відбувається через біржі, однак деякі з них можуть бути зламани, в результаті чого значна сума грошей втрачається клієнтами;

– суворе попередження FCA для споживачів про ICO свідчить про те, що вони є значними ризиками для інвесторів; але, крім привертання уваги до ризиків, FCA мало що може зробити для захисту людей від обману або втрати грошей; це пов'язано з тим, що більшість ICO не обіцяє фінансової віддачі, а пропонує майбутній доступ до послуги чи комунального підприємства, що означає, що вони виходять за межі нормативного периметра.

Очевидні такі переваги блокчейн-технології для бізнесу:

1) децентралізація; у ланцюжку немає сервера, кожен учасник і є сервером, який підтримує роботу всього блокчейну;

2) прозорість; інформація про операції, транзакції зберігається і представлена у відкритому доступі; ці дані неможливо змінити;

3) теоретична необмеженість; теоретично ланцюжок може доповнюватися записами до безконечності;

4) надійність; для того щоб записати нові дані, потрібний консенсус вузлів блокчейну; таким чином, операції фільтрують і записують тільки легітимні транзакції, здійснити підміну хеша неможливо;

5) універсальність; блокчейн може застосовуватися в різних сферах життя, а саме у фінансовому секторі, юриспруденції, операціях із нерухомістю, страхуванні.

Експерти виділяють кілька сфер застосування блокчейну, гідних особливо пильної уваги. Насамперед ними є фінансова та банківська сфера, для якої поки що розробляється більшість додатків-блокчейн. Перелік технологічних рішень на основі блокчейну, здатних революціонізувати фінансову систему, досить великий. Це міжбанківські розрахунки, розрахунки між юридичними та фізичними особами, платежі, цінні папери, кредитні історії. По всьому світі ринок фінансових послуг є найбільшим сектором промисловості з ринковою капіталізацією, при цьому в глобальній фінансовій системі рясніють неефективні процеси, такі як паперові операції, асиметрична інформація та вразливі централізовані системи, які, зрештою, збільшують витрати та затримки для споживача. Щороку від шахрайства страждають 45% фінансових посередників, таких як платіжні мережі, фондові біржі. Якщо технологія блокчейну замінить лише малу частину таких операцій, включивши однорангові транзакції в інших секторах, вона зможе кардинально підвищити ефективність фінансової сфери. Не дивно, що "IBM", "Microsoft" та інші розробники блокчейну, які оголосили про надання послуг, заснованих на цій технології, переважно фокусують свої зусилля на фінансовій сфері.

Найвідоміша сфера застосування цієї технології – грошові перекази на основі біткойну та криптовалюти. Біткоїн навіть більш відомий, ніж технологія блокчейну, на якій він заснований, і саме його поява виявила потенціал технології розподіленого реєстру та визначила інші напрями її практичного застосування. Хоча ажіотаж навколо індустрії споживчих товарів на основі біткойну дещо охолонув, технологія блокчейну

залишається привабливою завдяки нижчим витратам, які вона може запропонувати сторонам у глобальних однорангових транзакціях. Стартапи по всьому світі продовжують конкурувати за право стати торговим додатком для біткоїнів. Так, біткоїн-стартап “Circle”, хоч і перестав дозволяти користувачам пряму купівлю та продаж криптовалюти, буде протокол, який дасть змогу цифровим гаманцям обмінюватися цінностями за допомогою блокчейну.

Мікроплатежі – це один із найперспективніших напрямів використання блокчейну. Розроблення відповідних додатків на основі блокчейну зробило такі платежі можливими та практичними. Це дасть змогу ефективно монетизувати соціальні мережі, а також зробити їх альтернативним способом оплати за невеликі роботи, такі як заповнення опитувань. Аналітики фінансових ринків також вважають, що мікроплатежі можуть бути дуже прибутковим та перспективним проектом у світі бізнесу. Так, фінансова компанія “Wedbush Securities” прогнозує розмір біткоїн-мікроплатіжного ринку на рівні 925 млрд. дол. до 2025 року.

Впровадження технології блокчейну на українських підприємствах має позитивно вплинути як на сферу прийому платежів (у тому числі, мікроплатежів), так і на здійснення розрахунків та грошових переказів (включаючи транскордонні перекази). Основні переваги застосування технології блокчейну у цих сферах є такими:

- зниження ризику шахрайства;
- збільшення швидкості здійснення транзакцій та оборотності грошей;
- можливість проведення транснаціональних розрахунків за мінімальних комісійних винагород;
- автоматизація роботи та ліквідація необхідності у посередниках;
- скорочення витрат, пов'язаних із часом та витратами на доставку документів;
- оптимізація внутрішніх процесів підприємств.

Додатковою перевагою блокчейну є можливість роботи офлайн (з минулим станом реєстру), тобто вся інформація доступна завжди незалежно від того, чи є в цей момент Інтернет. При цьому для підтримки її актуальності достатньо періодичної онлайн-синхронізації бази даних.

Здійснення платежів – це далеко не єдина сфера, де все частіше застосовується технологія

блокчейну. Однак саме у фінансовому секторі економіки останнім часом спостерігається безліч експериментів: з'являються проекти та різні рішення на базі цієї нової технології, створюються відповідні консорціуми фінансових установ. Світові фінансові та IT-гіганти (“UBS”, “Barclays”, “Citigroup”, “IBM”, “Microsoft” тощо) інвестують у дослідження та впровадження блокчейну сотні мільйонів доларів США, що ще раз доводить перспективність цієї технології та довірче до неї ставлення.

Особливо великими є очікування від блокчейну разом з іншими інноваційними технологіями. На думку експертів “IBM”, блокчейн стане основою для більш легкої взаємодії між пристроями, коли кожен керує своїми власними ролями та поведінкою, що дасть змогу створити Інтернет децентралізованих, автономних речей, отже, приведе до демократизації цифрового світу. Крім того, блокчейн як універсальний цифровий реєстр полегшує різноманітні транзакції між пристроями, такі як реєстрація нового пристрою, автентифікація віддалених користувачів та контакт для обміну з іншими пристроями. Для українських підприємств на основі блокчейну привабливий децентралізований характер блокчейну. Передбачається, що багато нових функцій на основі блокчейну виникне у сфері юридичних послуг, які мають підтримуватись сучасними законами та юридичними інститутами. Наприклад, права на інтелектуальну власність, які можуть бути загальнодоступними через розподілений реєстр, земельний кадастр та управління документами, публічні записи для реєстрації виборців та дані перепису.

Іншою потенційною перевагою є захист конфіденційних даних, таких як паспортні дані та дані банківських карток, номери соціального страхування, дати народження, адреси та номери водійських прав. За словами аналітиків, персональна інформація осіб є основною метою хакерів, але кібератаки можна зменшити або запобігти їм під час розгортання блокчейн-технологій. Ще однією можливою перевагою є зниження витрат та підвищення ефективності. Використання блокчейну може знизити надмірність даних, спростити процеси, зменшити навантаження на аудит, підвищити безпеку та забезпечити цілісність даних.

Завдяки технології блокчейну в Україні будь-який учасник ланцюга постачання може отри-

мати доступ до необхідного документа в режимі реального часу та на постійній основі бачити всі зміни, що відбуваються з його статусом. Звичайно, ця прозорість дає можливість негайно виявляти неефективні ланки та подальшу можливість виправити їх у найкоротші терміни. Це приводить до довгострокових скорочень витрат та рішень у режимі реального часу. Технологія блокчейну відкриває нові можливості українським підприємствам у керуванні ланцюгом постачання, включаючи рішення в режимі реального часу, які можуть приймати всі учасники ланцюга. Наприклад, українська компанія, яка наперед знає, що постачання містить лише частину замовлених товарів, може перепланувати й отримати доступ до власного складського запасу, замовити товари в іншого постачальника або переглянути ціну. З урахуванням цього можна перенаправити контейнер на інший склад або звільнити ємності на складі, транспортному засобі або платформі для зниження витрат. За невідповідності кожного учасника ланцюга постачання, якого це торкнеться, буде повідомлено.

Блокчейн може бути органічно включений у сферу авторського та суміжного права (патенти). У перспективі на базі такої технології можливе створення майданчика для торгівлі інтелектуальною власністю – платформи, яка є деяким симбіозом торгового майданчика та книги із записами про правовласників. Найбільш очевидним предметом торгівлі на такому майданчику є онлайн-музика (музичні файли, що надаються слухачеві через онлайн-сервіси). Технологія блокчейну, що дає змогу відстежувати кожен запис (подію), допоможе у сфері охорони здоров'я (медичні установи, пацієнти та інші стейкхолдери зможуть отримати безпечний канал для обміну історіями хвороб, медичними картами, рецептами та довідками). У масштабах України блокчейн отримає вдале застосування у системі відкритих аукціонів із продажу майна та відкритих тендерів на проведення закупівель.

У сфері продажу та оренди державного майна в Україні сьогодні запроваджено систему децентралізованих онлайн-аукціонів "e-Auction 3.0". Заснований на технології блокчейну, аукціон став першим у світі прикладом використання державою децентралізованої горизонтальної системи для приватизації та оренди державного майна, створення ліцензій тощо. На думку роз-

робників проекту, архітектура блокчейн-аукціону дає змогу суттєво знизити ймовірність виникнення корупційних ризиків. Це досягається завдяки прозорості торгів, відсутності впливу людського фактору під час проведення аукціонів, а також залучення максимальної кількості учасників, оскільки платформа дає змогу будь-кому бажуючому брати участь в аукціонах та запускати власні точки доступу до державних торгів. Вся інформація по лотах, пов'язана з орендою або продажем майна, доступна в онлайн-режимі всім зацікавленим особам.

У віддаленій перспективі можливе включення технології блокчейну до фіскальної системи України для зберігання інформації, необхідної для формування податкових декларацій, а надалі – створення децентралізованої бази для оподаткування. У деяких країнах, наприклад у Норвегії, і раніше намагалися реалізувати систему, за якої громадянин безпосередньо платить за ремонт конкретної дороги. Однак поява блокчейну може зробити реалізацію такого проекту максимально технологічною та легкою у виконанні.

Отже, можна виділити такі ключові бар'єри у розвитку технологій з урахуванням блокчейну на українських підприємствах:

- низька пропускна спроможність (мережа "Bitcoin" нині максимізована до 7 транзакцій за секунду, для порівняння, "VISA" здійснює 2 000, а "Twitter" – 5 000 транзакцій за секунду);

- значний час затримки (для забезпечення Bitcoin-транзакції блокчейну потрібно близько 10 хв., щоб закінчити одну угоду, тоді як завершення угоди у "VISA" займає лише кілька секунд);

- розмір та ширина смуги пропускання (у мережі "Bitcoin" існує обмеження на кількість транзакцій, які можуть бути оброблені, якщо блокчейн повинен контролювати більше угод, розмір та проблеми з пропускнуою спроможністю мають бути вирішені);

- проблеми з безпекою (нині головною загрозою для блокчейну є «атака 51%», коли зловмисник може зробити відкат транзакцій, друкуючи альтернативні блоки та гарантовано спростовуючи, що відбувається у звичайному блокчейні, таким чином, один об'єкт матиме повний контроль над більшою частиною хеш-ставки на рівні мережі та зможе маніпулювати блокчейном);

– енерговитратний майнінг bitcoin.

Україна входить до топ-14 країн світу за впровадженням блокчейн-технологій, а в криптовалюті знаходиться 2,5% ВВП, або 2,5 млрд. дол. США. Упровадження блокчейну в українські бізнес-процеси потребує значних знань у багатьох сферах, таких як безпека, юриспруденція, децентралізоване управління, а підприємства, що вирішують використовувати блокчейн, будуть вимушені повністю змінити свою історичну структуру, чії традиційні бізнес-процеси не відповідають самій ідеї блокчейну, а також, намагаючись інтегрувати блокчейн в застарілі потоки створення цінностей і системи, зіткнуться з утратою інвестицій або виявлять, що технологія їм не підходить.

Ризики, пов'язані з розвитком блокчейну на українських підприємствах, є такими.

1) Ризики, пов'язані з людським фактором. Відповідно до теорії соціокультурних інновацій та соціально-психологічної моделі, апріорі встановлено пріоритет людських відносин в управлінні інноваціями. Так звана загальна теорія сигналізації, що є теорією-інструментом для вивчення інформаційних процесів у діяльності людини-оператора, послуговує для вивчення процесів інформаційної взаємодії між людиною і машиною, відповідно до якої обов'язково виникають все нові й нові загрози безпеці для блокчейну. Наприклад, будь-який бізнес, який прагне взаємодіяти із системою блокчейну, повинен організувати інтеракції через комп'ютер або через автоматизовані системи. Коли користувач взаємодіє через комп'ютер, у цей момент існує ризик, що облікові дані для доступу до систем можуть бути вкрадені або зламані. Це відбувається тільки в кінцевих точках, що робить блокчейн вразливим.

2) Нерозвинені стандарти. Кожна технологія має стандартизацію. Це означає, що компаніям по всьому світі легко впроваджувати цю технологію і використовувати її по всьому світі. Зараз блокчейн не має належних стандартів через швидке поширення. Зрештою, це приводить до ризиків, пов'язаних із безпекою, конфіденційністю та сумісністю.

3) Нестабільна ціна криптовалют. Ціни на криптовалюту є однією з найбільших проблем. Біткоїн, який використовує технологію блокчейну, може мати високі стрибки, які не піддаються прогнозам інвесторів, і, навпаки, різко знизитися, створюючи серйозний ризик для

інвесторів. Очевидно, що ціни нестабільні, і це один із ризиків, пов'язаних із трейдерами, які роблять ставку на проект або криптовалюту, яка використовує блокчейн-проект.

Серед переваг впровадження технології блокчейну на українських підприємствах можна виділити такі:

– захищеність та дворівнева ідентифікація користувачів за допомогою закритого та відкритого ключів, а також цифрового підпису;

– послідовні ланцюги унеможливають несанкціоновану зміну інформації;

– за допомогою високорівневих мов програмування він дає змогу створювати бізнес-логіку, що допомагає у прийнятті управлінських рішень [13].

Отже, впровадження технології блокчейну лише набуває великого поширення серед українських компаній. Підприємства починають оцінювати вартість збереження власної інформації та забезпечення прозорості в побудові клієнтоорієнтованого підходу за допомогою високорівневих баз даних, таких як технологія блокчейну. Ті компанії, що почали впровадження ще на початкових етапах розвитку технології, мають можливість не лише використовувати наявний алгоритм роботи, але й модифікувати його, створюючи новий, більш розвинений продукт, який здатний конкурувати на ринку. Так, багато компаній стають постачальниками хмарних технологій блокчейну, що дає змогу отримувати досить високі прибутки та досліджувати нову нішу на ринку України. За допомогою кластеризації було доведено, що компанії зі впровадженою технологією блокчейну мають високий рівень дохідності та можуть бути більш стабільними на ринку в умовах наявних чи можливих криз. Так, українським підприємствам варто використовувати досвід іноземних компаній та розвиватися в цьому напрямі, що дасть змогу значно підвищити якість роботи компанії та позбавить великих ризиків втрати інформації, особливо у сфері безпеки.

Висновки. Представлений у статті матеріал у порядку логічного викладу і змісту розкриває авторський підхід до розв'язання проблем упровадження технологій блокчейну в Україні на теоретико-методологічному рівні, а також регулювання ринку криптовалют.

Основними пропозиціями для вітчизняного бізнесу можуть бути такі:

- задля усунення змістовної невизначеності систематизувати основні поняття, що пов’язані з криптотехнологіями;
- створити реєстр криптоактивів, де будуть зазначені найменування та протокол криптоактиву;
- прийняття на офіційному рівні мораторію на регулювання й обмеження прав займатися бізнесом, пов’язаним з криптоактивами;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення легалізації майнінгу на території

України, внесення цього виду діяльності до національного класифікатора, тобто створення КВЕД, який можна буде додати до видів діяльності ФОП чи ТОВ, який буде стосуватися використання технології блокчейну, оброблення даних і смарт-контрактів у розподілених реєстрах; згідно з ним, пересічні громадяни, як і звичайні підприємці, зможуть сплачувати податки за певною ставкою; цей крок повинен знизити тиск з боку владних структур на криптоспівтовариство.

Список літератури:

1. Про віртуальні активи : Закон України від 8 вересня 2021 року. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213503.html> (дата звернення: 29.12.2021).
2. Тейпкотт А., Тапскотт Д. Blockchain Revolution. Нью-Йорк : Random House LLC, 2016. 324 с.
3. Вінья П., Кейсі М. Епоха криптовалют. Як біткойни і блокчейн змінюють світовий економічний порядок. Нью-Йорк : Pan Books Limited, 2017. 432 с.
4. Svon M. Blockchain: Blueprint for a New Economy. O’Reilly Media, 2015. 152 p.
5. Skinner K. ValueWeb: How Fintech Firms are Using Bitcoin Blockchain and Mobile Technologies to Create the Internet of Value. Marshall Cavendish International, 2016. 424 p.
6. Мокляк М.В., Хаустова Е.О. Технологія Blockchain в логістичній системі підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 1 (06). С. 66–69.
7. The Global Startup Ecosystem Report 2020 (GSER2020). URL: <https://startupgenome.com/reports/gser2020> (дата звернення: 20.12.2021).
8. The Startup Ranking. URL: <https://www.startupranking.com> (дата звернення: 27.12.2021).
9. PwC Global. Global Top 100 companies – June 2020 update. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/audit-assurance/publications/global-top-100-companies.html> (дата звернення: 20.12.2021).
10. Forbes: Global 2000 The World’s Largest Public Companies. URL: <https://www.forbes.com/global2000/#1bc8d133335d> (дата звернення: 20.12.2021).
11. Конгрес Сполучених Штатів Америки. URL: <https://www.congress.gov> (дата звернення: 19.12.2021).
12. Горященко Ю.Г. Партнерська основа бізнесу, влади та громадськості як запорука соціально-економічного розвитку регіону. *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії*. 2010. № 1 (23). С. 47–56.
13. Койбічук В.В., Рожкова М.С. Дослідження застосування блокчейн-технологій у діяльності світових підприємств: методичний підхід. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 4 (21). С. 118–123.
14. Падерін І.Д., Горященко Ю.Г. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку підприємництва. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 1 (63). С. 103–107.
15. Frolova L., Zhadko K., Ilyash O., Yermak S., Nosova T. Model for opportunities assessment to increase the enterprise innovation activity. *Business: Theory and Practice*. 2021. № 22 (1). P. 1–11. URL: <https://doi.org/10.3846/btp.2021.13273> (дата звернення: 29.12.2021).

References:

1. On virtual assets: Law of Ukraine, 08.09.2021. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/213503.html> (accessed 29 December 2021).
2. Teypkott A. & Tapskott A. (2016). Blockchain Revolution, Random House LLC, N.-York, USA.
3. Vin’ya P. & Keysi M. (2017). Epokha kryptovalyut. Yak bitkony i blokcheyn zminuyut’ svitovyy ekonomichnyy poriyadok, Pan Books Limited, N.-York, USA.
4. Svon M. (2015). Blockchain: Blueprint for a New Economy: O’Reilly Media.
5. Skinner K. (2016). ValueWeb: How Fintech Firms are Using Bitcoin Blockchain and Mobile Technologies to Create the Internet of Value : Marshall Cavendish International.
6. Mokliak M.V. & Khaustova E.O. (2018). Tekhnoloniia Blockchain v lohystychnii systemi pidpriemstva [Blockchain technology in the logic system of the enterprise]. *Priazovskyy Economic Bulletin*, 1 (06), pp. 66–69.
7. The Global Startup Ecosystem Report 2020 (GSER2020). Retrieved from <https://startupgenome.com/reports/gser2020> (accessed 20 December 2021).
8. The Startup Ranking. Retrieved from <https://www.startupranking.com> (accessed 27 December 2021).
9. PwC Global. Global Top 100 companies – June 2020 update. Retrieved from <https://www.pwc.com/gx/en/services/audit-assurance/publications/global-top-100-companies.html> (accessed 20 December 2021).
10. Forbes: Global 2000 The World’s Largest Public Companies. Retrieved from <https://www.forbes.com/global2000/#1bc8d133335d> (accessed 20 December 2021).

11. Congress of the United States of America. Retrieved from <https://www.congress.gov> (accessed 19 December 2021).
12. Horiashchenko Yu.H. (2010). Partnerska osnova biznesu, vlady ta hromadskosti yak zaporuka sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu [Partnership basis of business, government and the public as a guarantee of socio-economic development of the region]. *Bulletin of the Dnipropetrovsk State Financial Academy*, 1 (23), pp. 47–56.
13. Koibichuk V.V. & Rozhkova M.S. (2020). Doslidzhennia zastosuvannia blokchein-tehnolohii u diialnosti svitovykh pidpriemstv: metodychnyi pidkhid [Research of application of blockchain technologies in activity of the world enterprises: a methodical approach]. *Priazovsky Economic Bulletin*, 4 (21), pp. 118–123.
14. Paderin I.D. & Horiashchenko Yu.G. (2021). Stratehichni priorityty innovatsiinoho rozvytku pidpriemnytstva [Strategic priorities of innovative entrepreneurship development]. *Economic Bulletin of Donbass*, 1 (63), pp. 103–107.
15. Frolova L., Zhadko K., Ilyash O., Yermak S. & Nosova T. (2021). Model for opportunities assessment to increase the enterprise innovation activity. *Business: Theory and Practice*, 22 (1), pp. 1–11. Retrieved from <https://doi.org/10.3846/btp.2021.13273> (accessed 29 December 2021).

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-8>
УДК 330.1

Зачосова Н.В.

доктор економічних наук, професор,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Коваль О.В.

аспірант,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Байкер М.В.

магістрантка,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Zachosova N.V., Koval O.V., Baiker M.V.

Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

**РОЗВИТОК ПЕРСОНАЛУ ТА КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ЯК ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ**

**DEVELOPMENT OF PERSONNEL AND PERSONNEL POTENTIAL
AS ELEMENTS OF STRATEGIC MANAGEMENT OF FINANCIAL
AND ECONOMIC SECURITY OF THE BUSINESS ENTETY**

У статті визначено проблеми, які виникають у процесі управління персоналом в умовах Індустрії 4.0, та ризики, які вони створюють для стану фінансово-економічної безпеки підприємства. Виявлено, яким чином кадровий потенціал впливає на стратегічні орієнтири діяльності бізнес-структури. Встановлено, що розвиток персоналу може покращити показники фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання. Запропоновано основи формування стратегії управління фінансово-економічною безпекою підприємства – стратегії максимізації кадрового потенціалу у межах стратегічного безпеко-орієнтованого управління. Використання на практиці запропонованих підходів дасть змогу підвищити рівень фінансово-економічної безпеки підприємства в умовах поширення тенденцій Індустрії 4.0, часткової або повної автоматизації бізнес-процесів і роботи у цифровому просторі.

Ключові слова: персонал, кадровий потенціал, самоменеджмент, стратегічне управління, фінансово-економічна безпека, Індустрія 4.0.

В статье определены проблемы, возникающие в процессе управления персоналом в условиях Индустрии 4.0, и риски, которые они создают для состояния финансово-экономической безопасности предприятия. Выявлено, каким образом кадровый потенциал влияет на стратегические ориентиры деятельности бизнес-структуры. Установлено, что развитие персонала может улучшить показатели финансово-экономической безопасности субъекта хозяйствования. Предложены основы формирования стратегии управления финансово-экономической безопасностью предприятия – стратегии максимизации кадрового потенциала в рамках стратегического, безопасно-ориентированного управления. Использование на практике предлагаемых подходов позволит повысить уровень финансово-экономической безопасности предприятия в условиях распространения тенденций Индустрии 4.0, частичной или полной автоматизации бизнес-процессов и работы в цифровом пространстве.

Ключевые слова: персонал, кадровый потенциал, самоменеджмент, стратегическое управление, финансово-экономическая безопасность, Индустрия 4.0.

The urgency of the study is due to the rapid spread of Industry 4.0 trends, including total digitalization of business processes, their automation, and removal of employees from their traditional functions and their transfer to the implementation of artificial intelligence. Such trends create new and increase traditional threats to the financial and economic security of enterprises. At the same time, the new roles to be performed by the staff are not without risks for the normal functioning and development of economic entities in the future, which necessitates the study of security-oriented strategic management with close attention to human resources of business structures. According to the results of the study, the problems that arise in the process of personnel management in the conditions of Industry 4.0 and the risks they create for the state of financial and economic security of the enterprise are identified. It is revealed how the personnel potential influences the strategic orientations of the business structure. It has been established that staff development can improve the financial and economic security of an entity. The bases of formation of strategy of management of financial and economic security of the enterprise – strategy of maximization of personnel potential within the limits of strategic security oriented management are offered. The use of the proposed approaches in practice will increase the level of financial and economic security of the enterprise in the context of the spread of trends in Industry 4.0, partial or full automation of business processes and work in the digital space. Its essence is to achieve the highest possible level of financial and economic security and protection of corporate resources from existing, expected and unforeseen risks and threats by forming a catalog of staff actions in different situations, as well as prior training of employees to raise awareness of their role in financial and economic security and development of professional competencies adapted to the conditions of work in the digital environment and taking into account the full or partial automation of business processes.

Key words: *personnel, human resources, self-management, strategic management, financial and economic security, Industry 4.0.*

Постановка проблеми. В умовах поширення тенденцій Індустрії 4.0 на теренах ще недавно нової для нас цифрової економіки стратегічне управління набуває нового значення. Форсайт і прогноз змін господарської ситуації у зовнішньому та внутрішньому середовищі функціонування сучасних підприємств стають надскладними завданнями з огляду на те, яку кількість факторів впливу на них потрібно передбачити та яку кількість ризиків і загроз для їх фінансово-господарського стану та нормального перебігу бізнес-процесів треба врахувати. Неefективне виконання окресленого управлінського завдання приводить до погіршення показників діяльності суб'єкта господарювання та стрімкого зниження рівня його економічної безпеки. Таким чином, у межах довгострокового управління підприємствами мають визначатись їх перспективні цілі та окреслюватись шляхи їх досягнення з урахуванням мінливості економічної ситуації. Це привертає увагу до необхідності розроблення генеральної стратегії розвитку бізнес-структур, а також до специфічних, вузько орієнтованих стратегій за окремими напрямками їх діяльності, зокрема інноваційної стратегії, кадрової стратегії, стратегії забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Проблематика стратегічного управління фінансово-економічною безпекою підприємств в умовах поширення тенденцій Індустрії 4.0 та розширення меж діджиталізованого господарського простору полягає в тому, що роль

людини у бізнес-процесах, які реалізуються у таких умовах, стає все меншою, однак вага управлінських рішень, що приймаються топ-менеджментом і CEO сучасних корпорацій, збільшується. Відсторонення від поточних виробничих, фінансових та інших підприємницьких функцій із необхідністю прогнозувати у стратегічній перспективі, до чого приведе їх успішне або невдале виконання у сповненому ризиків середовищі, є причиною професійного дискомфорту для управлінського персоналу і водночас каталізатором для розвитку кадрового потенціалу у напрямі формування нових навиків і компетенцій відповідно до потреб часу. В окреслених реаліях розвиток персоналу та кадрового потенціалу стає важливим елементом стратегічного управління фінансово-економічною безпекою суб'єкта господарювання, що дає простір для наукових пошуків у цьому управлінському напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемні аспекти безпеко-орієнтованого менеджменту, а також ролі персоналу та кадрового потенціалу у цьому процесі вивчаються багатьма авторитетними дослідниками сучасності. Ще у 2011 році вітчизняні вчені С.В. Войтко та В.О. Занора наголошували на великій кількості ризиків, притаманних діяльності промислових підприємств [1], що свідчило про необхідність вжиття заходів щодо управління фінансово-економічною безпекою господарських структур. Авторами цього дослідження чинилися спроби

конкретизації стратегічних аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання [2], а також конкретизації фундаментальних засад формування кадрового потенціалу інноваційного розвитку України в умовах Індустрії 4.0 [3], що свідчить про усвідомленість проблематики розпочатого наукового пошуку. Заслужують на увагу публікації представників сучасної школи безпекознавства, присвячені оцінюванню рівня економічної безпеки підприємств [4] (з урахуванням кадрової складової частини комплексної системи її забезпечення) та управлінню кадровою безпекою суб'єктів господарювання як одним із функціональних елементів системи економічної безпеки [5]. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою досліджується у публікаціях таких учених, як Л.Ю. Вдовиченко, М.В. Волосюк [6], Ю.Ю. Копча [7], І.О. Доценко, О.П. Мельничук [8], а проблематика управління персоналом та існування ризиків, що пов'язані з цим процесом, піднімається у публікаціях [9; 10].

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності розвитку персоналу та формування кадрового потенціалу в контексті стратегічного управління фінансово-економічною безпекою суб'єкта господарювання. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати такі завдання: визначити проблеми, які виникають у процесі управління персоналом в умовах Індустрії 4.0 та ризику, які вони створюють для стану фінансово-економічної безпеки підприємства; виявити, яким чином кадровий потенціал впливає на стратегічні орієнтири діяльності бізнес-структури, та встановити, як розвиток персоналу може покращити показники фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою суб'єкта господарювання будь-якого виду економічної діяльності неможливе без залучення персоналу до цього процесу. Водночас і функціонування системи фінансово-економічної безпеки, і робота бізнес-структури загалом навіть у цифровому та автоматизованому світі нині не уявляється без участі топ-менеджменту. Таким чином, кадрові ризики залишаються актуальними для сучасних підприємств, а тенденції Індустрії 4.0 лише трансформують їх, надають їм нових форм, ускладнюють процедуру їх ідентифікації тощо. Проблемними аспектами, які

виникають у процесі управління персоналом в умовах Індустрії 4.0, вважаємо такі:

- нерозуміння ні управлінцями, ні виконавцями їх вказівок нових технологій та інновацій виробництва, що робить неможливою коректну постановку завдання перед персоналом;
- грамотне поєднання автоматизованих процесів і дій, що мають виконуватись людьми особисто; необхідність пошуку балансу у співвідношенні «людина – техніка»;
- відсутність важелів для мотивації персоналу до навчання та здобуття компетентностей, необхідних для роботи у нових умовах;
- організація ефективного процесу дистанційної роботи персоналу за умови раптового виникнення такої необхідності;
- складність формування кадрових резервів з огляду на труднощі у передбаченні навиків, які будуть необхідними та актуальними у майбутньому;
- необхідність розвитку “soft skills” усіх категорій працівників, навіть тих, які традиційно працювали лише з технікою та технологіями;
- необхідність переходу до проєктного управління й формування ефективних проєктних команд.

Окреслені проблеми та труднощі менеджменту персоналу можуть мати негативні наслідки для стану фінансово-економічної безпеки підприємства, а також є джерелом ризиків для його нормальної діяльності. Цілком ймовірно, що неготовність персоналу до нових реалій реалізації бізнес-процесів приведе до тимчасової або тривалої зупинки виробництва; використання цифрових технологій, наприклад, для проведення інвестиційних або фінансових операцій без належної підготовки й усвідомлення можливих кіберзагроз може привести до втрат капіталу або ділової репутації; оформлення та виконання замовлень і робота з клієнтами загалом у діджиталізованому просторі без технічних навиків і вміння працювати з великими масивами інформації загрожують суб'єкту господарювання втратою клієнтів, отже, програшом у конкурентній боротьбі та послабленням ринкових позицій. Отже, кадрові ризики можуть чинити негативний вплив на стан усіх без винятку функціональних підсистем комплексної системи економічної безпеки бізнес-структури: перш за все вони знижують рівень кадрової безпеки, потім ініціюють деструктиви в інформаційній,

фінансовій, правовій, техніко-технологічній безпеці тощо.

Для того, аби стратегія діяльності та розвитку підприємства була реалістичною, а її цілі – досяжними на визначеному часовому горизонті, стратегічні орієнтири мають формуватися на наявних ресурсах, а загрози і ризики, що можуть стати на заваді їх досягненню, здебільшого мають бути заздалегідь ідентифікованими, передбаченими та зазначеними окремим розділом генеральної стратегії. Кадровий потенціал є важливим корпоративним ресурсом будь-якого підприємства, і за усіх інших рівних умов забезпечення реалізації бізнес-процесів він стає фактором конкурентної переваги для суб'єкта господарювання, менеджмент якого докладає необхідних зусиль для його формування та розвитку. Індустрія 4.0 спонукає до наявності у компанії «гнучкого» кадрового потенціалу, тобто HR-менеджменту потрібно постійно займатись розвитком персоналу, його адаптації до новачій галузі, стимулювати до LLL (навчання впродовж життя), спонукати до підвищення рівня цифрової грамотності, цифрової культури та цифрової терпимості. Важливу роль починають відігравати соціальні навички персоналу, особливо у ситуації переходу персоналу підприємства до дистанційної роботи. Стан фінансово-економічної безпеки компанії може залишитись непорушним у такому разі лише за умови, що його кадри мають достатнє усвідомлення важливості самоменеджменту, у тому числі демонструють уміння керувати власним часом, бажання вчитись та опанувати нові підходи до організації робочого процесу, навички поєднувати робочий та особистий простір і абстрагуватись від оточуючих факторів на користь створення належної робочої атмосфери. Перехід до дистанційної роботи часто виявився більш ефективним під час використання проектного підходу, зокрема щодо формування проектних команд для виконання окремих завдань, причому часто на основі «самоорганізації» такої команди. Таким чином, рівень підготовки, знань та вмінь кадрового потенціалу підприємства є тим ресурсом, на якому можна й потрібно вибудовувати цілі стратегії діяльності бізнес-структури, і чим більшим є такий потенціал, тим амбітнішими можуть бути стратегічні орієнтири компанії. Водночас якщо HR-менеджери розуміють недоліки кадрового забезпечення і вади наявно-

го кадрового потенціалу, недостатність рівня його розвитку для економічних викликів часу, то така обставина має стримати власників підприємства від недосяжних стратегічних цілей, а також стимулювати до надання завданню розвитку персоналу та кадрового потенціалу підприємства статусу стратегічного завдання.

Розвиток персоналу може покращити показники фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання. Існує низка стратегій управління фінансово-економічною безпекою підприємств, і однією з них може стати стратегія максимізації кадрового потенціалу у межах стратегічного безпеко-орієнтованого управління. Метою такої стратегії має стати досягнення максимально можливого рівня фінансово-економічної безпеки й захисту корпоративних ресурсів компанії від наявних, очікуваних і непередбачуваних ризиків та загроз шляхом формування каталогу дій персоналу у різних ситуаціях, а також попереднього навчання працівників для формування усвідомлення їх ролі у процесі забезпечення фінансово-економічної безпеки та розвитку професійних компетенцій, адаптованих під умови роботи у цифровому середовищі, з урахуванням повної або часткової автоматизації бізнес-процесів. Кожен працівник має розуміти основи політики компанії та командної роботи для досягнення спільної мети, до якої, серед іншого, за будь-яких обставин входить підтримка фінансово-економічної безпеки як обов'язкова умова безперервної рентабельної роботи та розвитку компанії у стратегічній перспективі.

Висновки. У результаті проведеного дослідження отримано такі наукові результати.

1) Визначено проблеми, які виникають у процесі управління персоналом в умовах Індустрії 4.0, та ризики, які вони створюють для стану фінансово-економічної безпеки підприємства. Новітні технології та їх інтеграція до бізнес-процесів, трансформація класичних підходів до виконання персоналом професійних обов'язків і перехід до цифрового економічного простору сформували набір викликів як для менеджменту компаній, так і для їх рядових працівників, пов'язаних із необхідністю опанування нових компетенцій і здатності до застосування новітніх знань на прикладному рівні. Серед діагностованих кадрових ризиків слід назвати нездатність до адаптації до дистанційних умов

роботи, не усвідомлення необхідності самоменеджменту та тайм-менеджменту, відсутність розуміння цінностей компанії і власних можливостей та зобов'язань щодо підтримання належного рівня фінансово-економічної безпеки.

2) Виявлено, що кадровий потенціал впливає на стратегічні орієнтири діяльності бізнес-структури, оскільки є одним із важливих корпоративних ресурсів підприємства та його конкурентною перевагою. Стратегія компанії має вибудовуватись з урахуванням якості кадрового потенціалу: чим вона вище, тим більш амбітні цілі менеджмент може встановити на перспективу. Якщо кадровий потенціал є слабким або відсутнім, необхідно встановити цілі,

що сприятимуть його формуванню або посиленню, а також постійно контролювати рівень їх досягнення.

3) Встановлено, що розвиток персоналу може покращити показники фінансово-економічної безпеки суб'єкта господарювання. Рівень знань, умінь та навиків значною мірою визначають поведінку персоналу на робочому місці, нові набуті компетенції підвищують ефективність виконання поставлених завдань. Усвідомлення можливих наслідків від власних дій, тих загроз і ризиків для корпоративних ресурсів підприємства, які вони можуть спровокувати, спонукає персонал до безпеко-орієнтованої діяльності.

Список літератури:

1. Войтко С.В., Занора В.О. Класифікація ризиків виробничо-комерційної діяльності промислового підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. № 2. С. 84–89.
2. Зачосова Н.В., Гончаренко А.С., Коваль О.В. Стратегічні аспекти забезпечення фінансово-економічної безпеки страхових компаній у контексті розвитку конкурентоспроможного ринку страхових послуг. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Економічні науки*. 2020. № 2. С. 160–168.
3. Занора В.О., Зачосова Н.В. Формування кадрового потенціалу інноваційного розвитку України в умовах Індустрії 4.0: ретроспектива, сьогодення. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 1 (69). С. 86–93.
4. Kutsenko D.M. Methodical approaches to estimating the level of economic security of industrial enterprises. *European journal of economics and management*. 2020. Vol. 6. Issue 1. P. 77–82.
5. Kovalenko A. Personnel security as an element of human resources (personnel) policy in the economic and financial security system of the business entity. *European journal of economics and management*. 2020. Vol. 6. Issue 1. P. 100–106.
6. Вдовиченко Л.Ю., Волосяк М.В. Теоретико-методологічні аспекти формування механізму стратегічного управління економічною безпекою підприємства. *Бізнес-Інформ*. 2020. № 10. С. 469–477.
7. Копча Ю.Ю. Науковий підхід до формування стратегічних орієнтирів управління потенціалом економічної безпеки підприємств. *Бізнес-Інформ*. 2019. № 7. С. 330–336.
8. Доценко І.О., Мельничук О.П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 3. С. 79–84.
9. Ганущак Т.В., Майстренко Ю.В. Ситуаційне управління кадровим потенціалом як основа забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 12 (3). С. 16–20.
10. Соломіна Г.В., Махницький О.В., Гавриш О.С. Формалізація механізму удосконалення кадрового ризик-менеджменту в системі економічної безпеки підприємства. *Молодий вчений*. 2019. № 1 (2). С. 511–515.

References:

1. Voytko, S.V., Zanora, V.O. (2011). Klyasyfikatsiya ryzykiv vyrobnycho-komertsyynoyi diyalnosti promyslovoho pidpryyemstva [Classification of risks of production and commercial activities of industrial enterprises]. *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, № 2, pp. 84–89 (in Ukrainian).
2. Zachosova, N.V., Honcharenko, A.S., Koval, O.V. (2020). Stratehichni aspekty zabezpechennya finansovo-ekonomichnoyi bezpeky strakhovykh kompaniy u konteksti rozvytku konkurentospromozhnoho rynku strakhovykh posluh [Strategic aspects of ensuring financial and economic security of insurance companies in the context of developing a competitive insurance market]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya: Ekonomichni nauky*, № 2, pp. 160–168 (in Ukrainian).
3. Zanora, V.O., Zachosova, N.V. (2019). Formuvannya kadrovoho potentsialu innovatsyynoho rozvytku Ukrayiny v umovakh industriyi 4.0: retrospektyva, sohodennya [Formation of human resources potential of innovative development of Ukraine in the conditions of industry 4.0: retrospective, present]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, № 1 (69), pp. 86–93 (in Ukrainian).
4. Kutsenko, D.M. (2020). Methodical approaches to estimating the level of economic security of industrial enterprises. *European journal of economics and management*, volume 6, issue 1, pp. 77–82.
5. Kovalenko, A. (2020). Personnel security as an element of human resources (personnel) policy in the economic and financial security system of the business entity. *European journal of economics and management*, № 6 (1), pp. 100–106.
6. Vdovychenko, L.Yu., Volosyuk, M.V. (2020). Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannya mekhanizmu stratehichnoho upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoju pidpryyemstva [Theoretical and methodological aspects of the

formation of the mechanism of strategic management of economic security of the enterprise]. *Business-Inform*, № 10, pp. 469–477 (in Ukrainian).

7. Kopcha, Yu.Yu. (2019). Naukovyy pidkhid do formuvannya stratehichnykh oriyentyriv upravlinnya potentsialom ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstv [Scientific approach to the formation of strategic guidelines for managing the potential of economic security of enterprises]. *Business-Inform*, № 7, pp. 330–336 (in Ukrainian).

8. Dotsenko, I.O., Melnychuk, O.P. (2018). Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Strategic management of financial and economic security of the enterprise]. *State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, № 3, pp. 79–84 (in Ukrainian).

9. Hanushchak, T.V., Maystrenko, Yu.V. (2020). Sytuatsiyne upravlinnya kadrovym potentsialom yak osnova zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Situational management of human resources as a basis for ensuring economic security of the enterprise]. *Economy. Finances. Right*, № 12 (3), pp. 16–20 (in Ukrainian).

10. Solomina, H.V., Makhnytskyi, O.V., Havrysh, O.S. (2019). Formalizatsiya mekhanizmu udoskonalennya kadrovoho ryzyk-menedzhmentu v systemi ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Formalization of the mechanism of improvement of personnel risk management in the system of economic security of the enterprise]. *Young scientist*, № 1 (2), pp. 511–515 (in Ukrainian).

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-9>
УДК 325.561:337.015.3

Косович Б.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4760-3098>

Kosovych Bohdanna

Ivan Franko National University of Lviv

ЕКОНОМІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЛЮДИНОСПРЯМОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

ECONOMIC CULTURE AS AN ELEMENT OF HUMAN-ORIENTED ECONOMY

Стаття присвячена характеристиці економічної культури у площині її гуманістичних властивостей. Культура властива усім сферам суспільного життя й має у кожному випадку свої структурні та змістовні особливості. Економічна культура – це культура виробництва, культура праці, культура господарювання, корпоративна культура тощо. Під підприємницькою культурою розуміється майстерне, успішне виконання підприємницької діяльності з урахуванням традицій і цінностей суспільства. Вона включає накопичення соціального досвіду у різних духовних, матеріальних, поведінкових формах. Проведено оцінювання рівня економічної культури українського суспільства. Розглянуто можливі шляхи її утвердження та підвищення в Україні. Запропоновано використовувати як один із вагомих засобів формування економічної культури економічне виховання. Таке виховання має базуватися на імплементації у економічну свідомість українського соціуму таких загальнолюдських цінностей, як знаннєвість, доброчесність, моральність. Розглянуто їх основні змістовні параметри.

Ключові слова: гуманізація, економічна культура, економічне виховання, підприємницька культура, моральність.

Статья посвящена характеристике экономической культуры в плоскости ее гуманистических свойств. Культура свойственна всем сферам общественной жизни и имеет в каждом случае свои структурные и содержательные особенности. Экономическая культура – это культура производства, культура труда, культура хозяйствования, корпоративная культура и т. д. Под предпринимательской культурой понимается мастерское, успешное выполнение предпринимательской деятельности с учетом традиций и ценностей общества. Она включает накопление общественного опыта в разных духовных, материальных, поведенческих формах. Проведено оценивание уровня экономической культуры украинского общества. Рассмотрены возможные пути ее утверждения и повышения в Украине. Предложено использовать как одно из весомых средств формирования экономической культуры экономическое воспитание. Такое воспитание должно базироваться на имплементации в экономическое сознание украинского социума таких общечеловеческих ценностей, как знания, добродетель, нравственность. Рассмотрены их основные содержательные параметры.

Ключевые слова: гуманизация, экономическая культура, экономическое воспитание, предпринимательская культура, нравственность.

The article is devoted to the characteristics of economic culture in the scope of its humanistic properties. Culture is inherent in all spheres of public life and has in each case its own structural and substantive features. Economic culture is the culture of production, the culture of labor, the culture of management, corporate culture and so on. Entrepreneurial culture is understood as a skillful, successful implementation of entrepreneurial activity taking into accounts the traditions and values of society. It includes the accumulation of social experience in various spiritual, materials, behavioral forms. Economic culture can be distinguished by different criteria: type of economic activity, subject composition, territory and region of distribution, material sources, structural features, etc. These types of economic culture have a number of common features: the primary carrier of economic culture in one way or another is a human; it is based on the values formed by human and society; its purpose is to help meet human needs and interests; its level is determined by the level of development of human, social groups, society; it is a specific kind of reflection of the level of economic relations between their subjects, especially between people. It is noted that the

abovementioned gives grounds to assert that a human is in the center of economic culture. This means that ideally it has a human-orientated direction. This approach corresponds to the content of the doctrine of value orientation of the economy. The value dimension in the economy determines the feasibility of implementing certain economic and institutional processes in terms of improving human well-being and is related to the efficiency of functioning of the economy. An assessment of the level of economic culture of Ukrainian society is carried out. Possible ways of its establishment and increase in Ukraine are considered. It is proposed to use economic education as one of the important means of forming economic culture. Such education should be based on the implementation in the economic consciousness of Ukrainian society of such universal human values as knowledge, virtue, and morality. Their main content parameters are considered.

Key words: *humanization, economic culture, economic education, entrepreneurial culture, morality.*

Постановка проблеми. Для характеристики сучасної економіки фахівці усе частіше починають використовувати раніше не звиклі терміни, такі як «духовна економіка», «моральна економіка», «гуманістично-спрямована економіка», «людино-орієнтована економіка», «економіка добробуту». Основою для формування саме такої економіки майбутнього повинен бути комплекс матеріальних та ідеологічних чинників. Розглядаючи ідеологічні фактори, науковці звертають увагу на таке явище, як економічна культура, виходячи з її універсальності та загальності. Необхідність пошуку можливостей підвищення рівня економічної культури сучасного українського суспільства надає запропонованому дослідженню актуального характеру та практичної значимості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти економічної культури вивчалися науковцями більшою мірою у площині етичних (моральних) засад у бізнесі, господарській діяльності, підприємстві. Варто згадати праці Еріка Баттерворса [7], А. Герасимчук, А. Єрмоленко, Е. Лібанової [10], М.Е. Портера [3], О. Шинкаренко, Й. Шумпетера [1]. Беручи до уваги те, що третє тисячоліття проголошено ООН епохою антропоцена, вважаємо за необхідне зосередити увагу на гуманістичному спрямуванні економічної культури.

Мета статті полягає у з'ясуванні того, що таке економічна культура, виділенні її видів, визначенні об'єднуючих факторів, виокремленні її гуманістичної значимості, пропонуванні можливостей формування та утвердження економічної культури в умовах вітчизняних реалій.

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні поняття «культура» означає певну сукупність матеріальних, духовних, інтелектуальних та емоційних рис суспільства, що включає не лише мистецтво, але й спосіб життя, основні правила людського буття, системи ціннос-

тей, традицій і вірувань, які виробляє людство у процесі свого історичного розвитку. Водночас культура обумовлює способи створення таких цінностей, формує механізм їх застосування й передачі. Саме культура визначає спрямованість суспільної поведінки, зокрема суб'єкта економічних відносин, змушує його дотримуватися правил етикету ділової людини.

Культура властива усім сферам суспільного життя й має у кожному випадку свої структурні та змістовні особливості. Навіть у межах кожного виду є широкий діапазон підвидів. Так, економічна культура – це культура виробництва, культура праці, культура господарювання, корпоративна культура тощо (знову ж таки зі своїми специфічними рисами). Для прикладу розглянемо культуру підприємництва. Під підприємницькою культурою розуміють майстерне, успішне виконання підприємницької діяльності з урахуванням традицій і цінностей суспільства. Вона включає накопичення соціального досвіду у різних духовних, матеріальних, поведінкових формах. Культура підприємницької діяльності – це цивілізована діяльність підприємця, спрямована на досягнення успіху й отримання прибутку з урахуванням сукупності норм, нормативів і правил поведінки підприємців. Вона включає майстерність виконання підприємницької діяльності, умови досягнення успіху, взаємовідносини у процесі праці, культуру організації праці та виробничого процесу, беручи за основу традиції, цінності, уявлення і навички, що були здобуті у процесі життєдіяльності. Ще на початку ХХ ст. Й. Шумпетер у своїй науковій праці «Теорія економічного розвитку» [1, с. 224], розробляючи теорію підприємництва, дійшов висновку, що справжнє підприємництво – це особливий дух та особливий стиль життя, яке вимагає від підприємця принципово нових якостей. За твердженням Й. Шумпетера, підприємець – це

творець власного щастя, який виконує функцію економічного лідерства і новаторства. Задоволення і радість, що людина отримує від самого процесу та результатів своєї праці, є головним чинником у здійсненні підприємницької діяльності, а прибуток – це показник успішної організаційно-новаторської діяльності підприємця, показник ділових якостей та престижу в суспільстві. Чим більше суспільство є цивілізованим, чим вище розвинута його культура, тим більше підприємець розбірливий у засобах досягнення цілей [1].

Економічну культуру можна розмежувати за різними критеріями, а саме видом господарської діяльності, суб'єктивним складом, територією та регіоном поширення, джерельними витоками, структурними особливостями. Що ж спільного у цих різновидах? Зокрема, те, що первинним носієм економічної культури так чи інакше є людина; вона базується на цінностях, сформованих людиною і суспільством; її призначення полягає у сприянні задоволенню потреб та інтересів людини; її рівень визначається рівнем розвитку людини, соціальних груп, суспільства; вона є своєрідною формою відображення рівня економічних відносин між їх суб'єктами, насамперед між людьми. Отже, можемо стверджувати, що у центрі економічної культури перебуває людина. Це означає, що в ідеалі вона має спрямованість на людину. Звідси випливає її гуманістичне призначення: сприяти забезпеченню економіко-соціальних прав людини, соціальних груп, держави, суспільства, навіть людства. Такий підхід відповідає змісту доктрини ціннісної орієнтації економіки. Ціннісний вимір в економіці визначає доцільність реалізації тих чи інших економічних та інституціональних процесів з точки зору підвищення людського добробуту, а також пов'язаний з ефективністю функціонування економіки. Ціннісна орієнтація стає цілепокладаючим критерієм економічної діяльності. Вона передбачає постановку мети та вибір доцільних засобів її досягнення, адже суспільно-економічна діяльність зумовлена людськими потребами та відповідними економічними інтересами, спрямованими на пошук ефективних способів задоволення цих потреб. При цьому цінність становить перш за все сам процес відображення як такий, тобто забезпечення повторності виробництва благ, важливість якого

зумовлена постійним відтворенням, тобто повторністю самих людських потреб.

Значення економічної культури для суспільства переконливо продемонстрував на прикладах у своєму інтерв'ю стосовно співвідношення цінностей та добробуту О.Л. Герашенко, фінансовий директор компанії «Юг-Контракт». Небагаті ресурсами держави Північної Європи, наприклад Швейцарія, на відміну від «переповнених» природними багатствами африканських держав, наприклад Анголи, є успішними саме завдяки високій економічній культурі. Саме вона (маючи у своїй основі традиційні неінструментальні цінності та самотутній продуктивний потенціал) стала вагомим фактором розвитку економік Японії та країн Південно-Східної Азії. Автор підсумовує, що економічна культура – це система цінностей, смислів, знань, що забезпечують мотивацію і регуляцію економічної діяльності, а також сукупність способів взаємозв'язку економічних інститутів та індивідів у процесі функціонування ринкового господарства.

Кожний із різновидів та аспектів економічної культури має відповідний для економіки позитив.

Ідеологічна значимість економічної культури для рівня розвитку національних економік спонукає до з'ясування її рівня (стану) в Україні. Ознайомившись з оцінками вітчизняної економічної культури, що надаються науковцями та практиками, можемо констатувати не зовсім втішну картину. Така ситуація властива практично усім компонентам економічної культури у широкому розумінні. Беручи до уваги те, що сьогодні до економіки третього тисячоліття усе частіше висувається вимога духовності, звернемо увагу на морально-ціннісний аспект української економічної культури. На цьому етапі діють процеси психологічної поляризації між членами суспільства, посилюється індивідуалізм, загострюється культурна криза суспільства. Успіху досягає не той, хто дотримується моральності, а той, хто може знехтувати мораллю у нецивілізованій конкурентній боротьбі. Рівень підприємницької культури, наприклад, «відзначається» тим, що морально-культурні якості підприємця формує далеко не найкраще економіко-соціокультурне середовище, і, як наслідок, спостерігаємо у підприємстві разом із певними позитивами суперечливі і вкрай не-

гативні речі, такі як зарозумілість і чванство, дволикість і пристосовництво, безпідставне прагнення до влади і орієнтація на швидке суперзбагачення, що нерідко веде до формування особливого типу підприємця – анекдотичного «нового українця», який негативно сприймається, як в Україні, так і за її межами.

Це, без сумніву, негативно впливає на економіку. Так, глибинне коріння проблем впровадження інновацій, як і економічних проблем загалом, приховане не в науковій та економічній площині, а в духовній і морально-етичній готовності суспільства до сприйняття досягнень науково-технічного прогресу [2, с. 221].

Не можна, звичайно, не сказати про позитивні тенденції. Дослідження показують, що такі раніше загально визнані цінності, як слухняність, дисципліна, централізація, ієрархія, кар'єризм, влада, достаток, поступово втрачають своє значення. Одночасно зростає важливість таких цінностей, як колектив, орієнтованість на споживача, самовизначення, участь, творчість, розкриття особистості, спроможність йти на поступки, децентралізація, передбачуваність, поведінка, надійність, стабільність. Вирішальними умовами успіху є працьовитість, фахова майстерність, талант, освіченість. У професійних відносинах утверджується об'єктивне і доброзичливе ставлення до людей, їх фахової думки та службових прагнень.

Важливість економічної культури для розвитку держави вказує на необхідність визначення шляхів її утвердження та підвищення в Україні. Дослідники культури як своєрідного суспільного феномена до найвагоміших засобів її формування відносять виховання. У нашому разі ми можемо говорити про економічне виховання. Постає питання про те, що це таке, яким є його інструментарій.

Виходячи зі змісту економічної культури, зазначаємо, що економічне виховання – це процес впровадження у систему економічних відносин людино-орієнтованих цінностей. Спектр таких цінностей дуже широкий: від екологізації виробничих процесів до формування партнерських відносин між працедавцем та працівником, тому таке виховання має ґрунтуватися на базових постулатах. На нашу думку, ними повинні виступати такі загальнолюдські цінності, як моральність, добродієність, освіченість (знання). Розглянемо коротко кожен з них.

1) Моральність. Значною мірою економічна культура прямо чи опосередковано впливає з економіки. Винятком є ті вірування, настанови і цінності, які походять виключно із соціального чи морального вибору. Суспільне ставлення до громадян похилого віку, норми міжлюдської взаємодії та навчання релігії – це приклади соціальних/моральних настанов і цінностей, що можуть незалежно формувати економічну культуру. Такі настанови і цінності відіграють також велику роль у процесі становлення пріоритетів соціальної політики нації. Однак навіть соціальний і моральний вибір може мати сліди минулих економічних обставин і знань. Релігія та філософія можуть посилити продуктивну чи непродуктивну економічну культуру [3, с. 8].

Ще Демокрит визначив, що джерело моралі перебуває у самій душі людини, імпульси якої мають контролюватися розумом. Моральні якості людини не є природженими, вони виховуються практичними діями [4]. Сучасний розвиток господарських і соціально-економічних відносин обумовлює посилену увагу до проблем етичної культури в новому історичному контексті, хоча поєднання слів «мораль» та «господарювання» застосовується ще з прадавніх часів. На доказ раціональності цього сполучення вказував, зокрема, Аристотель – творець самого поняття «етика». Економіку філософ вважав мистецтвом прийняття правильних рішень у господарстві, умінням забезпечувати громадянам не тільки добробут, але й прекрасне життя. Вміння добувати багатство, за словами давньогрецького вченого, є корисним, проте вимагає наявності добродієності [5, с. 479]. Проте, на думку інших загально визнаних етичних вчень (достатньо згадати погляди Платона, І. Канта, Т. Гоббса), мораль і бізнес принципово несумісні, хоча б тому, що істинно етичний вчинок не повинен, за логікою цих вчень, переслідувати жодної особистої користі, тоді як весь бізнес, навпаки, сформований на максимізації особистої вигоди [6, с. 72].

Синтез моралі й бізнесу, поєднання підприємницької справи та суспільного блага передбачає концепція «служіння суспільству». Ілюстрацією такої концепції можуть стати такі слова Г. Форда: «Добробут виробника залежить, зрештою, від користі, яку він приносить народу». Сьогодні, однак, існують різні бачення соціальної відповідальності бізнесу, співвідношення

власне підприємницького і морального. Практика виробила три моделі щодо такого співвідношення, а саме американську, європейську та східно-азіатську. Згідно з американською моделлю, заснованою на принципах індивідуалізму і конкуренції, особистість підприємця сприймається як самоціль суспільного розвитку, а сутність соціальної відповідальності вбачається у прагненні одержувати найбільший прибуток і чесно сплачувати податки. Справжнє призначення бізнесу полягає у використанні його енергії і ресурсів у діяльності, спрямованій на збільшення прибутку, за дотримання правил гри і відкритості конкурентної боротьби без махінацій та обману. Європейська модель (Німеччина, Франція, Швеція), заснована на цінностях протестантської етики (М. Вебер), спирається на систему корпоративного солідаризму, акцентує увагу на встановленні і забезпеченні консенсусу бізнесу, його різних угруповань та держави. Основою східно-азіатської моделі (Японія, Китай, Південна Корея, Сінгапур) є концепція «конфуціанського капіталізму», згідно з якою людина (підприємець) завжди є частиною спільноти і повинна передусім враховувати інтереси соціальних угруповань, громадську думку, національні традиції, тобто за будь-яких обставин «зберігати лице» [6, с. 73].

Головні моральні принципи, що визначають концептуальні засади бізнесу, на наше переконання, повинні передбачати повагу до людської гідності, мати відповідальність, слідувати обов'язку і чесності, справедливості і легітимності, сприяти суспільному благу й екологічній свідомості. Підприємницька діяльність має ґрунтуватися також на таких моральних категоріях, як благородство, надійність, відкритість, порядність, солідарність. Кредо бізнесу можна висловити таким чином: «прибуток вищий за все, але вище прибутку – честь та гідність». Звичними для підприємців повинні стати здатність ефективно функціонувати на ринку відповідно до чинного законодавства та встановлених стандартів, правил і традицій, здорова конкуренція та отримання винагороди залежно від кількості та якості праці.

Мораль як внутрішній стимулятор будь-яких дій індивіда дуже впливає на економічну діяльність, метою якої є отримання прибутку. Моральні цінності допомагають індивіду осмислити свою діяльність (в цьому випадку

економічну), усвідомити її роль та місце у своєму житті. Порівнюючи вплив законів та вимог моралі, не завжди з повною впевненістю можемо довести, що закони діють на людей сильніше, ніж мораль. Більш того, частіше трапляється, що люди порушують закони, але не можуть переступити через норми моралі, які стали для суб'єкта вже певними власними імперативами, внутрішнім станом душі.

Суб'єкти економічних відносин повинні розуміти питання обов'язку, відповідальності, стандарти правильного та неправильного, доброго чи поганого. Економічна поведінка суб'єкта господарювання визначається не лише потребами та інтересами, але й переконаннями. Таке розуміння має втілюватись через механізми, які формують мотивацію до сповідування загальних моральних принципів.

2) Духовність. Головна серед цих культур – культура совісті. Саме в культурі совісті лежать корені добра і зла. Свобода волі полягає у виборі цілей і засобів досягнення блага, що веде до лише одного правильного шляху. Розумна людина (в цьому випадку підприємець) прагне добра, зло ж, як наслідок раціонального вибору, неможливе. Інтелектуальний і моральний стан суспільства – це базова опора його поступу. Ерік Баттерворс у своїй праці «Духовна економіка» зазначає, що добробут – це духовне благополуччя [7, с. 9].

Справжній успіх не залежить від дорогого годинника, автомобіля, кар'єри чи високих прибутків. Він скоріше залежить від того, якими принципами в житті керується людина. Для досягнення спільного блага людина повинна йти за задумом власної розумної природи, котра обумовлює її свободу волі. При цьому вона має керуватись предвічним законом, ідеєю божественної премудрості, котра призначена для управління всіма діями і рухами, передбачаючи свою долю. Основний припис цього закону полягає в тому, що треба робити добро й уникати зла. Зокрема, Г.С. Сковорода повчав, що «святість життя полягає в робленні добра людям» [8, с. 424]. Причинами зла, на думку св. Августина [9, с. 118], є слабкість волі людини, її хибний духовний вибір. Саме з причин гріховності людини необхідним суспільним утворенням є держава. Державна влада, на думку св. Августина, не надається для втілення людських помислів про справедливість, але вона може стати

на шлях покращення своєї соціальної природи завдяки християнізації населення і правителів.

Сучасний шлях інноваційного та економічного поступу пропонується будувати на основі духовних засад розвитку суспільства, а подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення нової парадигми управління інноваційним розвитком, основу якої включатимуть знання як найвища цінність, інноваційна безпека, соціальна технологія та моральна відповідальність. Такий підхід можна забезпечити за рахунок формування інноваційної інфраструктури, яка б включала взаємозв'язки між центром знань, кластерами, технопарками тощо. Необхідна біфуркація – це миттєвий перехід до якісно нового стану (закон переходу кількості в якість), тобто інноваційного розвитку за новими принципами, які б вирішували наявні проблеми, сприяли «світлому» майбутньому людства та розвитку гуманізації економіки.

3) Знанєвість. Інтелект виступає як форма, за допомогою якої людство створило себе як суб'єкта, що належать до зовнішнього світу як до об'єкта. Він представляє способи усвідомлення і переведення в ідеальну сферу закономірностей існування і розвитку об'єктивного світу задля створення ідеального плану перетворення об'єктів і його подальшої практичної реалізації. Людина є одночасно продуктом своєї власної діяльності і природного розвитку [10, с. 88–89].

Найважливішою суб'єктивною підставою моральної і законослухняної поведінки є знання. Існування об'єктивно загальних цінностей і моральних норм вимагає від людини їх знання. Лише людина, яка знає, що таке справедливість, може бути справедливою, а та, яка знає сутність чесноти, – добродісною. Сократ вважав, що знання – це шлях до моральної поведінки, а незнання – шлях до пороків і злочинів [4]. Якщо в суспільстві занепадають основні цінності, немає їх належного пізнання і сприйняття.

Існує пряма залежність між процвітанням національної економіки і такими якостями її громадян, як освіченість, отже, економічність і бережливість, працелюбність, наполегливість, чесність і терпимість. Такі якості, як ксенофобія, релігійна нетерпимість, корупція, гарантують бідність широких мас населення і повільний розвиток економіки.

Нагромадження знань має інтелектуальний та духовний аспекти, які істотно впливають на

те, з якою метою будуть використовуватися знання. У цьому контексті особливо важлива роль свідомості, яка «сприяє та стимулює розвиток знань і дає знанням високу цінність». Саме завдяки цінностям, що формуються на підприємстві, можуть підвищуватися свідомість і відповідальність усіх працівників за гуманізацію економічних процесів, тобто нова оздоровлена економіка, освіта і самоменеджмент, побудовані на високій самосвідомості, моральності й відповідальності, сьогодні є головними чинниками ефективності економічних зрушень у суспільстві. Ефективне залучення зазначених чинників сприятиме інтеграції людини освіченої і людини гуманної, оскільки синтез освіти та ідеології гуманності є каталізатором нової економіки третього тисячоліття.

Накопичені досі людством знання й навички дають змогу не тільки покращити природне та рукотворне оточення людини, але й докорінно змінити характер спілкування її з ними таким чином, щоби примітивні інстинкти людини не перетворились на додатковий бар'єр формування гармонійного та щасливого життя людства.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що культура як суспільний феномен властива усім сферам людського життя й має у кожному випадку свої структурні та змістовні особливості. Економічна культура – це культура виробництва, культура праці, культура господарювання, корпоративна культура тощо (зі своїми специфічними рисами). Так, підприємницьку культуру можна розглядати як успішне виконання підприємницької діяльності з урахуванням традицій і цінностей суспільства.

Економічну культуру можна розмежувати за різними критеріями. Водночас об'єднуючою для різних видів економічної культури є її спрямованість на людину, що відповідає ідеології ціннісно-орієнтованої економіки. Рівень економічного розвитку суспільства значною мірою обумовлюється рівнем його економічної культури. Вітчизняна економічна культура потребує всебічного розвитку. Одним із вагомих засобів її формування є економічне виховання. Таке виховання має базуватись на імплементації в економічну свідомість українського соціуму таких загальнолюдських цінностей, як моральність, добродісність, освіченість, кожна з яких має своє важливе гуманізаційне наповнення.

Список літератури:

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва : Прогресс, 1982. 455 с.
2. Kosovych B. Humanistic values as an integral component of the economy of the third millennium. Copyright Podkarpacka Szkoła Wyższa im. bl. ks. Władysława Findysza w Jasle. Zeszyty naukowe. Jasło : Lider, 2014. Zeszyt 11. P. 218–224.
3. Портер М.Е. Настанови, цінності, вірування і мікроекономіка добробуту. *Незалежний культурний часопис «і»*. 2008. № 53. С. 8.
4. Філософія права : навчальний посібник / за заг. ред. О.Г. Данільяна. Київ : Хрінком Інтер, 2002. 272 с.
5. Аристотель. Нікомахова етика. Київ : Аквілон. Плюс, 2002. 479 с.
6. Косович Б.І. Детермінація культури підприємництва. *Культура управління в системі розвитку економіки України* : збірник тез науково-практичної конференції ЛНУ ім. Івана Франка. Львів : Сполон, 2013. С. 71–74.
7. Баттерворс Е. Духовна економіка. Принципи та процес справжнього добробуту. Львів : ГО ЦДЗ «АРАТА», 2011. 96 с.
8. Сковорода Г.С. Життя Григорія Сковороди. Повне зібрання творів : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 2. 576 с.
9. Святий Августин. Сповідь / пер. з латини Ю.М. Мушак. Київ : Основи, 1996. 319 с.
10. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості : національна доповідь / кер. авт. колективу Е.М. Лібанова. Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. 412 с.

References:

1. Shumpeter Y. (1982) *Teoriya ekonomycheskoho rozvytytia* [Theory of economic development]. M. : Prohress, 455 s. [in Russian].
 2. Kosovych B. (2014) “Humanistic values as an integral component of the economy of the third millennium”. Copyright Podkarpacka Szkoła Wyższa im. bl. ks. Władysława Findysza w Jasle. *Zeszyty naukowe*. Jasło : Lider. Zeszyt 11. P. 218–224. [in English]
 3. Maikl E. Porter. (2008) *Nastanovy, tsinnosti, viruvannia i mikroekonomika dobrobutu* [Guidelines, values, beliefs and the microeconomics of well-being]. *Nezalezhnyi kulturnyi chasopys “i”*, no. 53. S. 8. [in Ukrainian]
 4. Danilian O.H. (ed.) (2002). *Filosofia prava* [Philosophy of law] : navch. posibnyk. Kyiv : Khrinkom Inter, 272 s. [in Ukrainian]
 5. Arystotel. (2002) *Nikomakhova etyka* [Nicomachean ethics]. Kyiv : Akvilon. Plus, 479 s. [in Ukrainian]
 6. Kosovych B.I. (2013) *Determinatsiia kultury pidpriemnytstva* [Determination of business culture]. *Zbirnyk tez naukovo-praktychnoi konferentsii LNU im. Ivana Franka “Kultura upravlinnia v systemi rozvytku ekonomiky Ukrainy”*. Lviv : Spolom, p. 71–74. [in Ukrainian]
 7. Erik Battervors (2011) *Dukhovna ekonomika. Pryntsypy ta protses spravzhnoho dobrobutu* [Spiritual economy. Principles and process of true well-being]. Lviv : HO TsDZ “ARATA”, 96 s. [in Ukrainian]
 8. Skovoroda H.S. (1973) *Zhyttia Hryhoriia Skovorody* [The life of Hryhoriia Skovorody]. *Povne zibrannia tvoriv: u 2 t.* Kyiv : Naukova dumka. T. 2. 576 s.
 9. Sviaty Avhustyn. (1996) “Spovid” [Confession] / Per. z latyny Yu.M. Mushak. Kyiv : Osnovy, 319 s. [in Ukrainian]
 10. Libanova E.M. (2012) *Stalyi liudskyi rozvytok: zabezpechennia spravedlyvosti: Natsionalna dopovid* [Sustainable Human Development: Ensuring Justice: A National Report]. *Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy*. Uman: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Vizavi”, 412 s. [in Ukrainian]
-

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-10>
УДК 336.1

Роменська К.М.

кандидат економічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

Romenska Kateryna

University of Customs and Finance

ГЕНДЕРНО-ОРИЄНТОВАНЕ ТА ІНКЛЮЗИВНЕ УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМИ КОШТАМИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

GENDER-RESPONSIVE AND INCLUSIVE BUDGETING IN HEALTHCARE OF UKRAINE

У статті наголошено на необхідності інтеграції гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами в бюджетний процес України. Розмежовано поняття гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами. Проведено оцінювання видаткової частини Державного бюджету України та видатків Державного бюджету України на охорону здоров'я. Визначено умови переходу на середньострокову перспективу управління бюджетами та реформування системи охорони здоров'я як сприятливі умови для інтеграції елементів гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами у сфері охорони здоров'я. Виявлено окремі гендерно-чутливі та інклюзивні потреби, що особливо загострились за умов пандемії COVID-19, в галузі охорони здоров'я та в інших сферах для своєчасного реагування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на задоволення цих потреб.

Ключові слова: гендерно-орієнтоване бюджетування, інклюзивне бюджетування, управління бюджетними коштами, видатки бюджету на охорону здоров'я, бюджетний процес.

В статье сделан акцент на необходимости интеграции гендерно-ориентированного и инклюзивного управления бюджетными средствами в бюджетный процесс Украины. Разграничены понятия гендерно-ориентированного и инклюзивного управления бюджетными средствами. Проведено оценивание расходной части Государственного бюджета Украины и расходов Государственного бюджета Украины на здравоохранение. Определены условия перехода на среднесрочную перспективу управления бюджетами и реформирования системы здравоохранения как благоприятные условия для интеграции элементов гендерно-ориентированного и инклюзивного управления бюджетными средствами в сферу здравоохранения. Выявлены отдельные гендерно-чувствительные и инклюзивные потребности, которые особенно обострились в условиях пандемии COVID-19, в области здравоохранения и в других сферах для своевременного реагирования органов государственной власти и органов местного самоуправления на удовлетворение этих потребностей.

Ключевые слова: гендерно-ориентированное бюджетирование, инклюзивное бюджетирование, управление бюджетными средствами, расходы бюджета на здравоохранение, бюджетный процесс.

The necessity of integration the elements of gender-responsive and inclusive budgeting both in the field of health-care and in the budget process of Ukraine was emphasized. Gender-sensitive budgeting is important for gender equity and in combination with inclusive budgeting ensures budget equity for users of budget services in any area. Nowadays the healthcare system is being transformed. The transformation of the health care system of Ukraine under the conditions of the medium-term perspective of budget management are the most favorable for the introduction the elements of gender-responsive budgeting and inclusive budgeting in the budget process of Ukraine. And in the conditions of the COVID-19 pandemic gender-responsive and inclusive budgeting are becoming integral tools for reducing incidence rate and overcoming the effects of the crisis. The expenditure part of the State Budget of Ukraine and the expenditures of the State Budget of Ukraine for health care have been estimated. Some gender-sensitive and inclusive needs have been identified, which have been particularly acute in the context of the COVID-19 pandemic, in the field

of healthcare and other areas for the timely response of public authorities and local governments to meet these needs. The research is designed to develop theoretical provisions and practical recommendations for the integration the elements of gender-oriented and inclusive management of budget funds in the health care during the budget process of Ukraine. The complex of steps and stages of integration the elements of gender-oriented and inclusive budgeting into the healthcare sector and in the budget process of Ukraine as a whole has been identified, which will also accelerate overcoming the effects of COVID-19 through its impact on gender and inclusive equality in the regions and country as a whole and is designed to ensure the effectiveness of planning and efficient of using the budget funds, taking into account gender and inclusive issues. That is why the modern system of budget management should be gender-sensitive and focused on supporting inclusive segments of the population.

Key words: *gender-responsive budgeting, inclusive budgeting, management of budget resources, budget expenditures on health care, budget process.*

Постановка проблеми. Гендерно-орієнтоване та інклюзивне управління бюджетними коштами сьогодні є особливо важливим для сталого відновлення сфери охорони здоров'я як України, так і інших країн світу, що намагаються одужати від COVID-19 шляхом побудови стійкого суспільства. Криза COVID-19 по-різному впливає на чоловіків та жінок через можливі втрати роботи внаслідок пандемії (у багатьох країнах світу фахівці жіночої статі втрачають роботу швидше, ніж чоловічої), а також через гендерні відмінності роботи на різних посадах, що наражає жінок на більший ризик зараження (особливо у сфері охорони здоров'я, де більшість медичного персоналу складають жінки). Саме тому сучасна система управління бюджетними потоками має бути гендерно-чутливою та орієнтованою на підтримку інклюзивних верств населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням гендерно-орієнтованого та інклюзивного бюджетування в бюджетному процесі України приділяли увагу Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій, О. Остапчук, О. Цюпа [4] та інші вчені. Проте за умов кризи COVID-19, що приводить до захворюваності чоловіків, жінок та вразливих верств населення, у подальшому посилюється необхідність врахування гендерних та інклюзивних аспектів під час прийняття рішень з питань бюджету, тому необхідним є подальший пошук напрямів та можливостей інтеграції елементів гендерно-орієнтованого та інклюзивного бюджетування як у сферу охорони здоров'я, так і загалом у бюджетний процес України.

Мета статті полягає у розробленні теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо інтеграції елементів гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами у сферу охорони здоров'я та в бюджетний процес України.

Виклад основного матеріалу. Поняття гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами є тотожними через важливість і схожість соціальних результатів, отриманих внаслідок застосування певних інструментів бюджетування. Проте ці поняття варто розмежовувати через відмінності в їх тлумаченні. Гендерно-орієнтоване бюджетування – це управління бюджетними потоками, що працює для всіх жінок та чоловіків, дівчат та хлопчиків і покликане забезпечувати рівноправний розподіл бюджетних ресурсів. Інклюзивне бюджетування – це управління бюджетними потоками, що сприяє рівним можливостям для всіх верств населення, включаючи людей похилого віку, інвалідів, осіб з особливими потребами тощо.

Гендерно-чутливе складання бюджету має велике значення для гендерної справедливості, а в сукупності з інклюзивним бюджетуванням забезпечує бюджетну справедливість для користувачів бюджетних послуг у будь-якій сфері. Розглядаючи сферу охорони здоров'я, маємо відзначити, що її фінансове забезпечення здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до статті 87 Бюджетного кодексу України та місцевих бюджетів України, а саме обласних бюджетів згідно зі статтею 90 та бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад відповідно до статті 89 Бюджетного кодексу України. Основоположним принципом фінансування сфери охорони здоров'я України є принцип субсидіарності, за якого розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання публічних послуг до їх безпосереднього споживача [1].

Сьогодні в Україні відбувається трансформація системи охорони здоров'я після схвалення Урядом Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я. Це рішення сприятиме забезпеченню громадянам України доступу до гідного європейської держави рівня медичного обслуговування шляхом переходу системи охорони здоров'я України до фінансування на основі моделі обов'язкового державного медичного страхування громадян з використанням для цього коштів, акумульованих у державному бюджеті України та місцевих бюджетах України. Нова модель фінансування охорони здоров'я включатиме впровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги, створення єдиного національного замовника медичних послуг, автономізацію постачальників медичної допомоги, нові методи оплати та нову систему управління якістю послуг [2].

На рис. 1 продемонстровано обсяги видатків Державного бюджету України та видатків на охорону здоров'я, а також темпи їх приросту упродовж 2016–2020 рр. Позитивними наслідками трансформації сфери охорони здоров'я України є зростання видатків на охорону здоров'я на 71% у 2019 р. та 224% у 2020 р. за зростання видаткової частини бюджету на 9% у 2016 р. та 19% у 2020 р. Зростання видатків у 2020 р. на 224% порівняно з 2019 р. пов'язано

з тим, що з 1 квітня 2020 р. видатки на оплату медичних послуг, що надавались комунальними закладами охорони здоров'я, здійснювалися з державного бюджету за програмою медичних гарантій (до 1 квітня 2020 р. місцевим бюджетом надавалась медична субвенція).

Також варто відзначити зростання частки видатків на охорону здоров'я у видатках Державного бюджету України з 2% у 2016 р. до майже 10% у 2020 р., що є позитивним сигналом, адже рівень витрат на охорону здоров'я є важливим соціальним показником для забезпечення добробуту та якості життя населення.

Трансформація системи охорони здоров'я України за умов переорієнтації на середньострокову перспективу управління бюджетами є найбільш сприятливою для впровадження елементів гендерно-орієнтованого та інклюзивного бюджетування в бюджетний процес України, а за умов пандемії COVID-19 гендерно-орієнтоване та інклюзивне бюджетування стають невід'ємними інструментами для зниження рівня захворюваності та подолання наслідків кризи. Досвід розвинених європейських країн свідчить про те, що для зосередження на гендерній та інклюзивній орієнтованості бюджетного процесу України необхідно здійснити певні кроки [8].

Першим кроком є необхідність підготовки звітності щодо наявності гендерних та інклю-

Рис. 1. Обсяги видатків Державного бюджету України та видатків на охорону здоров'я у 2016–2020 рр.

Джерело: складено за даними Міністерства фінансів України [3]

живних проблем, які можна буде вирішити за рахунок бюджетних коштів. На цьому етапі необхідно провести гендерний аналіз та аналіз інклюзивних проблем із виявленням найбільш значущих та суттєвих.

Другим кроком є проведення оцінювання впливу бюджетної політики на вирішення гендерних та інклюзивних проблем. Цей етап передбачає оцінку видатків Державного бюджету України та місцевих бюджетів України на охорону здоров'я та їх вплив на стать, норми та ролі у суспільстві різних верств населення.

Третім кроком є застосування інструментів системи управління бюджетом із включенням гендерної та інклюзивної інформації до бюджетних пропозицій. Цей етап передбачає перетворення Державного бюджету України та місцевих бюджетів України на такі, що забезпечують виконання зобов'язань щодо гендерної рівності та інклюзії.

Четвертим кроком є проведення оцінювання та моніторингу впливу гендерного та інклюзивного впливу на бюджетну політику. Оцінка зворотного впливу призначена для того, щоби показати, як різні верстви населення та врахування їх особливих потреб у сфері охорони здоров'я можуть впливати на бюджетний процес на його різних етапах.

П'ятим кроком є застосування необхідних законодавчих змін для вирішення проблем гендерної рівності та розвитку інклюзивного бюджетування [6]. На цьому етапі передбачається допомога тим урядовим групам, які розробляють стратегії у галузі охорони здоров'я, а також продумування заходів, яких необхідно вжити на кожному етапі бюджетного процесу на державному та місцевому рівнях для просування гендерно-орієнтованого та інклюзивного бюджетування та покращення функціонування цієї сфери.

Із настанням пандемії COVID-19 її наслідки поширились за межі кризи у сфері охорони здоров'я, кидаючи виклик справедливому та ефективному використанню бюджетних коштів не лише на медичну, але й на соціальну допомогу, усунення нерівностей в різних сферах економіки, регіональному розвитку, громадському житті. Глобальний економічний спад внаслідок пандемії виразився у масовому безробітті, скороченні темпів росту валового внутрішнього продукту (ВВП), кризі ліквідності та боргів,

зростанні рівня бідності. Соціальними наслідками, що зумовили здійснення бюджетних витрат, стали зростання рівня допомоги по безробіттю, допомоги малозабезпеченим сім'ям, допомоги постраждалим від домашнього насильства. Саме тому за кризових умов органи державної влади та місцевого самоврядування мають своєчасно реагувати на події, що відбуваються в економіці і суспільстві та інтегрувати елементи гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами у сферу охорони здоров'я та в бюджетний процес України.

Першим етапом для інтегрування елементів гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами у сферу охорони здоров'я та в бюджетний процес України є запровадження обов'язкового навчання гендерному аналізу для державних службовців. Проведення гендерного аналізу і оцінювання, регулярне оновлення даних по окремих регіонах, галузях, сферах та країні загалом про поточний стан жінок та чоловіків, їх чисельність, вік, зайнятість, доходи, соціальний стан тощо дасть змогу за умов настання надзвичайних подій швидко проводити оцінювання потреб та виявлення груп ризику, оскільки відсутність даних та їх необхідне збирання займають багато часу, а це може перешкоджати швидкості прийняття рішень з питань бюджету та мобілізації необхідних зусиль для своєчасного реагування на події з боку державного та місцевого уряду.

Другим етапом є класифікація подій як гендерно-чутливих або нейтральних та класифікація видатків бюджету на ті, що є гендерно-орієнтованими, і ті що такими не є, проте мають важливі гендерні наслідки. У табл. 1 класифіковано окремі потреби у сфері охорони здоров'я як гендерно-чутливі заходи, що загострились за умов пандемії COVID-19, та наведено приклад реагування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на задоволення цих потреб.

Управління бюджетними ресурсами у сфері охорони здоров'я з урахуванням гендерної та інклюзивної проблематики може бути використано для спрямування уваги на ті верстви населення, які найбільше її потребують, і на тих осіб, хто перебуває в неблагополучному становищі за статтю, економічним статусом, місцем розташування та іншими характеристиками.

Таблиця 1

Класифікація окремих гендерно-чутливих потреб у сфері охорони здоров'я, що загострились за умов пандемії COVID-19

Гендерно-чутливі потреби у сфері охорони здоров'я	Реакція органів державної влади та органів місцевого самоврядування
Медичний персонал	Забезпечення медичних працівників жінок та чоловіків засобами індивідуального захисту відповідно до їх статі для зручного та безпечного здійснення покладених обов'язків.
Захворюваність	Фінансове забезпечення заходів щодо виявлення традиційно «жіночих» та «чоловічих» захворювань, а також соціально-економічних та культурних чинників, що приводять до настання хвороб, та упередження випадків їх настання.
Репродуктивне здоров'я	Фінансове забезпечення заходів щодо розширення наявних варіантів лікування від COVID-19 та інших хвороб за одночасного збереження репродуктивного здоров'я жінок і чоловіків.
Ментальне здоров'я	Фінансове забезпечення заходів щодо покращення стану психічного здоров'я чоловіків і жінок, зумовлених настанням стресових та надзвичайних подій в економіці, політиці, що впливають на соціум та є фактором якості життя, суспільного добробуту в країні.
Відновлення здоров'я для осіб, що хворіли на COVID-19	Фінансове забезпечення підтримки та відновлення здоров'я чоловіків та жінок внаслідок хвороби на COVID-19 задля запобігання випадкам ускладнень.
Домашнє насильство	Фінансове забезпечення заходів, пов'язаних із упередження настання випадків домашнього насильства.

Таблиця 2

Класифікація окремих гендерно-чутливих та інклюзивних потреб, що загострились за умов пандемії COVID-19 в різних сферах

Гендерно-чутливі та інклюзивні потреби	Реакція органів державної влади та органів місцевого самоврядування
Економічна безпека жінок-підприємців	Фінансова підтримка жінок-підприємців у вигляді надання грошової допомоги та/або грантів.
Виправлення непомітності оплачуваної та неоплачуваної роботи	Фінансове забезпечення оплати роботи та послуг по догляду за дітьми, людьми похилого віку або інвалідами.
Ризик неефективного та нецільового використання бюджетних коштів	Посилення контролю за цільовим, ефективним використанням бюджетних коштів за умов швидких процесів прийняття рішень під час пандемії. Забезпечення перерозподілу бюджетних ресурсів, якщо вони неефективно використовуються і не забезпечують бажаних результатів, включаючи гендерну рівність.
Доступ до інформації	Забезпечення своєчасного складання та оприлюднення прозорої бюджетної звітності, бажано з показниками оцінювання ефективності впливу витрат, спрямованих на забезпечення гендерної рівності, на результати.
Доступ до високоякісної медичної допомоги	Фінансове забезпечення медичної допомоги для всіх верств населення з обов'язковим контролем за досягненням показників якості використання бюджетних коштів.
Доступ до освіти та навичок	Фінансове забезпечення розвитку освіти для всіх верств населення.
Доступ до якісної питної води	Фінансове забезпечення заходів із забезпечення населення якісно очищеною питною водою.
Можливості «адекватних засобів до існування» через роботу для всіх тих, хто є працездатним	Забезпечення працевлаштованості працездатного населення, в тому числі осіб із особливими потребами.
Захист людей похилого віку, інвалідів, малозабезпечених громадян	Фінансове забезпечення людей похилого віку, інвалідів, малозабезпечених громадян.
Оснащення інклюзивно-ресурсних центрів	Фінансове забезпечення функціонування, обладнання та розширення переліку послуг інклюзивно-ресурсних центрів.
Дотримання принципу інклюзивності	Фінансове забезпечення облаштування вулиць, громадських місць та просторів, пристосованих під осіб з інклюзивними потребами.

У табл. 2 наведено окремі гендерно-чутливі та інклюзивні потреби, що також загострились за умов пандемії COVID-19 в інших сферах, та наведено приклад реагування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на задоволення цих потреб. Після класифікації потреб як гендерно-чутливих або нейтральних та визначення гендерно-орієнтованих напрямів використання бюджетних коштів наступним етапом є застосування інструментів та методів для кількісного оцінювання та аналізу впливу бюджету на гендерну рівність.

Четвертим етапом є передбачення достатнього фінансового забезпечення або переорієнтація витрат бюджету для запобігання чи своєчасного реагування на потреби жінок та чоловіків.

П'ятим етапом є здійснення обґрунтованого розподілу бюджетних коштів на виконання бюджетних програм, включаючи соціальний захист населення і охорону здоров'я, які є життєво важливими для відновлення гендерної проблематики.

Шостим етапом є складання звітності про виконання гендерних бюджетів із приверненням уваги до подальшої важливості підтримки та необхідності планування заходів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності [7].

Висновки. Інтеграція гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами в бюджетний процес України є важли-

вою та необхідною умовою для подолання наслідків кризи, подальшого сталого розвитку та відновлення. Умови переходу на середньострокову перспективу управління бюджетами, трансформація та реформування системи охорони здоров'я є найбільш сприятливими для інтеграції елементів гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами у сфері охорони здоров'я. Особливо за кризових умов COVID-19 органи державної влади та місцевого самоврядування мають своєчасно реагувати на події, що відбуваються в економіці і суспільстві та інтегрувати елементи гендерно-орієнтованого та інклюзивного управління бюджетними коштами у сферу охорони здоров'я та в бюджетний процес України. Одним із таких прикладів є виявлення гендерно-чутливих та інклюзивних потреб, що особливо загострились за умов пандемії COVID-19, в галузі охорони здоров'я та в інших сферах для своєчасного реагування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на задоволення цих потреб.

Здійснення комплексу перелічених кроків та етапів також сприятиме прискоренню подолання наслідків COVID-19 через його вплив на гендерну та інклюзивну рівність у регіонах та країні загалом, а також покликане забезпечити результативність планування та ефективність використання бюджетних коштів з урахуванням гендерної та інклюзивної проблематики.

Список літератури:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1013-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249626689>.
3. Бюджет України 2020 : статистичний збірник. URL: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.
4. Гендерно орієнтований підхід у бюджетному процесі : практичний посібник / Т. Іваніна, О. Кисельова, М. Колодій, О. Остапчук, О. Цюпа. Київ : Віваріо, 2020. 88 с.
5. Лисяк Л., Качула С., Абдін А. Роль видатків місцевих бюджетів України на охорону здоров'я в умовах децентралізації. *Економічний вісник університету*. 2020. № 46. С. 144–152. DOI: 10.31470/2306-546X-2020-46-144-153.
6. Who benefits from public spending? Gender responsive budget policies support inclusive societies. URL: <https://blogs.worldbank.org/governance/who-benefits-public-spending-gender-responsive-budget-policies-support-inclusive>.
7. Khan Z., Gifford K. COVID-19 and fiscal policy: Applying gender-responsive budgeting in support and recovery. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/03/policy-brief-covid-19-and-fiscal-policy>.
8. Downes R., Trapp L. Nicol S. Gender Budgeting in OECD countries. *OECD Journal on Budgeting*. 2016. Vol. 3. URL: <https://www.oecd.org/gender/Gender-Budgeting-in-OECD-countries.pdf>.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010). *Biudzhetniyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI* [Budget code of Ukraine. The law of Ukraine from July 08, 2010 № 2456-VI]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed 13 October 2021).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016). *Pro shvalennja Konceptii reformi finansuvannja sistemi ohoroni zdorov'ja. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukraini vid 30.11.2016 № 1013-p.* [About the approval of the Concept of health care financing reform. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from November 30, 2016. № 1013-p]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249626689> (accessed 13 October, 2021).

3. Ministry of Finance of Ukraine (2021). Bjudzhet Ukraini: statistichnij zbirnik [Budget of Ukraine: statistical digest], Kyiv, MFU, 298. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik> (accessed 13 October, 2021).
4. Ivanina T., Kiseleva O., Kolodij M., Ostapchuk O., Tsupa O. (2020) Genderno orientovaniy pidhid u bjudzhetnomu procesi. Praktichnij posibnik [Gender-responsive budgeting in the budget process. Practical guide]. Kyiv, Vivario, 88 p. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/download/page/3310> (accessed 11 October, 2021).
5. Lisjak L., Kachula S. & Abdin A. (2020). Rol' vidatkiv miscevih bjudzhetiv Ukraini na ohoronu zdorov'ja v umovah decentralizacii [The role of the local budget's funds of Ukraine to the healthcare in the context of decentralization]. *Ekonomichnij visnik universitetu*, 46, pp. 144–152. DOI: 10.31470/2306-546X-2020-46-144-153 (accessed 11 October, 2021).
6. The World bank blog. (2021). *Who benefits from public spending? Gender responsive budget policies support inclusive societies*. Available at: <https://blogs.worldbank.org/governance/who-benefits-public-spending-gender-responsive-budget-policies-support-inclusive> (accessed 11 October, 2021).
7. Khan Z., Gifford K. (2021) *COVID-19 and fiscal policy: Applying gender-responsive budgeting in support and recovery*. Available at: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/03/policy-brief-covid-19-and-fiscal-policy> (accessed 11 October, 2021).
8. Downes R., Trapp L., Nicol S. (2016). *Gender Budgeting in OECD countries. OECD Journal on Budgeting. Volume 2016/3*. Available at: <https://www.oecd.org/gender/Gender-Budgeting-in-OECD-countries.pdf> (accessed 13 October, 2021).

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-11>

УДК 657

Єлісєєва О.К.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри статистики, обліку
та економічної інформатики,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4907-5700>

Вакульчик О.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування,
Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3229-9783>

Yeliseyeva Oxana

Oles Honchar Dnipro National University

Vakulchuk Olena

University of Customs and Finance

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ І АУДИТУ ГОТОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ ЗБУТУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND AUDIT OF FINISHED PRODUCTS AND ITS SALES AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

У статті проведено аналіз сучасного стану українського та світового нафтового ринку. Узагальнено сукупність теоретичних, організаційних та методичних засад обліку та аудиту з'ясування методичних аспектів обліку і аудиту готової продукції та її збуту. Досліджено організацію обліку та аудиту готової продукції, визначено напрями удосконалення обліку і аудиту готової продукції та процесу її збуту на АТ «Укртранснафта». Запропоновано загальний план для проведення аудиту готової продукції та її збуту на промисловому підприємстві АТ «Укртранснафта». Застосовано методи мережевого моделювання для оптимізації процесу аудиторської перевірки обліку готової продукції та її збуту. Для внутрішнього користування на АТ «Укртранснафта» запропоновано вдосконалити аналітичний облік до рахунків 26 «Готова продукція» та 70 «Доходи від реалізації», рекомендовано до цих рахунків відкривати рахунки третього та четвертого порядку для відображення інформації за видом готової продукції та напрямом її збуту (всередині країни або транзит нафти; кінцевим споживачам або підприємствам). Узагальнено основні трансформаційні користування, що можуть виникнути залежно від особливостей окремих характеристик готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта».

Ключові слова: нафтовий ринок, аналітичний облік, аудит, готова продукція, збут, мережеве моделювання, графік Ганту.

В статье проведен анализ современного состояния украинского и мирового нефтяного рынка. Обобщена совокупность теоретических, организационных и методических основ учета и аудита выяснения методических аспектов учета и аудита готовой продукции и ее сбыта. Исследована организация учета и аудита готовой продукции, определены направления усовершенствования учета и аудита готовой продукции и процесса ее сбыта на АО «Укртранснефть». Предложен общий план для проведения аудита готовой продукции и ее сбыта на промышленном предприятии АО «Укртранснефть». Применены методы сетевого моделирования для оптимизации процесса аудиторской проверки учета готовой продукции и ее сбыта. Для внутреннего пользования на АО «Укртранснефть» предложено усовершенствовать аналитический учет к счетам

26 «Готовая продукция» и 70 «Доходы от реализации», рекомендовано к этим счетам открывать счета третьего и четвертого порядка для отображения информации по виду готовой продукции и направлению ее сбыта (внутри страны или транзит нефти; конечным потребителям или предприятиям). Обобщены основные трансформационные корректировки, которые могут возникнуть в зависимости от особенностей отдельных характеристик готовой продукции и ее сбыта на АО «Укртранснефть».

Ключевые слова: нефтяной рынок, аналитический учет, аудит, готовая продукция, сбыт, сетевое моделирование, график Ганта.

The article analyzes the current state of the Ukrainian and world oil markets. The set of theoretical, organizational and methodological principles of accounting and auditing is clarified to clarify the methodological aspects of accounting and auditing of finished products and their sales. The organization of accounting and auditing of finished products is studied, the directions of improvement of accounting and auditing of finished products and the process of its sale at JSC "Ukrtransnafta" is determined. The analysis of financial and economic indicators of the enterprise showed that almost all indicators of the asset balance of JSC "Ukrtransnafta" during 2019–2020 have positive dynamics. Only the depreciation of fixed assets decreased by 9.8% (due to the purchase of new equipment), other current assets – by 24.5%, long-term receivables – by 19.67% and prepaid expenses – by 61.6 %. During 2020 other non-current assets increased the most – by 422%, other current receivables increased by 300%, Cash and cash equivalents increased by 234%. Analysis of the structure of the balance sheet asset showed that non-current assets in 2019 amounted to 74.5%, and in 2020 – 81.6%, so non-current assets are the main assets of JSC "Ukrtransnafta", among which fixed assets are 78.7% in 2019 and 81% in 2020, unfinished capital investments 19.9% in 2019 and 17.8% in 2020. During 2020 other long-term liabilities have undergone the greatest changes. They increased by 400%. Current accounts payable on advances increased by 204%, current income tax liabilities increased by 148%, current liabilities for goods, works and services increased by 110%. Negative dynamics was present in the following indicators: current liabilities in: insurance settlements – decreased by 17.9%, other current liabilities decreased by 16%. A study of the structure of liabilities of the balance sheet showed that the main share of liabilities is equity, in addition, its volume continues to grow: in 2019 equity is 83.2% of the balance sheet currency in 2020 – was already 85.9%. Long-term and current liabilities in 2018 was a little more than 8%, but in 2020. Great Danes increased to 9.5% and short-term decreased to 4.5%. Among equity, the main share in the structure is occupied by Capital in revaluations – 66.3% in 2019 and 62.8% in 2020, on the second position is additional capital – 21.3% in 2019 and 19% in 2020, on the third – retained earnings: 7% in 2019 and 13.4% in 2020. Indicators of net income and cost of goods in general increased during the study period from 2016 to 2020. Among the revenues of JSC "Ukrtransnafta" the main share falls on the income from the sale of goods and services, which averages 78% in recent years. Also quite a significant share of income of JSC "Ukrtransnafta" falls on other operating income, which on average for the period 2016–2019 is 14%, and 2020 – 21%. Analysis of the dynamics of other operating income showed that they grew the most in 2017 (almost 40 times), significantly increased in 2014 (138%) and in 2016 (90%). For internal use, "Ukrtransnafta" JSC proposed to improve analytical accounting for accounts 26 "Finished goods" and 70 "Sales income", it is recommended to open third and fourth order accounts to these accounts to display information on the type of finished product and its sales. The main transformational adjustments that may occur depending on the characteristics of individual characteristics of finished products and their sales at JSC "Ukrtransnafta" are summarized. Improvement of accounting and audit of finished products and their sales of JSC "Ukrtransnafta" was carried out on the basis of network modeling of finished products and their sales at JSC "Ukrtransnafta", as a result of which it was found that the duration of audit of finished products and its sales JSC "Ukrtransnafta" is 21 days, it requires 2 auditors. The efficiency ratio of auditors' working time will be 50%. After the optimization of the location in time of the audit, it amounted to 58.93%, i.e. increased by 8.93% compared to the original version.

Key words: oil market, analytical accounting, audit, finished products, sales, network modeling, Gantt chart.

Постановка проблеми. Облік і аудит готової продукції та її збуту на промисловому підприємстві є і надалі залишатиметься однією з найважливіших функцій управління підприємством, котра формує необхідну для його ефективності та досягнення поставлених цілей інформацію.

Від правильності обліку і аудиту готової продукції та її збуту залежить обсяг отриманого підприємства, а також рівень податків і, відповідно, наповненість бюджету держави, тому

необхідно вивчати особливості обліку і аудиту готової продукції та її збуту на промисловому підприємстві згідно з Національними стандартами бухгалтерського обліку.

Своєчасний, повний і правильний облік і аудит готової продукції та її збуту на промисловому підприємстві сприяє забезпеченню підприємств коштами та приводить до підвищення суспільної корисності виробленого продукту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемні питання організації обліку і аудиту готової продукції та її збуту розглянуто в працях таких учених, як А.М. Герасимович, В.І. Єфіменко, Ф.Ф. Бутинець, В.Г. Лінник, С.Ф. Голов, В.М. Пархоменко, І.В. Жиглей, М.В. Кужельний, В.В. Сопко, В.М. Мурашко, Л.К. Сук, І.І. Пилипенко, В.Я. Савченко. Однак частка важливих проблем обліку і аудит готової продукції та її збуту на промисловому підприємстві залишилася не розглянутою.

Готова продукція являє собою завершальний результат процесу виробництва. Різні автори та джерела пропонують різні формулювання визначення терміна «готова продукція».

Так, у праці [1] автор дає таке трактує терміна «готова продукція»: результат закінченого виробничого процесу підприємства, матеріалізований у вигляді вироблених виробів, виконаних робіт і наданих послуг силами основного чи допоміжного виробництва. Ф.Ф. Бутинець готовою продукцією вважає таку, яка повністю закінчена обробленням, укомплектована, пройшла необхідні випробування (перевірки), відповідає чинним стандартам або затвердженим технічним умовам (має сертифікат чи інший документ, що засвідчує її якість), прийнята відділом технічного контролю підприємства та здана на склад або прийнята замовником (якщо готова продукція здається на місці) відповідно до затвердженого порядку її приймання (оформлена встановленими здавальними документами) [2]. В іншій праці науковці під готовою продукцією розуміють продукцію, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом [3]. В.В. Сопко надає своє трактування цього терміна: «готова продукція – це виріб (або напівфабрикат), послуга, робота, що пройшли всі стадії технологічної обробки на цьому підприємстві, відповідають затвердженим стандартам або умовам договору, прийняті технічним контролем підприємства і здані на склад або замовникові – покупцеві згідно з чинним порядком прийняття продукції» [4, с. 383]. Ще один український учений Р.Л. Хом'як описує готову продукцію промислового виробництва як конкретні вироби, що пройшли всі стадії технологічної обробки на цьому підприємстві,

відповідають встановленим стандартам чи технічним умовам, прийняті відділом технічного контролю і здані на склад або безпосередньо замовнику [5, с. 144].

Отже, готову продукцію можна розглядати як кінцевий результат промислового виробництва у матеріальній формі. Цей результат має бути повністю закінченим по всіх стадіях технологічного циклу, відповідати технічним умовам та стандартам якості.

Збутова діяльність промислового підприємства – це передача готової продукції покупцям шляхом купівлі-продажу за укладеними угодами. В результаті цього промислове підприємство отримує виручку (дохід від продажу).

Як правило, обсяг виручки більший за обсяг витрат на виробництво і реалізацію продукції. Ця різниця належить до категорії чистого доходу. Якщо перша умова не виконується (обсяг виручки менший за обсяг витрат на виробництво і реалізацію), то підприємство не отримує прибутку та зазнає збитків.

Прибуток промислового підприємства набуває грошової форми в процесі реалізації. Саме збутова діяльність забезпечує розширення і відновлення промислового виробництва [6].

Отже, процес збуту готової продукції промислового підприємства – це сукупність господарських операцій з продажу товарної продукції кінцевим споживачам [7].

Задачами бухгалтерського обліку процесу збуту готової продукції є такі [8]:

- поточне оцінювання та облік руху готової продукції;
- облік витрат на збут;
- визначення собівартості реалізованої продукції;
- визначення загального обсягу виробництва та реалізації продукції;
- визначення продажної вартості продукції, що реалізується;
- повне документування операцій з випуску готової продукції та її продажу;
- проведення розрахунків з покупцями та замовниками;
- визначення фінансового результату від реалізації.

З'ясовано, що саме готова продукція є основним матеріальним результатом діяльності підприємства, а її збут забезпечує формування виторгу – основних надходжень від збутової ді-

яльності, а також посідає ключове місце у формуванні прибутку промислового підприємства.

Мета статті полягає у дослідженні та узагальненні теоретико-методологічних питань аналізу, обліку і аудиту готової продукції та збуту на промисловому підприємстві, а також визначенні напрямів удосконалення обліку і аудиту готової продукції

Виклад основного матеріалу. Ринок нафти є залежним від політичної сфери та міжнародних відносин. Для нього характерні досить різкі коливання те несподівані зміни тенденцій, що виникають достатньо раптово. Особливість ринку нафти полягає в тому, що для України він фактично не існує на відокремленому національному рівні, а існує лише як частина міжнародного ринку нафти. Хоча Україна має власні резерви нафти та займається її видобутком, можливості видобутку нафти в Україні набагато нижчі, ніж обсяг її споживання.

Останнім таким явищем стала енергетична криза, спровокована Китаєм восени 2021 р. (КНР значною мірою відмовилась від використання вугілля, що привело до різкого підвищення попиту на газ та нафту). Якщо з 2015–2016 рр. загалом світовий ринок нафти характеризувався зниженням цін, то протягом останнього місяця наявні зворотні тенденції [9].

Виокремити в чистому вигляді вплив кризи світового нафтового ринку на розвиток глобальної та української економік практично неможливо через поєднання цієї кризи з глобальною економічною кризою, спричиненою пандемією COVID-19.

За даними Світового банку та ОПЕК, попит на нафту у 2018 р. виріс на 1,3 млн. барелів на добу, а саме до 94,5 млн. барелів. Значне зростання показали країни ОЕСР, додавши 0,37 млн. барелів. Така ж тенденція наявна у Китаї та Індії, адже кожна країна збільшила споживання на 0,29 млн. барелів на добу.

За підсумками 2019 р., рівень споживання нафти в Україні склав 200 тис. б/д (барелів на добу). У 2020 р. в Україні обсяг споживання нафтопродуктів виріс до 10,86 млн. т, що еквівалентно 218 тис. б/д. Таким чином, всього за рік обсяг споживання збільшився на 9%.

У видобутку нафти та газового конденсату в Україні у 2020 р. частка групи «Нафтогаз» склала більше 90%. Основна частка нафтопродуктів виробляється з імпортованої нафти.

У 2020 р. споживачі в Україні спожили 10,86 млн. т нафтопродуктів. Імпорт нафтопродуктів у 2020 р. склав 8,43 млн. т. Частка Шебелинського газопереробного заводу (ГПЗ, Укргазвидобування) у структурі ринку споживання нафтопродуктів в Україні складає 3,8%. Так, виробництво бензину зросло на 13%, маючи 88 тис. т дизельного пального (3,5%) та 176 тис. т скрапленого газу (6,8%).

Кременчуцький НПЗ (ПАТ «Укртатнафта») виробив 751,8 тис. т бензину (виробництво зросло на 8,5%), 725 тис. т дизельного пального (11%) та 108,3 тис. т скрапленого газу (17%). Його частка на українському ринку постачання нафтопродуктів склала близько 15% [10].

Таким чином, сумарна частка нафтопродуктів, які вироблені на підприємствах, у яких «Нафтогаз» є співвласником, складає менше 20% від загального споживання в Україні.

В умовах глобального зростання цін на природний газ виробники електроенергії переходять на мазут або дизельне пальне замість газу, що спричиняє зростання цін на нафту.

За останній квартал 2021 р. нафта марки «Brent» подорожчала на 13%, нафта марки «WTI» – на 11%. Цьому сприяло істотне збільшення попиту на нафту.

Розглянемо основні складові частини та показники господарської діяльності АТ «Укртранснафта» (рис. 1).

Як бачимо, показники витрат (крім операційних) АТ «Укртранснафта» загалом мали досить нестабільну тенденцію протягом досліджуваного періоду.

Адміністративні витрати протягом 2012–2019 рр. постійно поступово зростали, причому останніми роками темпи їх зростання пришвидшилися. Інші операційні витрати досить стабільно зростали у 2012 р., 2014–2015 рр. та 2017 р. Інші операційні витрати зазнавали зниження у 2013 р., 2016 р. та протягом двох останніх років. Інші витрати загалом мали незначний рівень, деяке зростання було наявне у 2013 р., 2018 р. та 2019 р.

Витрати на збут, фінансові витрати та втрати від участі в капіталі порівняно з попередніми були досить незначними. Витрати на збут зростали у 2013 р. та протягом 2016–2017 рр., в інші періоди вони зменшувалися. Фінансові витрати мали досить високий рівень у 2012 р., після чого стрімко впали, надалі зазнавали помітного збільшення у 2015 р. та 2019 р.

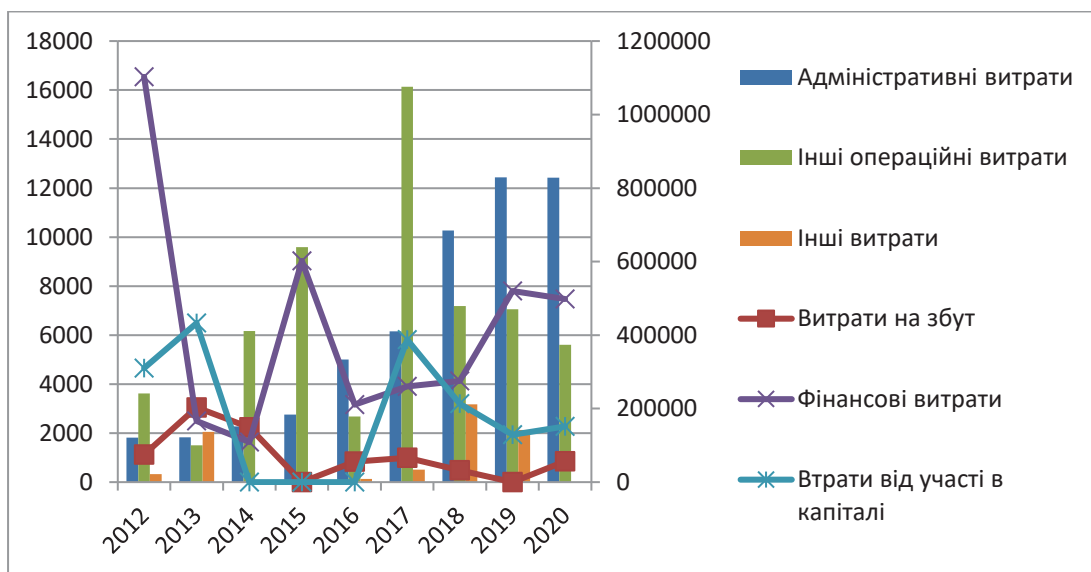

Рис. 1. Динаміка показників витрат (крім операційних) АТ «Укртранснафта» за 2013–2019 рр., тис. грн.

Джерело: складено за даними підприємства [12]

Рис. 2. Динаміка показників чистого доходу та собівартості товарів та послуг АТ «Укртранснафта» за 2013–2020 рр., тис. грн.

Джерело: складено за даними підприємства [12]

Втрати від участі у капіталі підвищувалися протягом 2013 р. та упродовж 2018–2019 рр., що свідчить про покращення інвестиційної діяльності підприємства АТ «Укртранснафта» та є певною позитивною тенденцією.

На рис. 2 побудовано динаміку показників чистого доходу та собівартості товарів та послуг АТ «Укртранснафта».

Як бачимо з рис. 2, показники чистого доходу та собівартості товарів загалом збільшувалися

протягом досліджуваного періоду, отже, 2019 р. має позитивну динаміку порівняно з усіма роками до 2016 р., проте у 2019 р. відбулося його незначне зменшення.

Однак уже у 2020 р. чистий дохід зазнав найбільш суттєвого збільшення за весь досліджуваний період.

Різниця між цими показниками (тобто операційний дохід) постійно збільшується у часі, отже, незважаючи на певне зниження обсягів

роботи АТ «Укртранснафта», підприємство залишається прибутковим.

Аналіз структури показників доходів АТ «Укртранснафта» в середньому за 2012–2020 рр. та за 2020 р. подано на рис. 3.

Як бачимо з рис. 3, серед доходів АТ «Укртранснафта» основна частка приходить на дохід від реалізації товарів та послуг, яка в середньому становить 77% та 78% за 2020 р.

Також досить помітна частка доходу АТ «Укртранснафта» припадає на інші операційні доходи, які в середньому становлять 14% та 21% за

2020 р. Стосовно динаміки інших операційних доходів, то вони найбільше зросли у 2017 р. (майже в 40 разів), крім цього, вони зазнавали помітного зростання у 2014 р. (138%) та 2016 р. (90%).

При цьому показник не зазнавав настільки суттєвого зниження: у 2013 р. він знизився на 38%, у 2015 р. – на 48%, у 2018 р. – на 3%, у 2019 р. – на 41%.

На рис. 4. побудовано динаміку показників прибутку АТ «Укртранснафта».

Показники прибутку АТ «Укртранснафта» загалом мають тенденцію до зростання протягом

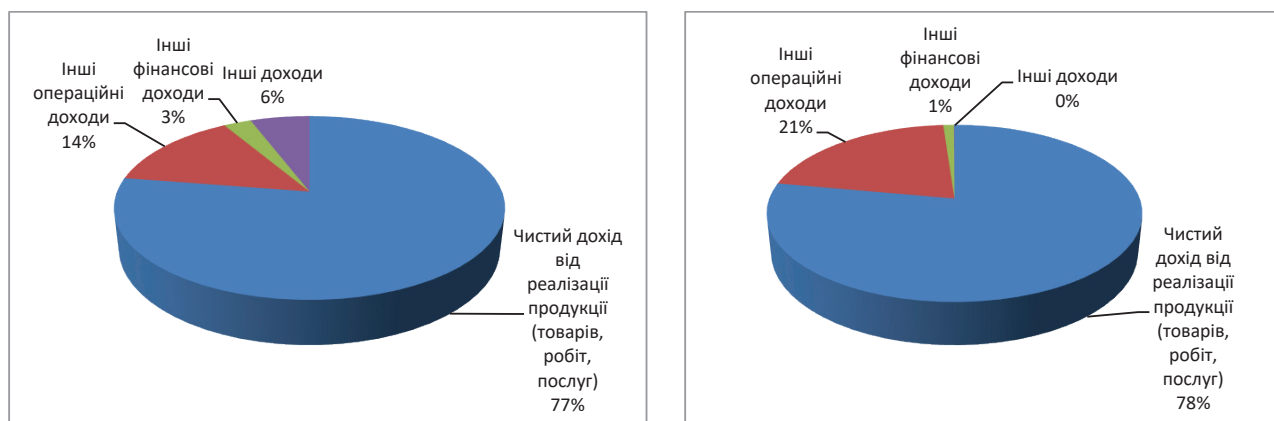

Рис. 3. Структура показників доходів АТ «Укртранснафта» в середньому за 2012–2020 рр. та за 2020 р.

Джерело: складено за даними підприємства [12]

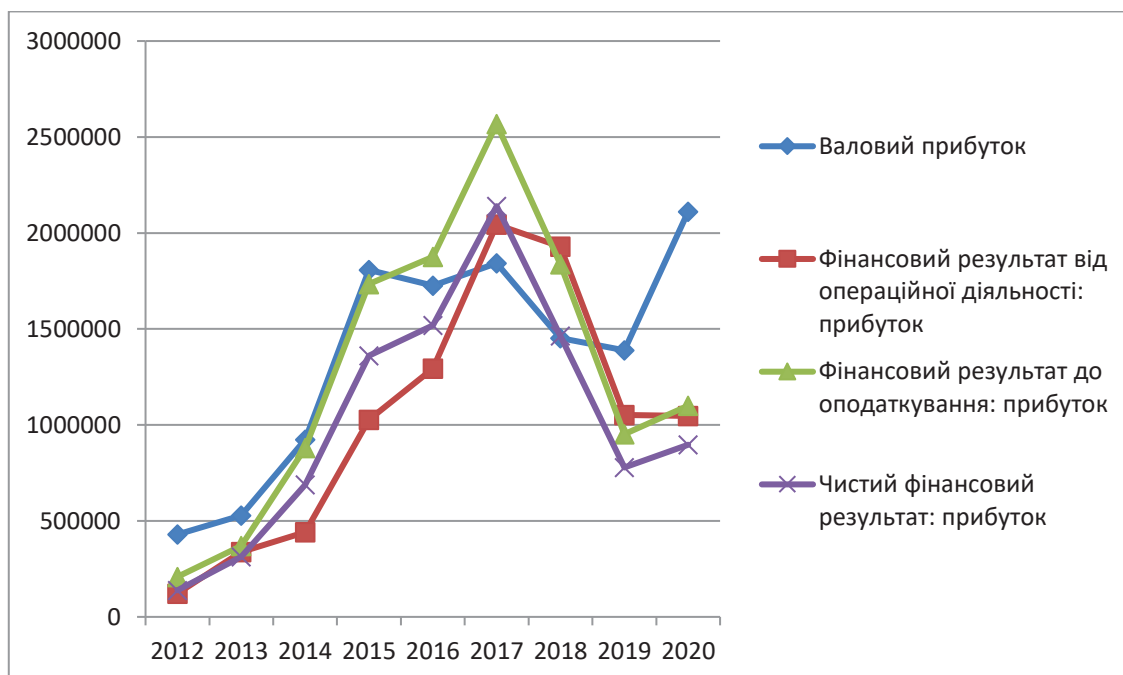

Рис. 4. Динаміка показників прибутку за 2012–2020 рр., тис. грн.

Джерело: складено за даними підприємства [12]

2012–2017 рр. та спаду протягом 2018–2019 рр., що також підтверджує попередні висновки про погіршення становища підприємства саме протягом останніх двох років.

Валовий прибуток АТ «Укртранснафта» зростав протягом 2012–2015 рр., мав досить стабільні значення протягом 2015–2017 рр. та знижувався в останні два роки.

Оперативний контроль за реалізацією продукції (послуги транспортування нафти) на АТ «Укртранснафта» представлений у вигляді встановленого порядку оформлення документів. На підприємстві передбачено порядок контролю за величиною фактично перекачаної нафти.

Аналітичний облік готової продукції та її реалізації на АТ «Укртранснафта» ведеться за місцями її зберігання (етапами транспортування нафти територією України) та окремими видами у натуральних (облік нафти у наливних пунктах ведеться в одиницях маси, а на АЗС – в одиницях об'єму) і вартісних показниках.

Особливістю документування операцій щодо обліку готової продукції та її збуту на підприємстві АТ «Укртранснафта» є те, що основною послугою підприємства є транспортування нафти, яке поділяється на внутрішнє транспортування нафти до українських нафтопереробних заводів; транзитне транспортування нафти до країн Європи. Через таку специфіку діяльності АТ «Укртранснафта» підприємство має відмінності в обліку первинних документів. Стосовно обліку саме нафтопродуктів важливим документом є «Інструкція про порядок приймання, транспортування, зберігання, відпуску та обліку нафти і нафтопродуктів на підприємствах і організаціях України» від 20 травня 2008 р. № 281/171/578/155. За цією Інструкцією, основна процедура обліку нафти – це «операція, яка полягає у визначенні об'єму і маси нафти або нафтопродуктів для подальших облікових операцій». Аналітичний облік готової продукції та

її реалізації на АТ «Укртранснафта» ведеться за місцями її зберігання (етапами транспортування нафти територією України) та окремими видами у натуральних (облік нафти у наливних пунктах ведеться в одиницях маси, а на АЗС – в одиницях об'єму) і вартісних показниках.

Основними формами звітності з обліку нафтопродуктів є такі: форма № 7-НП: журнал вимірювання нафтопродуктів у резервуарах; форма № 37-НП: товарна книга щодо передачі нафтопродуктів покупцям; форма № 6-НП: журнал обліку надходження нафтопродуктів. Відповідно до пп. 10.2.2 п. 10.2 Інструкції № 281, одержані результати обліку нафтопродукту зазначаються у ГТН та журналі обліку надходження нафтопродуктів за формою № 13-НП [12–14].

Основна форма отримання платежу за транспортування нафти – це рентні платежі.

Для обліку виготовленої продукції (послуги транспортування нафти) на АТ «Укртранснафта» планом рахунків передбачено рахунок 26 «Готова продукція» (табл. 1).

Для узагальнення інформації про доходи від реалізації готової продукції, товарів, робіт і послуг, а також про суму знижок, наданих покупцям, та про інші вирахування з доходу призначено рахунок 70 «Доходи від реалізації».

Проведення аудиту готової продукції (послуги транспортування нафти) передбачає дослідження організації бухгалтерського обліку на підприємстві АТ «Укртранснафта». Процес прийняття і виконання аудиторського завдання повинен відповідати Міжнародним стандартам контролю якості, аудиту, огляду іншого надання впевненості та супутніх послуг, Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність», іншим нормативним документам [14–18].

Для пошуку шляхів удосконалення обліку і аудиту готової продукції та процесу її збуту

Таблиця 1

Характеристика рахунку 26 «Готова продукція»

Назва та шифр	Призначення рахунку	Облікові реєстри	Місце в звітності	Відображення за дебетом	Відображення за кредитом
26 «ГОТОВА ПРОДУКЦІЯ»	Для узагальнення інформації про наявність та рух транспортування нафти	Форма № 6-НП	Баланс (ф. № 1) р. 1103	Надходження готової продукції власного виробництва за первісною вартістю	Сума відхилень фактичної виробничої собівартості готової продукції

Джерело: складено за даними підприємства [12]

(послуги транспортування нафти) на АТ «Укртранснафта» доцільно розглянути різні точки зору в методології бухгалтерського обліку.

Облік готової продукції (послуги транспортування нафти) на АТ «Укртранснафта» відбувається з використанням відповідних первинних документів. Одним з актуальних питань обліку готової продукції (послуги транспортування нафти) є облік і розподіл загальновиробничих витрат. Формування виробничої собівартості продукції в бухгалтерському обліку здійснюється на підставі П(С)БО 16, Інструкції до Плану рахунків та Методичних рекомендацій.

На нашу думку, доцільно відбивати інформацію про зміни у формуванні собівартості транспортування нафти в бухгалтерському обліку задля більш точного віднесення витрат до її складу і всебічного контролю за процесом транспортування нафти. Одночасно задля підвищення ефективності транспортування нафти АТ «Укртранснафта» має активно вести управлінський облік.

Також в обліку готової продукції та її реалізації існує проблема плати за виконане транспортування нафти. Підприємству АТ «Укртранснафта» необхідно знати, які засоби використовувати для отримання своїх грошей та яким чином організувати роботу зі стягнення дебіторської заборгованості [19].

Одним зі шляхів вирішення проблеми складності обліку транспортування нафти є спрощення такого транзитного обліку в умовах конкретного підприємства. Вважаємо, що підприємству АТ «Укртранснафта» можна порекомендувати на внутрішньогосподарському рівні спростити процес обліку транспортування нафти.

Як відомо, для обліку процесу реалізації готової продукції (послуги транспортування нафти) зазвичай використовують такі синтетичні рахунки: 90 «Собівартість реалізації», що відображає собівартість проданої готової продукції (послуги транспортування нафти); 70 «Доходи від реалізації», що відображає виручку від реалізації послуги транспортування нафти; 79 «Фінансові результати», що зіставляє виручку і собівартість проведених продаж (послуги транспортування нафти).

На нашу думку, така ситуація ускладнює облік в умовах підприємства АТ «Укртранснафта». Для спрощення синтетичного обліку пропонуємо обліковувати процес реалізації готової

продукції (послуги транспортування нафти) АТ «Укртранснафта» на одному синтетичному рахунку 79 «Фінансові результати», запропонувавши окремий субрахунок 791 «Реалізація», без відображення транзитних сум доходу на відповідному рахунку 70 «Доходи від реалізації».

Для субрахунку 791 «Реалізація» пропонуємо відкриття таких субрахунків другого порядку:

- 7911 «Реалізація: транспортування нафти на нафтопереробні заводи»;
- 7912 «Реалізація: транспортування нафти до сухопутного кордону з державами Європи»;
- 7913 «Реалізація: транспортування нафти до морського порту – термінали «Південний» та «Одеса»».

В дебет субрахунку 791 вноситься собівартість проданої продукції (послуги транспортування нафти), а в кредит – виручка від реалізації (послуги транспортування нафти).

Пропонований план аудиторської перевірки обліку та збуту готової продукції АТ «Укртранснафта» наведено у програмному середовищі «ProjectLibre».

На завершення оптимізації удосконалення обліку і аудиту готової продукції та її збуту АТ «Укртранснафта» проведемо мережеве моделювання аудиту готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта» (табл. 2, 3).

Під час аудиту готової продукції слід перевірити матеріали інвентаризації дебіторської заборгованості з відвантаженої продукції. При цьому особливу увагу приділяють перевірки готової продукції, яка не оплачена покупцями у визначені договорами строки. Організація такого контролю дає змогу попередити випадки розкрадання готової продукції засобом надлишкового її вкладення в тару. Ефективним засобом виявлення приписок в обсягах продукції, яка була відвантажена, є зіставлення даних рахунків-фактур з даними про завантаженість транспортних засобів, якими відправлено цю продукцію.

Спираючись на дані табл. 2 та 3, побудуємо мережеву діаграму проведення аудиту готової продукції та її збуту АТ «Укртранснафта» (рис. 5).

Як бачимо, тривалість аудиту готової продукції та її збуту АТ «Укртранснафта» складе 21 день. Оцінимо ефективність розподілу навантаження роботи аудиторів за отриманою ме-

режевою діаграмою, для чого побудуємо діаграму Ганту (рис. 6).

За діаграмою Ганту, для проведення аудиту готової продукції та її збуту АТ «Укртранснафта» потребує 2 аудиторів.

Коефіцієнт ефективності розподілу робочого часу аудиторів буде складати:

$$Кеф = (1 - 28/56) * 100\% = 50\%. \quad (1)$$

На основі рис. 6 побудуємо діаграму розподілу ресурсів (роботи аудиторів) аудиту готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта» (рис. 7).

Як бачимо за діаграмою, на початкових етапах проведення перевірки всі задіяні ау-

дитори дуже перевантажені, а на заключних – навпаки.

Виконаємо оптимізації розподілу робіт аудиторів у процесі проведення аудиту готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта» (рис. 8).

Зміни термінів початку робіт під час виконання аудиторської перевірки виробних витрат позначені таким чином: незалежні переноси – червоними стрілками, залежні переноси – кольоровими кругами залежно від того, між якими процесами аудиторської перевірки виявлено зв'язок.

За оновленою діаграмою Ганту знаходимо, що для проведення аудиту готової продукції та

Таблиця 2

Мережеве моделювання проведення аудиту готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта»: моделювання подій

Події	Назва та склад етапу аудиторської перевірки обліку готової продукції та її збуту
0	Згода клієнта на проведення аудиту готової продукції і її збуту та укладання договору.
1	Встановлення мети та завдань аудиту готової продукції та її збуту.
2	Складання загального плану аудиту готової продукції та її збуту.
3	Оцінка середовища суб'єкта перевірки: внутрішні фактори системи – управління; облік і внутрішній контроль; виробництво; діяльність персоналу; зовнішні фактори сфери – економічні; політичні; соціальні; юридичні.
4	Розроблення програм аудиту для перевірки операцій з обліку готової продукції та її збуту.
5	Визначення процедур для кожного етапу процесу аудиторської перевірки готової продукції та її збуту.
6	Перевірка повноти та правильності відображення інформації про виробництво продукції.
7	Перевірка повноти та правильності кореспонденції рахунків та аналітичного обліку з питань обліку готової продукції.
8	Перевірка повноти та правильності кореспонденції рахунків та аналітичного обліку з питань обліку збуту готової продукції.
9	Коригування загального плану і програми протягом усього процесу аудиту.
10	Перевірка правильності формування звітності стосовно готової продукції та її збуту.
11	Формування аудиторського висновку.

Джерело: складено за даними підприємства [12]

Таблиця 3

Мережеве моделювання процесів збутової діяльності АТ «Укртранснафта»: моделювання робіт

Роботи (позначення)	Тривалість (днів)	Кількість аудиторів (ос.)	Роботи (позначення)	Тривалість (днів)	Кількість аудиторів (ос.)
0–1	3	1	6–7	2	2
0–2	2	1	7–8	1	2
0–3	2	1	2–8	3	1
0–4	4	2	3–8	2	1
0–5	1	1	4–8	2	1
1–6	1	1	8–9	1	1
2–6	3	1	5–9	1	2
3–6	2	1	9–10	5	2
4–6	2	1	10–11	6	1

Джерело: складено за даними підприємства [12]

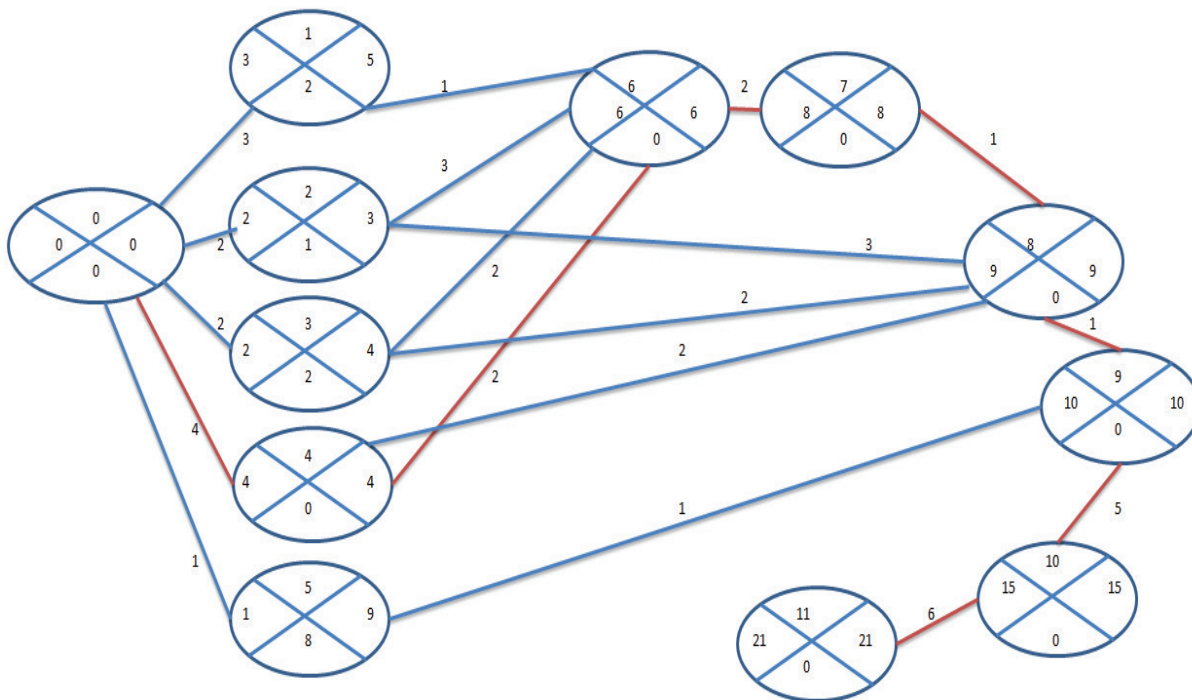

Рис. 5. Мережева діаграма проведення аудиту готової продукції та її збуту АТ «Укртранснафта»

Джерело: складено за даними підприємства [12]

Роботи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
0-1	1	1	1																			
0-2	1	1																				
0-3	1	1																				
0-4	2	2	2	2																		
0-5	1																					
1-6				1																		
2-6			1	1	1																	
3-6			1	1																		
4-6					1	1																
6-7							2	2														
7-8									2													
2-8			1	1	1																	
3-8			1	1																		
4-8					1	1																
8-9										1												
5-9		2																				
9-10										2	2	2	2	2								
10-11																1	1	1	1	1	1	1

Рис. 6. Діаграма Ганту проведення аудиту готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта»

Джерело: складено за даними підприємства [12]

її збуту АТ «Укртранснафта» потребує 2 аудиторів. Коефіцієнт ефективності розподілу робочого часу аудиторів складе:

$$Кеф = (1 - 23/56) * 100\% = 58,93\%. \quad (2)$$

Отже, за рахунок оптимізації розподілу робіт аудиторів в процесі проведення аудиту готової

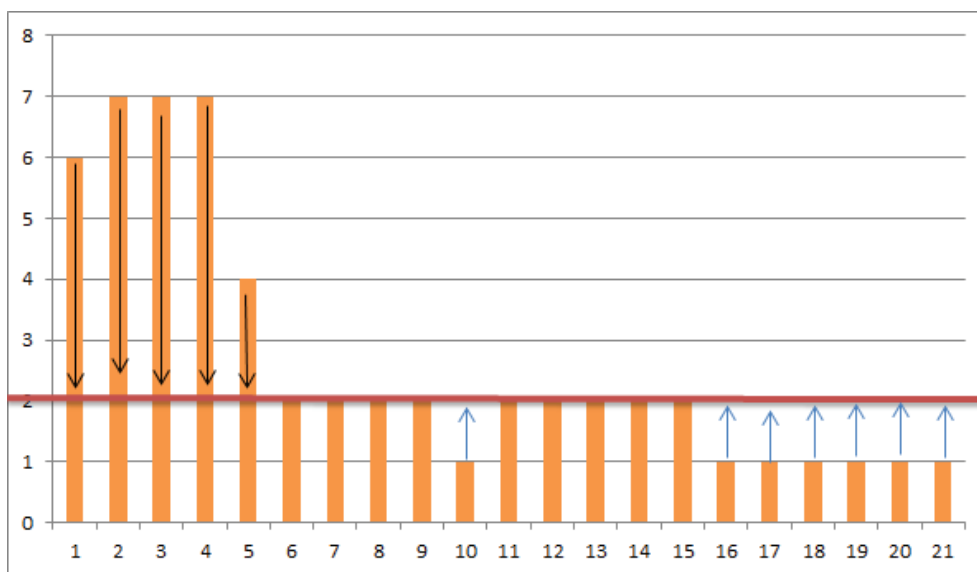

Рис. 7. Діаграма розподілу ресурсів (роботи аудиторів) під час виконання аудиту готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта»

Джерело: складено авторами

Роботи	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
0-1	1	1	1	1																		
0-2	1	1	1																			
0-3	1	1	1																			
0-4	2	2	2	2																		
0-5	1	1																				
1-6																						
2-6																						
3-6																						
4-6																						
6-7																						
7-8																						
2-8																						
3-8																						
4-8																						
8-9																						
5-9																						
9-10																						
10-11																						

Рис. 8. Діаграма Ганту проведення аудиту готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта» після виконання оптимізації розподілу робіт

Джерело: складено авторами

продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта» вдалося покращити рівень ефективності розподілу робочого часу аудиторів:

$$\Delta \text{Кеф} = 58,93\% - 50\% = 8,93\%. \quad (3)$$

Отже, було покращено рівень ефективності розподілу робочого часу аудиторів під час виконання аудиту готової продукції та її збуту АТ «Укртранснафта» на 8,93% порівняно з початковим варіантом.

Висновки. Здійснення аудиту готової продукції (послуги транспортування нафти) є можливим лише за умови дотримання поставлених завдань аудиту. Оскільки аудит має, зокрема, попереджувальний і запобіжний характер, то він сприятиме підвищенню ефективності управління АТ «Укртранснафта».

На завершення оптимізації удосконалення обліку і аудиту готової продукції та її збуту АТ «Укртранснафта» було проведено мережеве моделювання аудиту готової продукції та її збуту

на АТ «Укртранснафта», за результатами чого було з'ясовано, що тривалість аудиту готової продукції та її збуту на АТ «Укртранснафта» складе 21 день, для проведення аудиту готової продукції та її збуту АТ «Укртранснафта» потрібні 2 аудиторів. Коефіцієнт ефективності розподілу робочого часу аудиторів складе 50%. Після проведеної оптимізації розташування у часі робіт аудиторської перевірки він склав 58,93%, тобто підвищився на 8,93% порівняно з початковим варіантом.

Список літератури:

1. Кожин В.Я. Основы бухгалтерского учета. URL: <http://refdb.ru/look/2831079.html>.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. 8-ме вид., доп. і перероб. Житомир : ПП «Рута», 2009. 912 с.
3. Сук Л.К., Сук П.Л. Організація бухгалтерського обліку : підручник. Київ : Каравела, 2009. 624 с.
4. Сопко В.В. Бухгалтерський облік : навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : КНЕУ, 2000. 578 с.
5. Хом'як Р.Л., Партин Г.О., Корягін М.В. Бухгалтерський облік в Україні : навчальний посібник. 2-ге вид. Львів : Інтеллект-Захід, 2003. 820 с.
6. Верхоглядова Н.І., Шило В.П., Ільїна Б.В. Бухгалтерський фінансовий облік: теорія і практика : навчально-практичний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 536 с.
7. Кужельний М.В., Левицький О. Організація обліку : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2012. 352 с.
8. Проблеми і перспективи розвитку статистики, аудиту та економічного аналізу : монографія / В.С. Чорний, Т.М. Орловська, Ю.І. Бойко та ін. ; за ред. В.А. Дерія. Тернопіль : Крок, 2016. 362 с.
9. Сім важливих цифр та фактів про нафту в Україні. 2021. URL: <https://bakertilly.ua/news/id49774>.
10. Ситуація на нафтовому ринку: аналіз впливу на економіку України. 2021. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/analiz-vliyaniya-situacii-na-neftyanom-rynke-na-ekonomiku-ukrainy>
11. Господарський кодекс України, зі змінами і доповненнями, в редакції від 2 квітня 2020 р., підстава – 540-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
12. Звітність підприємства АТ «Укртранснафта». URL: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/company_details/31570412.
13. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку П(С)БО 16 «Витрати» від 19 січня 2000 р. за № 27/4248, зі змінами і доповненнями, в редакції від 12 травня 2015 р., підстава – z0432-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
14. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку П(С)БО 17 «Податок на прибуток» від 20 січня 2001 р. за № 47/5238, зі змінами і доповненнями, в редакції від 12 травня 2015 р., підстава – z0432-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01>.
15. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку П(С)БО 29 «Фінансова звітність за сегментами» від 3 червня 2005 р. за № 621/10901, зі змінами і доповненнями, в редакції від 12 травня 2015 р., підстава – z0432-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05>.
16. Ратушна О.П. Результативність діяльності підприємства. *Сучасні аспекти розвитку економіки* : монографія / за заг. ред. О.О. Непочаєнко, П.К. Бечка. Умань : видавець «Сочинський», 2015. С. 285–291.
17. Коваленко Г.С. Етапи внутрішнього аудиту в системі управління витратами підприємства. *Економіка Криму*. 2012. № 2 (39). С. 189–192.
18. Могилова А.Ю. Сучасний стан та перспективи дистрибуції на фармацевтичному ринку України. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/4.pdf (дата звернення: 18.04.2021).
19. Брейкіна Л.Д. Операції з обліку готової продукції і її збуту і готової продукції. *Баланс*. 2015. 19 грудня (№ 51). С. 67–69.

References:

1. Kozhynov V.Ia. Osnovi bukhgalterskoho ucheta [Fundamentals of accounting]. Rezhym dostupu: <http://refdb.ru/look/2831079.html>.
2. Butynets F.F. (2009) Bukhgalterskyi finansovyi oblik: pidruchnyk dlia studentiv spetsialnosti "Oblik i audit" vyshchikh navchalnykh zakladiv [Financial Accounting: a textbook for students majoring in "Accounting and Auditing" in higher education]. Zhytomyr: PP "Ruta", 912 s.
3. Suk L.K., Suk P.L. (2009) Orhanizatsiia bukhgalterskoho obliku: Pidruchnyk [Organization of accounting: Textbook]. Kyiv: Karavela, 624 s.

4. Sopko V.V. (2000) Bukhhalterskyi oblik: Navch. posibnyk. – 3-tie vyd., pererob. i dop. [Accounting: Textbook. manual. – 3rd ed., Revised. and ext.]. Kyiv: KNEU, 2000. – 578 s.
5. Khomiak R.L., Partyn H.O., Koriahin M.V. (2003) Bukhhalterskyi oblik v Ukraini : navch. posib. [Accounting in Ukraine: textbook]. Lviv : “Intelekt-Zakhid”, 820 p.
6. Verkhohliadova N.I., Shylo V.P., Ilina B.V. Bukhhalterskyi finansovyi oblik: teoriia i praktyka: navch.-prakt. posib [Financial accounting: theory and practice: teaching practice. way]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 536 s.
7. Kuzhelnyi M.V. (2012) Orhanizatsiia obliku : pidruch [Organization of accounting: textbook]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 352 s.
8. Chorny V.S., Orlovska T.M., Boiko Yu.I. (2016) Problemy i perspektyvy rozvytku statystryky, audytu ta ekonomichnoho analizu : monohrafiia [Problems and prospects of development of statistics, audit and economic analysis: monograph]. Ternopil : Krok, 2016. 362 s.
9. Sim vazhlyvykh tsyfr ta faktiv pro naftu v Ukraini, 2021 [Seven important figures and facts about oil in Ukraine, 2021]. Available at: <https://bakertilly.ua/news/id49774>.
10. Sytuatsiia na naftovomu rynku: analiz vplyvu na ekonomiku Ukrainy. 2021. [The situation in the oil market: analysis of the impact on the economy of Ukraine. 2021]. Available at: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/analiz-vliyaniya-situacii-na-neftyonom-rynke-na-ekonomiku-ukrainy>.
11. Hospodarskyi kodeks Ukrainy. Zi zminamy i dopovnenniamy. V redaktsii vid 02.04.2020, pidstava – 540-IX [Economic Code of Ukraine. With changes and additions. In the edition of 02.04.2020, the basis – 540-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
12. Zvitnist pidpriemstva AT “Ukrtransnafta” [Reporting of Ukrtransnafta JSC]. Available at: https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/company_details/31570412.
13. Natsionalne Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku P(S)BO 16 “Vytraty”. Vid 19 sichnia 2000 r. za N 27/4248. Zi zminamy i dopovnenniamy. V redaktsii vid 12.05.2015, pidstava – z0432-15 [National Regulation (standard) of accounting P(S)BU 16 “Expenses”. From January 19, 2000 under N 27/4248. With changes and additions. In the wording of 12.05.2015, the basis – z0432-15]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
14. Natsionalne Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku P(S)BO 17 “Podatok na prybutok”. Vid 20 sichnia 2001 r. za N 47/5238. Zi zminamy i dopovnenniamy. V redaktsii vid 12.05.2015, pidstava – z0432-15 [National Regulation (Standard) of Accounting UAS 17 “Income Tax”. From January 20, 2001 under N 47/5238. With changes and additions. In the wording of 12.05.2015, the basis – z0432-15]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-01>.
15. Natsionalne Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku P(S)BO 29 “Finansova zvitnist za shmentamy”. Vid 3 chervnia 2005 r. za N 621/10901. Zi zminamy i dopovnenniamy. V redaktsii vid 12.05.2015, pidstava – z0432-15 [National Regulation (Standard) of Accounting UAS 29 “Financial Reporting by Segment”. From June 3, 2005 under N 621/10901. With changes and additions. In the wording of 12.05.2015, the basis – z0432-15s]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05>.
16. Ratushna O.P. (2015) Rezultatyvnist diialnosti pidpriemstva // Suchasni aspekty rozvytku ekonomiky : monohr [Productivity of the enterprise // Modern aspects of economic development: monograph]. Uman : vydavets “Sochinskyi”, s. 285–291.
17. Kovalenko H.S. (2012) Etapy vnutrishnoho audytu v systemi upravlinnia vytratamy pidpriemstva [Stages of internal audit in the cost management system of the enterprise]. Ekonomika Krymu, no. 2 (39), pp. 189–192.
18. Mohylova A.Yu. (2021) Suchasnyi stan ta perspektyvy dystrybutsii na farmatsevtichnomu rynku Ukrainy [Current state and prospects of distribution in the pharmaceutical market of Ukraine]. Efektyvna ekonomika, no. 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/4.pdf.
19. Breikina, L.D. (2015) Operatsii z obliku hotovoi produktsii i yii zbutu i hotovoi produktsii [Operations for accounting for finished products and their sales and finished products]. Balans, no. 51, pp. 67–69.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-77-12>
УДК 330.47

Білокурський Р.Р.

доктор економічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Biloskurskyi Ruslan

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

AGILE МЕТОДОЛОГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ERP-КЛАСУ

AGILE METHODOLOGY OF IMPLEMENTATION OF ERP INFORMATION SYSTEMS

У статті досліджено та систематизовано питання впровадження та експлуатації корпоративних інформаційних систем планування та управління ресурсами ERP-класу. Систематизовано підходи до визначення поняття ERP-систем. Визначено, що це узагальнений термін, який характеризує програмне забезпечення, яке реалізує планування та управління всіма ресурсами підприємства в єдиній базі даних в онлайн-режимі. Проаналізовано фактори ризику впровадження ERP-систем. Детально розглянута структура життєвого циклу корпоративних інформаційних систем. Проаналізовано метод Скрам, що розділює проєкт на спринти та застосовується невеликими високомотивованими командами. Розглянуто Канбан як метод управління проєктами, який передбачає неперервний потік завдань та їх ефективне виконання. Показано переваги використання Agile методології впровадження ERP-систем.

Ключові слова: ERP-системи, інформаційні системи, інформаційні технології, Agile, впровадження систем.

В статье исследованы и систематизированы вопросы внедрения и эксплуатации корпоративных информационных систем планирования и управления ресурсами ERP-класса. Систематизированы подходы к определению понятия ERP-систем. Определено, что это обобщенный термин, характеризующий программное обеспечение, реализующее планирование и управление всеми ресурсами предприятия в единой базе данных в онлайн-режиме. Проанализированы факторы риска внедрения ERP-систем. Подробно рассмотрена структура жизненного цикла корпоративных информационных систем. Проанализирован метод Скрам, разделяющий проект на спринты и применяемый небольшими высокомотивированными командами. Рассмотрен Канбан как метод управления проектами, предполагающий непрерывный поток заданий и их эффективное выполнение. Показаны преимущества использования Agile методологии внедрения ERP-систем.

Ключевые слова: ERP-системы, информационные системы, информационные технологии, Agile, внедрение систем.

The article investigates and systematizes the implementation and operation of corporate information systems for planning and resource management ERP-class. ERP-class corporate systems are innovative information systems that provide comprehensive automation of enterprises and organizations. ERP systems for enterprise resource planning have developed rapidly over the past decades and now cover virtually all business processes and routine operations of the organization. Approaches to the definition of ERP-systems are systematized. It is defined that this is a generalized term that characterizes the software that implements the planning and management of all resources of the enterprise in a single database online. ERP systems are built on a modular basis and automate the following business processes: management and financial accounting, financial management, production planning and management, personnel

management and development, logistics and supply chain management, quality management, project management and investment. Risk factors for the implementation of ERP systems are analyzed. The structure of the life cycle of corporate information systems is considered in detail. The life cycle of ERP systems consists of several phases that the system goes through during its existence in organizations: initiating a decision on the need to implement the system, requirements analysis, decision making, acquisition, implementation, use and maintenance, and finally the disposal phase. The system of flexible spiral life cycle models is integrated with the Agile methodology, which helps to more effectively plan, make decisions and implement information systems. The Scrum method, which divides the project into sprints and is used by small, highly motivated teams, is analyzed. Kanban is considered as a method of project management, which involves a continuous flow of tasks and their effective implementation. The advantages of using Agile methodology for implementing ERP systems are shown. It is proved that the further development of a flexible methodology for the implementation of ERP systems is associated with the ability to rationally combine and share the methods of Scrum and Kanban within a single project, using their benefits to efficiently and quickly perform tasks.

Key words: ERP systems, information systems, information technology, Agile, systems implementation.

Постановка проблеми. В сучасних умовах інформаційні технології часто є визначальним чинником успішної діяльності різноманітних суб'єктів господарювання. Корпоративні системи ERP-класу є інноваційними інформаційними системами, що забезпечують комплексну автоматизацію діяльності підприємств та організацій. Як правило, ці системи є достатньо дорогими, а їх реалізація займає тривалий час. Водночас дослідження показують значний відсоток невдалих впроваджень ERP-систем. Актуальною проблемою є вибір відповідної методології впровадження інформаційних систем ERP класу, що забезпечила б досягнення бажаних показників проєкту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження та експлуатації корпоративних інформаційних систем планування та управління ресурсами досліджували українські та закордонні науковці. Зокрема, слід відзначити праці таких учених, як Л. Пилипенко, А. Верстюк, В. Гамалій, С. Добротворський, Є. Сокол, Т. Костенко, Б. Тсай, С. Чоу, Т. Єн, Р. Ідрус, Ю. Юсуф, Е. Беланд, Х. Моутаз, Дж. Вадейт.

Мета статті полягає у дослідженні процесів впровадження корпоративних інформаційних систем ERP-класу з використанням гнучких принципів та цінностей інноваційної методології Agile.

Виклад основного матеріалу. ERP-системи планування ресурсів підприємства стрімко розвивалися протягом останніх десятиліть, а зараз практично охоплюють усі бізнес-процеси та рутинні операції організації. Перші системи планування ресурсів підприємства з'явилися у 1970-х роках і називалися системами планування потреб у матеріалах (MRP-системи), які згодом трансформувалися у системи плануван-

ня виробничих ресурсів (MRP II-системи). MRP II-системи також охоплювали організаційні бізнес-процеси, які раніше не були включені до MRP-систем, зокрема модуль планування виробничих потужностей (CRP-системи).

ERP-системи виникла в кінці 1990-х років. Основна відмінність ERP-систем від попередників полягає в тому, що вони охоплюють діяльність усієї організації та підтримують усі ключові бізнес-процеси в різних бізнес-функціях, тоді як попередні системи зосереджувались на певних операціях, таких як планування та моніторинг виробництва.

Сьогодні є багато підходів до визначення поняття «ERP-система» в працях вітчизняних та закордонних учених (табл. 1). Таким чином, аналізуючи термін «ERP-система», доходимо висновку, що це узагальнений термін, який характеризує програмне забезпечення, яке реалізує планування та управління усіма ресурсами підприємства в єдиній базі даних в онлайн-режимі.

Однією з головних цілей ERP-систем є підтримка процесно-орієнтованого погляду на підприємство, а також стандартизація бізнес-процесів для всіх бізнес-функцій всередині підприємства. Підприємства в усьому світі виділяють значну частину своїх ІТ-бюджетів на впровадження нових ERP-систем, а також розширення та інтеграцію в наявні системи. Однією з найважливіших характеристик ERP-систем є їх здатність уніфікувати, автоматизувати та інтегрувати дані організації і бізнес-процеси на всьому підприємстві в режимі реального часу.

Як правило, ERP-системи будуються за модульним принципом та автоматизують такі бізнес-процеси підприємства, як управлінський та фінансовий облік, управління фінансами, планування та управління виробництвом,

Таблиця 1

**Систематизація підходів до визначення поняття «ERP-система»
в працях вітчизняних та закордонних учених**

Автор та джерело	Визначення поняття «ERP-система»
Л. Пилипенко, М. Редько [1]	Система, яка консолідує та концентрує всю інформацію підприємства, дає змогу керувати її потоком і забезпечує одночасний доступ до неї низки користувачів підприємства, які працюють у системі та мають відповідні права доступу, у результаті чого підвищуються якість обслуговування клієнтів та ефективність роботи персоналу.
Б. Тсай, С. Чоу [2]	Програмне забезпечення, яке розроблене для функцій управління бізнесом, які включають закупівлю, продаж, запаси, управління, людські ресурси, фінансові ресурси та логістичні послуги, які забезпечують єдину базу даних організації для інтеграції та кореляції з іншими організаціями за допомогою низки бізнес-процедур.
Т. Єн, Р. Ідрус, Ю. Юсуф [3]	Програмне забезпечення, що реалізує інтегровану передачу даних між різними функціональними галузями для їх об'єднання в одне системне середовище, координацію бізнес-процесів, покращення адміністративної структури між функціональними сферами для забезпечення комплексної інформаційної системи, включаючи єдину базу даних, до якої легко отримати доступ і використовувати в процесі контролю запасів, закупівель, обліку продажів.
Х. Моутаз [4]	Стандартні пакети програмного забезпечення, які забезпечують інтегроване оброблення транзакцій і доступ до інформації для кількох організаційних підрозділів і багатьох бізнес-функцій.
Е. Беланд, Х. Моутаз [5]	Міжфункціональна та корпоративна система інтегрованих модулів, які підтримують стандартні бізнес-процеси організації.
Дж. Вадейт [6]	Інтегрована система, де унікальна база даних забезпечує безперервний і послідовний потік інформації для всієї компанії.

Таблиця 2

Фактори ризику впровадження ERP-систем

Фактор ризику	Частота ризику
Неадекватний вибір ERP-системи	Висока
Погані навички проєктної команди	Середня
Слабке задіяння вищого керівництва	Середня
Неефективна система комунікацій	Середня
Низька активність ключових користувачів	Середня
Недостатнє навчання та інструктаж	Середня
Складність архітектури і велика кількість модулів	Низька
Неадекватний реінжиніринг бізнес-процесів	Середня
Погана управлінська поведінка	Середня
Неадекватний фінансовий менеджмент	Низька
Неадекватне управління змінами	Середня

Джерело: [4]

управління та розвиток персоналу, логістика та управління ланцюжками постачань, управління якістю, управління проєктами та інвестиціями.

Процес вибору та впровадження ERP-систем є тривалим, вартісним та складним, що супроводжується низкою ризиків. Частота факторів ризику під час впровадження ERP-систем наведена в табл. 2.

Важливо розуміти, що ERP-система – це не стала інформаційна система, що не змінюється після впровадження. Навпаки, вона завжди трансформується та розвивається разом з орга-

нізацією. ERP-системи вимагають узгодження між бізнес-процесами та ІТ-стратегіями. Щоби впоратися зі змінами, потрібно знати, що змінити слід не тільки в технічному, але й в організаційному контекстах. Постачальник ERP несе відповідальність за те, щоб гарантувати безпечне функціонування системи, усувати незначні та суттєві проблеми, здійснювати оновлення системи у разі структурної зміни організації, розширювати та інтегрувати з іншими системами, зберігаючи функціональні вимоги користувачів системи.

Структура життєвого циклу ERP має на меті детально розглянути питання часового функціонування системи, яке структуровано у конкретну послідовність фаз і вимірів. Життєвий цикл ERP-систем складається з кількох фаз, які система проходить протягом свого існування в організаціях, таких як ініціація рішення про потребу впровадження системи, аналіз вимог, прийняття рішення, придбання, впровадження, використання та обслуговування, нарешті, фаза вибуття. При цьому важливим є спосіб поєднання зазначених фаз у єдину систему, яку називають моделлю життєвого циклу інформаційної системи. Сьогодні існує дві базові моделі розгортання програмного забезпечення, такі як жорстка каскадна (передбачає поетапне виконання фаз життєвого циклу) та гнучка спіральна (циклічна послідовність етапів).

Зауважимо, що середовище впровадження ERP-систем стикається з постійними змінами та переоцінкою організаційних процесів і технологій, тому модель управління проектами, яка використовується під час розгортання ERP, повинна забезпечувати адаптивність і гнучкість для підтримки цих еволюційних процесів і технологій.

Система гнучких спіральних моделей життєвого циклу об'єднується методологією Agile, що допомагає ефективніше планувати, приймати рішення та реалізовувати впровадження інформаційних систем. Основні цінності Agile методології чітко відображають її сутність та зміст таким чином:

- люди та взаємодія важливіше процесів та інструментів;
- працюючий програмний продукт важливіше вичерпної документації;
- співпраця із замовником важливіше узгоджених умов контракту;
- готовність до змін важливіше виконання початкового плану [7, с. 30].

Методологія Agile не є абстрактним набором певних принципів чи ідей та об'єднує низку методів та правил, які чітко регламентують розроблення та впровадження програмного забезпечення. Серед них найчастіше використовують Скрам та Канбан. Розглянемо їх детальніше.

Скрам – метод, що розділяє проєкт на ітерації від одного до чотирьох тижнів, які називаються спринтами. В кінці кожного спринту

користувачеві встановлюють розроблену частину системи. Для кожного нового спринту проводиться зустріч із планування спринту, на якій завдання на спринт вибираються самими розробниками у тісній співпраці з іншими стейкхолдерами. Скрам використовується невеликими міждисциплінарними командами від шести до десяти фахівців. Важлива властивість будь-якої Скрам-команди – це самоорганізація та високий рівень мотивації до якісного виконання проєкту. Швидкий темп роботи підтримується щоденними нарадами, під час яких члени команди інформують один одного про свій прогрес і завдання на день. Команди самовдосконалюються та самонавчаються через так звані ретроспективи, які відбуваються після кожного спринту і дають простір для роздумів над зробленою роботою.

Канбан – це метод управління проектами, який передбачає неперервний потік завдань та їх ефективне виконання. Основними характеристиками Канбан є візуалізація робочого процесу у вигляді Канбан-дошки, вимірювання та керування потоком, створення чіткої політики процесів і використання моделей для розпізнавання можливостей збільшення швидкості потоку операцій.

Використання Agile методології впровадження ERP-систем забезпечує збільшення участі зацікавлених сторін та стейкхолдерів; поступове та ітераційне надання цінності бізнесу; швидке розгортання та експлуатацію базового функціоналу інформаційної системи; отримання постійного зворотного зв'язку від стейкхолдерів та користувачів; можливість оперативно вносити зміни та корегування в систему на етапі її впровадження; зменшення ризиків невдалого впровадження завдяки гнучкій системі внесення змін; підвищення якості системи за рахунок вбудованого системного тестування та контролю на всіх етапах розроблення.

Висновки. Розроблення та впровадження «важких» корпоративних програмних рішень ERP-класу є доволі складним проєктом, що містить низку ризиків. Успішна реалізація таких проєктів із досягненням установлених показників ефективності неможлива без використання сучасних методів розроблення програмного забезпечення, зокрема Скрам та Канбан, які становлять основу гнучкої циклічної методології Agile. На нашу думку, подальший розвиток

гнучкої методології впровадження ERP-систем пов'язаний з можливостями раціонального комбінування та спільного використання методів

Скрам та Канбан у межах одного проєкту із використанням їх переваг для ефективного та швидкого виконання завдань.

Список літератури:

1. Пилипенко Л., Редько М. Аналіз переваг та недоліків упровадження ERP-системи на підприємствах. *Прийазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 6 (17). С. 172–178.
2. Tsai B., Chou S. Application of Multiple Output Data Envelopment Analysis in Interpreting Efficiency Improvement of Enterprise Resource Planning Integrated Circuit Firms. *The Journal of Developing Areas*. 2015. № 49 (1). P. 285–304. DOI: <https://doi.org/10.1353/jda.2015.0037>.
3. Yen T., Idrus R., Yusof U. A Framework for Classifying Misfits between Enterprise Resource Planning (ERP) Systems and Business Strategies. *Asian Academy of Management Journal*. 2014. № 16 (2). P. 53–75.
4. Haddara Moutaz ERP systems selection in multinational enterprises: a practical guide. *International Journal of Information Systems and Project Management*. 2018. Vol. 6. № 1. Article 4. URL: <https://aisel.aisnet.org/ijispm/vol6/iss1/4>.
5. Bjelland E., Haddara M. Evolution of ERP Systems in the Cloud: A Study on System Updates. *Syst*. 2018. P. 6, 22.
6. Wadate J. Enterprise Resource Planning (ERP) in Universities. *International Journal of Informative & Futuristic Research*. 2014. № 2 (4). P. 949–961.
7. Стеллман Э., Грин Дж. Постигага Agile. Ценности, принципы, методологии / пер. с англ. С. Пасерба. 3-е изд. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2019. 448 с.

References:

1. Py'ly'penko L., Red'ko M. (2019) Analiz perevag ta nedolikiv uprovadzheniya ERP-sy'stemy' na pidpry'yemstvax [Analysis of the advantages and disadvantages of ERP-system implementation in enterprises]. *Pry'azovs'ky'j ekonomichny'j visny'k*. Vol. 3, no. 17, pp. 172–178.
2. Tsai B., Chou S. (2015) Application of Multiple Output Data Envelopment Analysis in Interpreting Efficiency Improvement Of Enterprise Resource Planning Integrated Circuit Firms. *The Journal of Developing Areas*. Vol. 49, no. 1, pp. 285–304, <https://doi.org/10.1353/jda.2015.0037>.
3. Yen T., Idrus R., Yusof U. (2014) A Framework for Classifying Misfits between Enterprise Resource Planning (ERP) Systems and Business Strategies. *Asian Academy of Management Journal*. Vol. 16, no. 2, pp. 53–75.
4. Haddara Moutaz ERP systems selection in multinational enterprises: a practical guide (2018). *International Journal of Information Systems and Project Management*. Vol. 6, no. 1, Article 4. Available at: <https://aisel.aisnet.org/ijispm/vol6/iss1/4>.
5. Bjelland E., Haddara M. Evolution of ERP Systems in the Cloud: A Study on System Updates (2018). *Syst*. Vol. 6, pp. 22.
6. Wadate J. Enterprise Resource Planning (ERP) in Universities (2014). *International Journal of Informative & Futuristic Research*. Vol. 2, no. 4, pp. 949–961.
7. Stellman Je., Grin Dzh. (2019). Postigaja Ajile. Cennosti, principy, metodologii : per. s angl. S. Paserba. 3-e izd. [Learning Agile. Values, principles, methodologies] M. : Mann, Ivanov i Ferber, pp. 448.

НОТАТКИ

Науковий журнал

Науковий погляд: економіка та управління

№1 (77) / 2022

Коректура: С.Г. Корзун

Комп'ютерна верстка: В.О. Удовиченко

Адреса редакції: вул. Володимира Вернадського, 2/4, м. Дніпро, 49000

Телефон редакції: +38 (073) 096 46 70

Електронна адреса: editor@scientificview.umsf.in.ua

Сайт видання: www.scientificview.umsf.in.ua

Підписано до друку 23.02.2022. Формат 64×84/8 мм. Папір офсетний.

Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 10,46. Обл.-вид. арк. 8,83.

Наклад 100 прим. Замовлення № 0322/121.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

Е-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.